

Sociaal kapitaal van ouderen in Vinkhuizen

Een onderzoek naar het belang van de lokale woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen

Masterthesis Culturele Geografie

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

**rijksuniversiteit
groningen**

Leonie Andreas

S1803115

Begeleidster Dr. Bettina van Hoven

Groningen, 15 mei 2013

'Traditionally, old people are seen as less mobile, less likely to change the place or the manner in which they live. Most people grow old in familiar settings, they age in place'

~ Chris Gilleard ~ *

* Gilleard et al., (2007, p. 591). The impact of age, place, aging in place, and attachment to place on the well-being of the over 50s in England. *Research on Aging*, 29(6), 590-605.

Masterthesis Culturele Geografie
 Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
 Rijksuniversiteit Groningen

Sociaal kapitaal van ouderen in Vinkhuizen

*Een onderzoek naar het belang van de lokale woonomgeving voor het sociaal
 kapitaal van ouderen*

Leonie Andreas

s1803115

Begeleidster: Dr. Bettina van Hoven

Groningen, 15 mei 2013

Voorwoord

Met het inleveren van deze scriptie is een einde gekomen aan een tijdperk waar ik bijna een derde van mijn leven mee bezig ben geweest: studeren. Het afgelopen jaar was op sommige momenten best heftig. Mijn buitenlandse afstudeer- avontuur werd niet wat ik er van gehoopt had en terug in Nederland kostte het me veel moeite om de draad weer op te pakken. Maar de scriptie is af en daarmee is officieel een einde gekomen aan mijn studentenleven. Het was een leuke en leerzame tijd, maar nu het einde in zicht is ben ik blij dat ik een volgende stap kan maken richting het leven als werkende. Voordat het allemaal definitief wordt wil ik graag een aantal mensen bedanken die me het afgelopen jaar hebben geholpen en ondersteund om deze scriptie tot een goed einde te brengen.

Ten eerste is dat Bettina: bedankt voor je steun en betrokkenheid bij mijn afstudeerproces. Het proces was langer dan verwacht maar ik heb van begin tot eind het gevoel gehad dat je de tijd voor me nam en dat ik je kon benaderen voor vragen. Het lijstje met *'things to do when thesis finished'* werd elke dag langer en motiveerde me om me te richten op mijn einddoel. Nu kan ik eindelijk beginnen met het lijstje afstrepen.

En Niels, wat heb je een hoop met me te stellen gehad. Ups en downs passeerden de revue en altijd bleef je rustig en overtuigd van het feit dat het allemaal goed zou komen. Zoals altijd heb je hierin gelijk gekregen. Hoewel kwalitatief onderzoek niet 'jouw ding' is, heb ik op dit gebied toch ontzettend veel aan je gehad. De brainstormsessies die we hadden hielpen me op weg als ik weer eens vast liep. Inmiddels ben je bijna net zo bekend met het onderwerp als ik. Bedankt voor je steun en tomeloze geduld. Ik ben heel benieuwd naar al het leuks wat de toekomst ons gaat bieden!

Mijn dank gaat ook uit naar mijn ouders. Jullie bemoedigende woorden en vertrouwen in mij en in mijn kunnen hebben me meer dan eens goed gedaan. Ik waardeer het dat jullie altijd nauw betrokken zijn geweest bij mijn studie en de voortgang ervan. En niet in de laatste plaats bedank ik jullie ook voor de bijdrage die jullie geleverd hebben als er weer eens collegegeld betaald moest worden.

Het afgelopen jaar was ongetwijfeld zwaarder en veel minder leuk geweest als ik niet zulke lieve en betrokken vriendinnen had gehad. Ook jullie wil ik graag bedanken voor jullie steun en voor de altijd leuke afleiding die ik af en toe heel hard nodig had. Hierbij nog een speciaal woord voor Inge: als vriendin heb je me door de moeilijke tijden geholpen en als studiegenootje heb je me voorzien van tips en nieuwe inzichten. Bedankt daarvoor.

Tegen mijn collega's van Tiade wil ik graag zeggen: bedankt voor jullie betrokkenheid en interesse. Bedankt ook voor jullie flexibiliteit waardoor ik af en toe een paar dagen vrij kon nemen om te investeren in mijn studie.

Tot slot, voor degene die op het punt staat deze scriptie te lezen: Ik hoop dat de uitkomsten van het onderzoek verhelderend zijn en bijdragen aan nieuwe inzichten over het belang van de lokale woonomgeving voor ouderen. De citaten in deze scriptie zijn afkomstig uit interessante interviews met ouderen en daarom bedank ik ook hen voor hun openheid en bijdrage aan deze scriptie.

Leonie Andreas

Groningen, 15 mei 2013

Samenvatting

In de huidige samenleving wordt het steeds belangrijker om zo lang mogelijk thuis te (kunnen) blijven wonen naarmate mensen ouder worden. Deze trend wordt omschreven met de term *'ageing in place'*. Ageing in place is vaak wenselijk vanuit het oogpunt van de ouderen, en zelfs noodzakelijk vanuit het oogpunt van de overheid. Omdat ouder worden gepaard gaat met zowel fysieke als cognitieve achteruitgang is ondersteuning door anderen essentieel voor een succesvolle ageing in place. Zowel de emotionele als de praktische ondersteuning die ouderen hierbij nodig hebben wordt geleverd door de sociale contacten die zij hebben. Deze sociale contacten komen voort uit hun plaatselijke netwerk van sociale contacten en persoonlijke relaties, hun 'sociaal kapitaal'.

In dit onderzoek is gekeken naar de betekenis van de woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen in Vinkhuizen, een wijk in de stad Groningen waar relatief gezien veel ouderen wonen. Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van diepte-interviews met bewoners van Vinkhuizen in de leeftijd van 65 tot 88 jaar, waarna de verkregen data kwalitatief is geanalyseerd.

De contacten die aan worden gewend voor de praktische steun en in noodgevallen betreffen voornamelijk de burens en de kinderen, vooral wanneer deze kinderen dichtbij wonen. Ook bij het geven van emotionele steun zijn deze contacten belangrijk, maar daarnaast spelen hierbij ook de contacten die ouderen hebben in ouderencentra in de wijk een belangrijke rol. Opvallend is dat ouderen veel waarde hechten aan de korte en tevens zeer oppervlakkige contacten die zij hebben met de mensen in de wijk die ze zo nu en dan op straat of in de winkel tegen komen.

Fysiek gezien faciliteert de wijk Vinkhuizen het creëren en onderhouden van sociaal kapitaal op verschillende manieren. De wijk is rijk aan ouderencentra waardoor de mogelijkheid tot participatie in activiteiten gestimuleerd wordt. Vinkhuizen is een voetgangersvriendelijke wijk en er zijn veel voorzieningen. Om deze in eerste instantie te bereiken is echter wel een bepaalde mate van mobiliteit nodig en dit wordt dan ook uitvoerig besproken in dit onderzoek. De afstand tussen de voorzieningen in Vinkhuizen is klein, de voorzieningen zijn goed bereikbaar en concentreren zich in het centrum van de wijk waardoor de kans groot is anderen te ontmoeten tijdens een wandeling of tijdens het doen van boodschappen (wat de voornaamste activiteit van ouderen buitenshuis is). Door de nabijheid van belangrijke voorzieningen is de te overbruggen afstand klein wat bijdraagt aan de zelfstandigheid van ouderen. Hier draagt de aanwezigheid van rustplekken zoals bankjes ook aan bij.

Ouderen voelen zich verbonden met de wijk, ze willen in Vinkhuizen blijven wonen en hebben het gevoel dat ze onderdeel zijn van de wijk. De reden voor de verbondenheid ligt deels in de sociale contacten die ouderen hebben in de wijk, maar de tijd van verblijf en de fysieke afhankelijkheid van de wijk lijken met betrekking tot verbondenheid met de wijk een grotere rol te spelen bij ouderen.

Sociaal kapitaal is essentieel om ageing in place mogelijk te maken. Voor de ouderen in Vinkhuizen bevindt het grootste en belangrijkste deel van hun sociaal kapitaal zich binnen de wijk. Hierdoor is het belang van de lokale woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen groot. Voor de ouderen in Vinkhuizen zijn voornamelijk de verschillende, de goed bereikbare en de goed toegankelijke voorzieningen én de sterke verbondenheid die zij voelen met de wijk belangrijk voor het creëren en onderhouden van sociaal kapitaal en daarmee een succesvolle ageing in place.

INHOUDSOPGAVE

LIJST VAN FIGUREN	1
1. INLEIDING	2
1.1 Het onderzoeksgebied	5
1.1.1 Trefpunt de Siersteen	6
1.1.2 De Goudvink	6
1.1.3 Buurtcentrum de Wende	6
1.1.4 ZINN Platina Buurthuiskamer	6
1.1.5 De Veltspaat	6
1.1.6 STIP Informatiepunt	7
1.1.7 Plattegrond Vinkhuizen	7
1.2 Leeswijzer	8
2. THEORETISCH KADER	9
2.1 Het belang van sociaal kapitaal voor ageing in place	9
2.1.1 Het belang van sociaal kapitaal voor ouderen	10
2.1.2 Bonding en Bridging sociaal kapitaal	12
2.1.3 Sociaal kapitaal en het belang van de woonomgeving	13
2.2 Verbondenheid met een plek; dimensies van place attachment	15
2.2.1 Place attachment; een sociale en een fysieke dimensie	15
2.2.2 Insideness	17
2.2.3 Meer dan alleen een sociale en een fysieke dimensie	19
3. METHODOLOGIE	21
3.1 Kwalitatief onderzoek	21
3.2 De respondenten	21
3.2.1 Werving van de respondenten	23
3.2.2 Interviewen van ouderen	24
3.3 Locatie van het interview	25
3.4 Dataverzameling	26
3.4.1 Individuele interviews	26
3.4.2 Dubbelinterviews	26
3.4.3 Kritische opmerkingen met betrekking tot de dataverzameling	27
3.4.4 Conversatiehulpen	28
3.4.5 Verwerking van de interviews	28

3.5 Analyse	29
3.6 Kwaliteit van het onderzoek	29
3.6.1 Validiteit	29
3.6.2 Reflexivity & Positionality	29
3.6.3 Leeftijdsverschil	30
3.6.4 Miscommunicatie	30
3.6.5 Bezwaard voelen	31
3.6.6 Macht	31
3.6.7 Cadeautje	32
3.7 Onderzoeksethiek	32
3.7.1 Privacy	32
3.7.2 Geïnformeerde toestemming	32
4. ANALYSE	34
4.1 Het belang van sociale contacten in de wijk	34
4.1.1 Buren en buurtbewoners	35
4.1.2 Familie	38
4.1.3 Het belang van ouderencentra	41
4.2 Bonding en Bridging sociaal kapitaal	43
4.2.1 Sociaal kapitaal in Vinkhuizen	44
4.2.2 Sociaal kapitaal buiten Vinkhuizen	45
4.2.3 Terugblik	47
4.3 Mobiliteit	48
4.4 Creëren en onderhouden van sociale contacten	50
4.4.1 De wijk als ontmoetingsplek	50
4.4.2 De wijk als geografische plek	52
4.5 Verbondenheid met de woonomgeving	57
5. CONCLUSIE	63
5.1 Concluderend	65
5.2 Aanbevelingen	66
LITERATUUR	68
BIJLAGEN	73

Lijst van figuren

Figuur 1: Samenstelling van de huishoudens in Vinkhuizen	Pagina 5
Figuur 2: Plattegrond van Vinkhuizen met daarop de belangrijke voorzieningen en ouderencentra	Pagina 7
Figuur 3: Model van place attachment bestaande uit de vier componenten van place attachment volgens Burholt (2006)	Pagina 18
Figuur 4: Overzicht van de respondenten	Pagina 21

1 – INLEIDING

In dit hoofdstuk wordt een inleiding gegeven op het onderwerp van dit onderzoek: de betekenis van de woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen in de wijk Vinkhuizen. Ten eerste zullen er drie belangrijke concepten geïntroduceerd worden, namelijk ageing in place, sociaal kapitaal en place attachment. Deze concepten zullen daarna besproken worden in relatie tot elkaar en in relatie tot ouderen en ouder worden. Hieruit zullen vervolgens de aanleiding en de relevantie van het onderzoek blijken. Dit leidt tot de hoofd- en deelvragen die aan het einde van deze inleidende paragraaf geformuleerd zullen worden. Om de lezer een voorstelling te geven van het onderzoeksgebied geeft paragraaf 1.1 daarna achtergrondinformatie over de wijk Vinkhuizen en de voor dit onderzoek belangrijke ouderencentra en andere plekken in de wijk. Tot slot biedt paragraaf 1.2 een leeswijzer die in het kort overzicht biedt in de structuur van dit onderzoek.

Introductie

Mensen worden tegenwoordig steeds ouder en deze trend zal zich de komende jaren voortzetten in met name Amerika, West- Europa en Australië (Bookman, 2008). De verwachting is dat in 2050 ongeveer 32% van de bevolking van deze drie werelddelen een leeftijd heeft van boven de 60 jaar (Bookman, 2008). Ter vergelijking: in 1950 had slechts 8% van de wereldbevolking een leeftijd boven de 60 jaar. Deze trend gaat gepaard met een aantal ontwikkelingen: mensen leven niet alleen langer, maar ze leven ook relatief gezonder en actiever tot op hogere leeftijd (Bookman, 2008). Tevens is er een toename te zien van ouderen die in hun eigen huis willen blijven wonen waardoor de noodzaak voor thuiszorg en andere voorzieningen binnen de gemeenschap groeit, en de sociale druk op familie en vrienden toe kan nemen (Bookman, 2008).

Om de trend, waarbij ouderen langer thuis willen blijven wonen, aan te duiden wordt de term *'ageing in place'* gebruikt. Ageing in place is een benadering van ouder worden waarbij mensen niet verzorgd worden in bijvoorbeeld een verzorgings- of verpleeghuis maar waarbij het mogelijk gemaakt wordt voor ouderen om thuis te blijven wonen waar zij hulp kunnen krijgen van professionele zorginstellingen (Wiles et al., 2011). Het idee hierachter is dat ook wanneer ouderen ziek(er) en kwetsbaar(der) worden zij in hun vertrouwde omgeving kunnen blijven wonen zolang zij de juiste verzorging en ondersteuning krijgen. Maar de hulp die ouderen vandaag de dag kunnen verwachten van de professionele zorginstellingen wordt steeds beperkter. De hulp van familie, vrienden en burens gaat daarentegen een steeds grotere rol spelen:

'Hulpbehoevende ouderen, zieken en gehandicapten moeten hun zorg voortaan zelf gaan organiseren. Alleen voor de hulp die echt niet kan worden verleend door familieleden, vrienden en burens, komt de overheid nog over de brug met een budget om professionele zorg te betalen' (de Volkskrant, 07-02-2013).

Het hebben van sociale contacten en persoonlijke relaties kan omschreven worden als een vorm van kapitaal: sociaal kapitaal. Naast het economisch en financieel kapitaal wat mensen vergaren door bijvoorbeeld werk en opleiding, verkrijgen mensen sociaal kapitaal in de vorm van (hechte) sociale netwerken (Scheepers & Janssen, 2001). Sociaal kapitaal is belangrijk voor een bepaalde mate van welzijn, want participatie en activiteiten binnen de gemeenschap, steun van anderen en het hebben van sociale netwerken hebben een positieve invloed op de gezondheid (Leyden, 2003). Door te focussen op de informele relaties en interacties die ouderen hebben in het dagelijks leven kan inzicht

verkregen worden in het proces van ouder worden (Bookman, 2008). De sociale connecties die ouderen hebben gaan een grotere rol spelen met betrekking tot ageing in place, want ouderen worden afhankelijker van anderen wanneer zij ondersteuning nodig hebben.

Sociaal kapitaal is een belangrijke indicator voor zowel individueel als gemeenschappelijk welzijn (Wood & Giles-Corti, 2008) en het is één van de belangrijkste aspecten in relatie tot de kwaliteit van leven en de strijd tegen eenzaamheid (Bowling & Gabriel, 2004, in Gray, 2009). Daarnaast heeft sociaal kapitaal een positieve invloed op de mate van mobiliteit en de mate van tevredenheid over de gemeenschap (Colclough & Sitaraman, 2005). Anderzijds is mobiliteit essentieel om sociale netwerken te onderhouden (Ziegler & Schwanen, 2011). Sociaal kapitaal, met daarbij de sociale netwerken en de activiteiten van een persoon die mogelijk worden gemaakt aan de hand van het sociale leven, zijn essentieel om ageing in place mogelijk te maken.

Naast het bestuderen van de sociale relaties binnen het proces van ouder worden is het belangrijk om het belang van plek te bestuderen (Gilleard et al., 2007). In verschillende onderzoeken (Lawton, 1982, in Wiles & Allen, 2010; Gustafson, 2001) wordt de relatie tussen mens en plek bestudeerd aan de hand van de interactie tussen de persoon en de omgeving. De verbondenheid die mensen (kunnen) voelen met een bepaalde plek wordt *place attachment* genoemd. Deze verbondenheid kan betrekking hebben op zowel de sociale als de fysieke karakteristieken van de plek (Altman & Low, 1992, in Van Hoven & Douma, 2012). Maar ook andere aspecten, zoals de herinneringen die mensen hebben en de algehele tevredenheid over de plek zijn verantwoordelijk voor het ontstaan van place attachment (Rowles, 1983; Burholt, 2006). Kleinhaus et al. (2007, p. 1085) zeggen hierover: *'The higher residents' place attachment and perceived neighbourhood quality, the higher the social capital'*.

Hoewel place attachment invloed kan hebben op de mate van sociaal kapitaal is het omgekeerde ook het geval. Kasarda & Janowitz (1974, in Lewicka, 2011) concludeerden aan de hand van hun studie *'Community attachment in mass society'* dat de relatie tussen mens(en) en plek(ken) en de mate van verbondenheid met een plek het best voorspeld kan worden aan de hand van de sociale relaties en de tijd van verblijf. Wanneer iemand dus langer ergens woont of daar meer sociale connecties heeft zou in dit opzicht het gevoel van verbondenheid met de plek toenemen. Er bestaat dus een wisselwerking tussen sociaal kapitaal en place attachment. De verbindende factor hier is de (lokale) woonomgeving.

Hoewel de sociale omgeving belangrijk is voor het welzijn, het functioneren en de gezondheid van ouderen is de fysieke omgeving zeker niet betekenisloos. Niet in de laatste plaats omdat de fysieke omgeving ook invloed kan uitoefenen op het sociaal kapitaal van ouderen. Laws (1993, in Wiles & Allen, 2010) stelt dat de gebouwde omgeving een beperkende werking kan hebben ten opzichte van ouderen, en dat de omgeving scheiding van leeftijdsgroepen kan bevorderen. Een toegankelijker gebouwde omgeving voor ouderen zou het probleem van beperking en scheiding van leeftijdsgroepen kunnen veranderen of voorkomen. Enerzijds kan de omgeving dus beperkend zijn voor ouderen in het onderhouden of creëren van hun sociaal kapitaal. Anderzijds heeft onderzoek aangetoond dat het fysieke ontwerp van een omgeving en de aanwezigheid van voorzieningen de onafhankelijkheid van een persoon kan stimuleren (Wiles & Allen, 2010). Daarnaast blijken een wandel- vriendelijke omgeving en het ontwerp van het wegennetwerk stimulerend te werken voor

interactie tussen mensen en de ontwikkeling van sociaal kapitaal (Leyden, 2003, in Wood & Giles-Corti, 2008). In dit opzicht heeft de omgeving dus een positieve invloed op sociaal kapitaal.

Sinds de opkomst van de maatschappelijke studies in de jaren '50 en '60 is er weinig onderzoek geweest waarin de ervaringen en de visies van ouderen centraal stonden (Phillipson et al., 1999). Duidelijk is geworden dat een succesvolle ageing in place voor een groot deel afhankelijk is van een bepaalde mate van sociaal kapitaal en de verbondenheid die ouderen voelen met de plek waar ze wonen, de place attachment. De vergrijzing neemt toe, en het aantal huishoudens waar ouderen deel van uitmaken groeit. Daarom is het nuttig om te onderzoeken wat de meest belangrijke (omgevings-) aspecten zijn die bijdragen aan de gezondheid en het welzijn van ouderen. Het belang van onderzoek naar de context van sociaal kapitaal is dan ook dat antwoord gegeven kan worden op de vraag onder welke condities sociaal kapitaal afneemt, ontstaat of in stand gehouden wordt (Daly & Silver, 2008). Om hier antwoord op te kunnen geven, en daarbij aandacht te besteden aan het belang van plek, in zowel sociaal als fysiek opzicht, en de verbondenheid die ouderen voelen met de plek is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Wat is de betekenis van de lokale woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen?

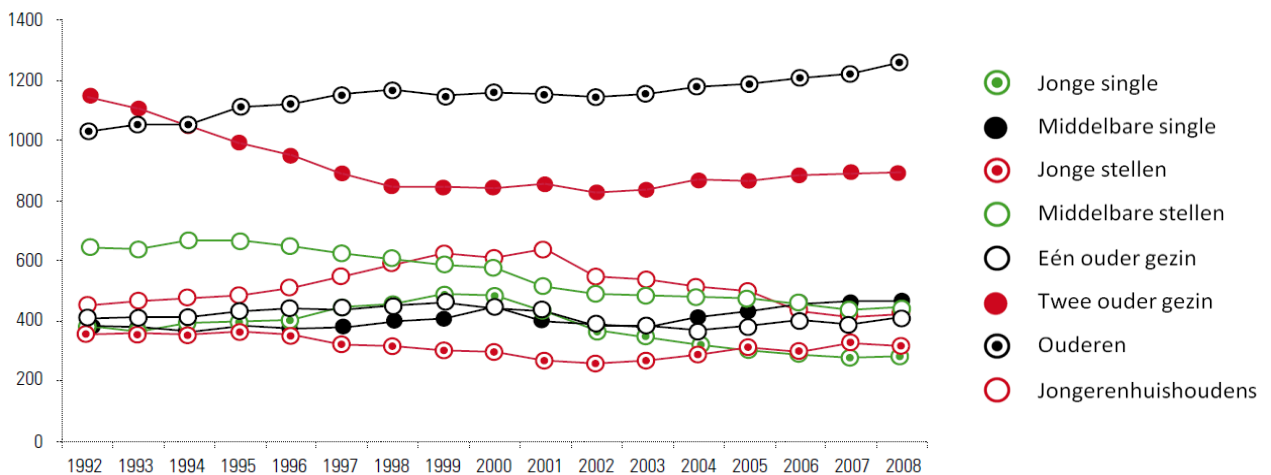
Dit onderzoek vindt plaats binnen de context van de Groningse wijk Vinkhuizen. In de volgende paragraaf zal dan ook meer achtergrondinformatie gegeven worden over deze wijk. Om bovenstaande hoofdvraag te beantwoorden, met daarbij een focus op Vinkhuizen, zijn de onderstaande deelvragen opgesteld:

- Hoe ziet het sociaal kapitaal van ouderen in Vinkhuizen er uit?
- Wat is het belang voor ouderen van het hebben van sociaal kapitaal in de wijk?
- Welke (omgevings-) aspecten zijn voor ouderen belangrijk bij het creëren en onderhouden van sociaal kapitaal?
- Waarom voelen ouderen in Vinkhuizen zich verbonden met hun lokale woonomgeving?

1.1 Het onderzoeksgebied

De keuze voor Vinkhuizen als onderzoeksgebied is in eerste instantie gebaseerd op het promotieonderzoek van Debbie Lager, zij is verbonden aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen waar zij promotieonderzoek doet naar de relatie tussen ouderen en hun woonomgeving in het proces van ouder worden in Groningen. De betekenis die de ouderen toekennen aan de woonomgeving en het belang van de woonomgeving in relatie tot de eigen identiteit en de sociale omgeving staan hierbij centraal. Mijn eigen onderzoek vindt plaats binnen deze context door te focussen op de betekenis van Vinkhuizen als woonomgeving voor ouderen met betrekking tot hun sociaal kapitaal. Vinkhuizen als onderzoekslocatie kan geschikt zijn omdat er relatief veel ouderen wonen. Zie hiervoor figuur 1. Ouderen hebben in dit opzicht dus meer kans om mensen van dezelfde leeftijdscategorie te ontmoeten, wat een rol zou kunnen spelen met betrekking tot hun sociaal kapitaal.

SAMENSTELLING VAN DE HUISHOUDENS

Figuur 1: Samenstelling van de huishoudens in Vinkhuizen

Bron: Gemeente Groningen, 2010

Nog niet zo heel lang geleden, in de jaren '90, is de wijk Vinkhuizen onderworpen een wijkvernieuwingsproject. Hierbij is veel aandacht besteed aan de ruimtelijke en functionele karakteristiek, meer dan in de rest van Groningen (Gemeente Groningen, 2010). Er is veel groen en water aan de wijk toegevoegd en door een meer gevarieerd woningaanbod neer te zetten is geprobeerd de wijk levendiger te maken (Gemeente Groningen, 2007). Eengezinswoningen, appartementen, hoogbouw en laagbouw, koop en huur, oud en nieuw wisselen elkaar hierbij af.

Eén van de hoofddoelstellingen binnen het wijkvernieuwingsproject was het realiseren van een kwalitatief woningaanbod voor senioren in combinatie met het versterken van de zorginfrastructuur (gemeente Groningen, 2007). Daarnaast is er bij de wijkvernieuwing geïnvesteerd in het verbeteren van de voorzieningen (Gemeente Groningen, 2010) die zich met name concentreren rond het centrumgebied en zich dus op loopafstand bevinden. Het centrum van Vinkhuizen voorziet de bewoners dan ook in veel uiteenlopende voorzieningen zoals supermarkten, apotheek, bibliotheek, drogisterij, huis- en tandartsenpraktijk enzovoort. Maar daarnaast is er ook een breed aanbod van ouderenvoorzieningen in de vorm van ontmoetingscentra en buurthuizen. In hoofdstuk 4 wordt uitgebreid stilgestaan bij het belang van de voorzieningen en ontmoetingscentra voor ouderen.

Hieronder wordt eerst een overzicht gegeven van de ouderencentra die in dit onderzoek een rol spelen.

1.1.1 Trefpunt de Siersteen

Trefpunt de Siersteen organiseert activiteiten voor WAO-ers en 55+ers uit Vinkhuizen. Ouderen kunnen hier terecht om onder andere te bridgen, klaverjassen, sjoelen, biljarten en te schilderen. Het Trefpunt is gevestigd aan de Siersteenlaan in Vinkhuizen, één van de centrale wegen die door Vinkhuizen loopt en zodoende ligt het trefpunt in het centrum van de wijk. Ouderen kunnen het Trefpunt op vrijblijvende basis bezoeken.

1.1.2 De Goudvink

De Goudvink is een ontmoetingscentrum wat door de woningbouw beschikbaar gesteld wordt aan bewoners om elkaar te ontmoeten en activiteiten te ondernemen. Ouderen kunnen er terecht voor activiteiten georganiseerd door Dignis/Lentis en het ontmoetingscentrum is ook een locatie waar ouderen dagopvang kunnen krijgen. Daarnaast is er de mogelijkheid om maaltijden te nuttigen. Mensen kunnen ook in de Goudvink terecht voor advies en informatie op het gebied van welzijn, wonen, zorg en mantelzorgondersteuning. Tevens worden er vanuit De Goudvink multiculturele welzijnsactiviteiten georganiseerd voor wijkbewoners. Ook de Goudvink bevindt zich centraal in Vinkhuizen, aan de Goudlaan.

1.1.3 Buurtcentrum de Wende

De Wende is een buurtcentrum voor alle bewoners van Vinkhuizen en is dus niet specifiek op ouderen gericht (in tegenstelling tot de overige buurthuizen die hier benoemd worden). Er worden echter wel met enige regelmaat activiteiten georganiseerd speciaal voor ouderen, zoals sjoelen voor 55+, maar ouderen kunnen er ook terecht voor een potje klaverjas, bingo, jeu du boules of een koffieochtend. De Wende is te vinden naast de Goudvink, in het centrum van Vinkhuizen aan de Goudlaan.

1.1.4 ZINN Platina Buurthuiskamer

Deze buurthuiskamer bevindt zich in het Platinazorgcentrum, centraal in Vinkhuizen gelegen aan de Platinalaan. De buurthuiskamer is open voor iedereen, niet alleen voor bewoners van het zorgcentrum. De praktijk leert echter dat de buurthuiskamer voornamelijk bezocht wordt door ouderen uit Vinkhuizen en af en toe door ouderen uit Paddepoel, een naastgelegen wijk. Het is een ontmoetingsplek waar alle wijkbewoners elkaar kunnen ontmoeten, ze kunnen zeven dagen per week koffie komen drinken in de buurthuiskamer en daarnaast worden er tal van activiteiten georganiseerd zoals (wijk) bingo en uitstapjes.

1.1.5 De Veldspaat

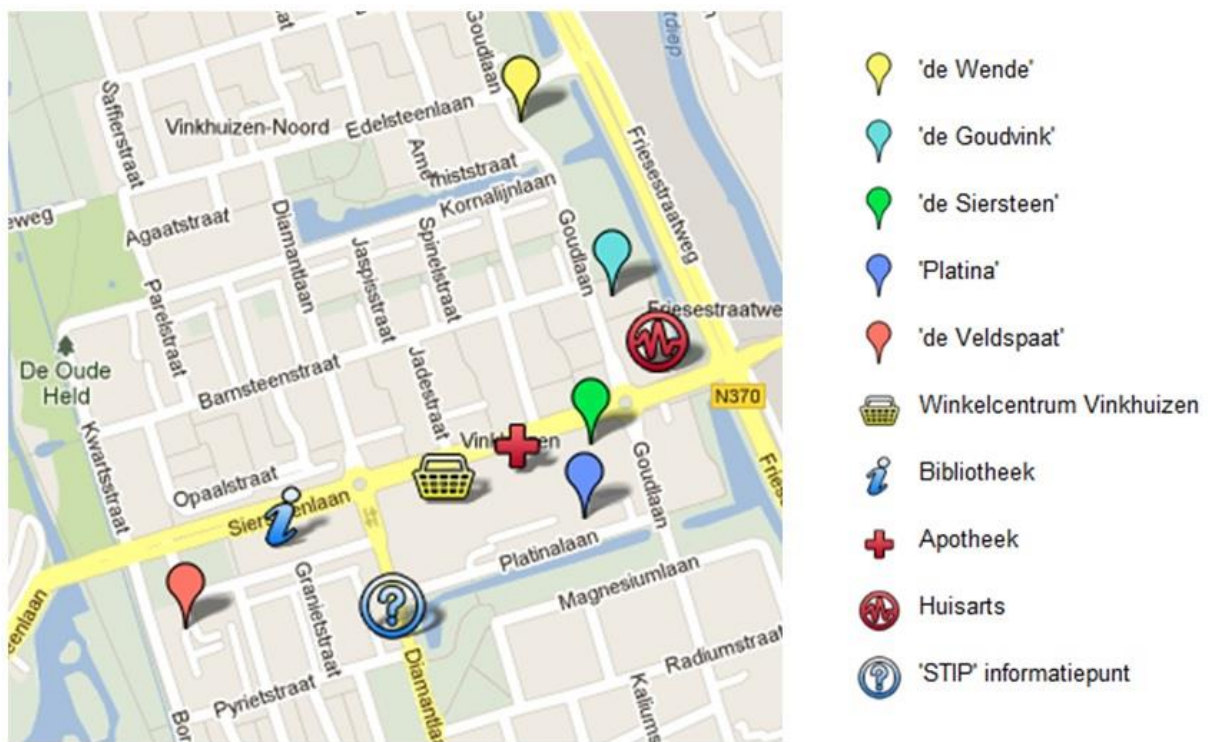
De Veldspaat is een woonzorgcentrum met zorgwoningen en aanleunwoningen. Het gebouw is te vinden aan de rand van het winkelcentrum aan de Veldspaatstraat. Binnenin bevinden zich een 'theater', een restaurant, een winkeltje en een kapsalon en er vinden regelmatig activiteiten plaats. De Veldspaat is niet alleen toegankelijk voor bewoners, ook wijkbewoners die niet in de Veldspaat wonen kunnen er terecht voor een kopje koffie, een maaltijd of deelname aan een activiteit.

1.1.6 STIP Informatiepunt

STIP staat voor Steun- en Informatiepunt. Bij STIP kunnen mensen terecht met vragen over wonen, welzijn en zorg. Het doel van STIP is om ouderen en mensen met een beperking, chronisch zieken en/of mantelzorgers van informatie te voorzien. STIP is een samenwerkingsverband tussen de gemeente Groningen en de verschillende welzijns- en zorginstellingen en wooncorporaties die actief zijn in verschillende Groningse wijken, waaronder Vinkhuizen. Mensen kunnen terecht bij het STIP met vragen over waar welke voorzieningen zijn in de wijk en wat voor activiteiten er georganiseerd worden in de wijk. Het STIP informatiepunt in Vinkhuizen is gevestigd aan de Diamantlaan.

1.1.7 Plattegrond Vinkhuizen

Figuur 2 is een plattegrond van Vinkhuizen met daarop weergegeven de voor dit onderzoek belangrijke voorzieningen en ouderencentra zoals benoemd in het bovenstaande deel van paragraaf 1.1. In de ouderencentra vinden op vaste momenten activiteiten plaats waarvoor ouderen zich kunnen opgeven. Dit betreft bijvoorbeeld de dagbesteding in de Goudvink of een schildercursus in buurthuis de Wende. Daarnaast organiseren de centra activiteiten waar vrijblijvend aan deel genomen kan worden, zoals klaverjas- en biljarttoernooien of een koffieochtend. Ouderen kunnen dus zelf bepalen wat de frequentie is van hun bezoek aan één of meerdere van deze centra.

Figuur 2: Plattegrond van Vinkhuizen met daarop de belangrijke voorzieningen en ouderencentra
Bron: Leonie Andreas

1.2 Leeswijzer

In het nu volgende deel van dit onderzoek zal in hoofdstuk 2 zal in het theoretisch kader uiteengezet worden wat de relevante theorieën, begrippen en concepten zijn. Dit resulteert uiteindelijk in een conceptueel model waarin een eigen interpretatie van de samenhang van de concepten is weergegeven. Vervolgens worden in hoofdstuk 3 de onderzoeksmethoden besproken en gereflecteerd. Hoofdstuk 4 beslaat de analyse van het onderzoek aan de hand van de verzamelde data en de theorie van hoofdstuk 2. Ten slotte zal hoofdstuk 5 gewijd zijn aan de conclusie. Na de conclusie volgt de literatuurlijst met daarop de gebruikte literatuur en als laatste volgen enkele bijlages die van nuttige toevoeging zijn.

2 – Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zullen verschillende theoretische benaderingen uiteengezet worden die van belang zijn met betrekking tot dit onderzoek. Het doel hiervan is de lezer inzicht te verschaffen in de theoretische overlap en verschillen van deze concepten. Zodoende wordt verduidelijkt welke benadering(en) van belang zijn voor het onderzoek. In paragraaf 2.1 worden verschillende benaderingen van het concept sociaal kapitaal besproken en welke aspecten van sociaal kapitaal belangrijk zijn in relatie tot ouderen en hun woonomgeving. Aan het einde van deze paragraaf zal dan ook duidelijk worden dat sociaal kapitaal niet voor ieder individu of groep dezelfde betekenis heeft of van hetzelfde belang is en dat de toepassingen ervan verschillen per individu of per groep. Vervolgens zullen in paragraaf 2.2 verschillende dimensies van place attachment uiteen gezet worden waarbij aandacht besteed wordt aan het belang van place attachment voor ouderen en aan de relatie tussen place attachment en sociaal kapitaal. Duidelijk zal worden dat de verschillende dimensies overlappen en elkaar onderling beïnvloeden. Dit wordt aan het einde van de paragraaf verduidelijkt middels een conceptueel model.

2.1 Het belang van sociaal kapitaal voor ageing in place

Een vrij eenvoudige definitie van sociaal kapitaal wordt gegeven door de Wereldbank. Deze definitie omschrijft sociaal kapitaal als de lijm die de samenleving bij elkaar houdt (Wereldbank, 2012). Maar het concept sociaal kapitaal is complexer. Er worden dan ook uiteenlopende definities van sociaal kapitaal gehanteerd. Het is daarbij denkbaar dat de verschillende aspecten van sociaal kapitaal voor verschillende individuen en groepen een verschillende betekenis hebben. De drie belangrijkste theoretici op het gebied van sociaal kapitaal zijn Robert Putnam, James Coleman en Pierre Bourdieu (Schaefer- McDaniel, 2004, in Holt, 2008). De essentie van sociaal kapitaal, gebaseerd op het werk van Putnam en Coleman en Bourdieu, draait om de sociale contacten. Deze zorgen voor vertrouwen, het naleven van normen en waarden en het ontstaan van sociale netwerken. Maar ondanks het feit dat zij de belangrijkste grondleggers zijn van de theorieën omtrent sociaal kapitaal verschillen zij nogal van mening over de uiteenzetting van sociaal kapitaal.

De theorie van Putnam (1995, in Means & Evans, 2011) gaat er vanuit dat sociaal kapitaal iets gemeenschappelijks is, een publiek goed wat tot uiting komt in de gedeelde normen en waarden van een gemeenschap en een bepaalde mate van vertrouwen tussen de leden van de gemeenschap. Met name de netwerken die mensen opbouwen door lidmaatschap van formele organisaties zoals kerk en club zouden volgens Putnam (2000) zorgen voor het creëren van sociaal kapitaal. Ook door Coleman (1988, Daly & Silver, 2008) wordt sociaal kapitaal geassocieerd met bepaalde eigenschappen van de sociale structuur, en is het een collectief goed waarbij de voordelen ervan ten goede komen aan de hele groep. Maar waar Putnam sociaal kapitaal bestudeert op het niveau van het collectief, dus het sociaal kapitaal van een bepaalde groep centraal stelt, doet Coleman dat op het niveau van het berekenende individu (Schaefer- McDaniel, 2004, in Holt, 2008).

Bourdieu daarentegen beschouwt sociaal kapitaal als één van de vier vormen van kapitaal naast economisch,- cultureel,- en symbolisch kapitaal (Bourdieu, 1984; 1986 in, Holt, 2008). Het gaat hier dus om wat iemand bezit, en in dit opzicht kan volgens Bourdieu (1986, in Scharlach & Lehning, 2013) sociaal kapitaal gezien worden als het totaal van alle sociale relaties die een individu bezit. Hierin worden zowel de bestaande relaties erkend als de mogelijkheden die een individu heeft aan de hand van deze relaties. In tegenstelling tot Putnam en Coleman ziet Bourdieu sociaal kapitaal dus niet als

een collectief goed maar meer als iets individueels (Bourdieu, 1977, in Gray, 2009) en in het verlengde daarvan bestudeert Bourdieu sociaal kapitaal in termen van sociale uitsluiting (Daly & Silver, 2008). In dit opzicht produceren sociale netwerken sociaal kapitaal aan de hand van de vele sociale contacten die zij genereren, maar tegelijkertijd zorgt dit ervoor dat bepaalde individuen of groepen buitengesloten worden.

Een andere benadering van sociaal kapitaal wordt gegeven door Wall (1998, in Colclough & Sitaraman, 2005). Gebaseerd op het werk van Putnam, Coleman en Bourdieu definieert Wall (1998, in Colclough & Sitaraman, 2005) sociaal kapitaal als een hulpmiddel, als zijnde doelgericht en als middel voor sociale controle. Sociaal kapitaal wordt in bij deze benadering ingezet om de 'status quo' om te zetten in iets anders of om een bepaalde uitkomst af te dwingen. Als middel voor sociale controle wordt sociaal kapitaal ingezet ter uitsluiting of insluiting, om dominantie hiërarchieën in stand te houden of om sociale verandering tegen te gaan.

Net als Bourdieu (1986, in Scharlach en Lehning, 2013) verwijst van Tilburg (2005) naar de functie die verbonden is aan sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal verwijst dan naar sociale bronnen die aangewend kunnen worden om bepaalde doelen te verwezenlijken. Sociaal kapitaal heeft dus ook een instrumentele en doelgerichte dimensie, namelijk dat de investeringen rendement opleveren (Lin, 2000, in Colclough & Sitaraman, 2005). In dit opzicht kan sociaal kapitaal gezien worden als een soort investering of het gebruik van mogelijkheden die gecreëerd worden door de sociale contacten. Ook in de benadering van Lin (2000, in Colclough & Sitaraman, 2005) wordt het concept sociaal kapitaal omschreven als een aantal mogelijkheden waartoe een actor toegang heeft, of kan aanwenden, aan de hand van zijn of haar locatie in het sociale netwerk. Netwerken kunnen vervolgens geactiveerd worden om specifieke doelen te bereiken (Colclough & Sitaraman, 2005). Deze doelen komen dan ten goede aan het individu, zoals in de benadering van Bourdieu, of aan een groep, wat overeenkomt met de benadering van Coleman en Putnam.

2.1.1 Het belang van sociaal kapitaal voor ouderen

Waar verschillende uitkomsten en toepassingen van sociaal kapitaal mogelijk zijn is het denkbaar dat deze verschillende benaderingen niet voor elke groep of elk individu even belangrijk zijn of van toepassing zijn op elke groep of elk individu (Colclough & Sitaraman, 2005). Sommige aspecten van sociaal kapitaal kunnen voor ouderen belangrijker of minder belangrijk zijn gezien de levensfase waarin zij zich bevinden. Door het toenemende verlangen naar ageing in place wordt het sociaal kapitaal van ouderen steeds belangrijker. Bij ouderen lijken de contacten die zij eerder in hun leven gelegd hebben een belangrijk onderdeel te zijn van hun sociaal kapitaal in hun latere leven, terwijl dit voor andere groepen, bijvoorbeeld jongeren, anders kan zijn (Forsman et al., 2012). Mensen waarbij ageing in place succesvol is hebben over het algemeen grote sociale netwerken (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). Deze sociale netwerken zijn essentieel voor het creëren en/of onderhouden van sociaal kapitaal (Holt, 2008). In lijn met deze benadering omschrijven Li et al. (2005, in Daly & Silver, 2008) sociaal kapitaal aan de hand van drie dimensies die verband houden met netwerken, namelijk: lidmaatschap van formele organisaties, contacten in de buurt en sociale netwerken.

De vergrijzing neemt toe, en in combinatie met de voorkeur van ouderen om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen zal sociaal kapitaal een belangrijk aspect worden in relatie tot ageing in place. De beschikking over sociaal kapitaal stelt ouderen in staat een productief, tevreden en onafhankelijk leven te leiden (Cannuscio, 2003). Het sociaal kapitaal wat verworven wordt aan de hand van de

informele netwerken, zoals vrijwilligerswerk of verzorging, is hierbij minstens zo belangrijk als de formele netwerken waar naar verwijzen. Hierbij staat dus niet zozeer de doelgerichte, instrumentele benadering van sociaal kapitaal centraal maar verschuift de focus naar sociaal kapitaal als middel ter ondersteuning. Volgens van Tilburg (2005) gaat het hierbij om de mate waarin men betekenisvolle relaties heeft en vindt dat men deel uitmaakt van een gemeenschap. Je hebt veel sociaal kapitaal als je eigen kring in orde is, je op hen kan rekenen en je deze kring beschouwt als een gemeenschap waarin je thuishoort. Verder heb je toegang tot mensen en maatschappelijke organisaties waarin je het vertrouwen hebt dat zij iets voor je kunnen betekenen. Deze netwerken creëren dan de mogelijkheid voor sociale, emotionele en praktische ondersteuning (de Donder et al., 2012).

Maar kenmerkend voor ouderdom is onder meer dat men de sociale bronnen verliest die aangewend kunnen worden om bepaalde doelen te verwezenlijken (van Tilburg, 2005). Ouderen lopen namelijk een hoger risico om essentiële delen van hun sociale banden kwijt te raken naarmate zij ouder worden, dit maakt hen afhankelijker van het sociaal kapitaal wat zij hebben in de nabije omgeving (Cannuscio, 2003). Deze netwerken kunnen in het bijzonder voor ouderen belangrijk zijn gezien hun mogelijke gebrek aan relaties op andere vlakken van de samenleving, bijvoorbeeld de arbeidsmarkt (Phillipson, 1993, in Phillipson et al., 1999). Met betrekking tot de in- en uitsluiting waar de benadering van Bourdieu (1977, in Gray, 2009) naar verwijst is het risico op sociale uitsluiting voor ouderen aanzienlijk gezien hun potentiële kwetsbaarheid. Fysieke en cognitieve veranderingen als gevolg van hun leeftijd kunnen beperkend zijn voor ouderen wanneer het hun participatie in de gemeenschap betreft. Ouderen lopen dan het risico buitengesloten te worden omdat zij niet meer in staat zijn deel te nemen aan het gemeenschapsleven. Voor ouderen wordt sociaal kapitaal van bijzonder belang geacht aangezien zij afhankelijker kunnen zijn van hun sociale netwerken dan andere leeftijdsgroepen. Dit komt deels doordat de fysieke en cognitieve veranderingen barrières voor ouderen opwerpen die beperkend zijn voor hun mobiliteit en voor interactie buiten de grenzen van de woonomgeving (Scharlach & Lehning, 2013). Maar ook vanwege het gebrek aan persoonlijke netwerken in een latere (de laatste) levensfase, bijvoorbeeld door het wegtrekken van andere buurtbewoners of het overlijden van vrienden en familie van hun eigen leeftijd (Rosow, 1967, in Phillipson et al., 1999). Ouderen zijn in dit opzicht dus meer aangewezen op het sociaal kapitaal wat zij hebben in de nabije omgeving. Zo blijken bijvoorbeeld de relaties die ouderen hebben met hun burens erg belangrijk te zijn. Wenger (1984, in Phillipson et al., 1999) constateerde naar aanleiding van haar onderzoek dat er, met name in rurale gebieden, een hoge mate van vriendschappelijkheid en nabuurschap is jegens ouderen. Uit Wengers (1984, in Phillipson et al., 1999) data bleek verder dat burens een essentiële rol spelen in kritieke situaties. Echter wijzen anderen (Rosow 1967, in Phillipson et al., 1999) er op dat de sociale contacten van ouderen kunnen afnemen door het wegtrekken van andere buurtbewoners en het overlijden van vrienden en familie van hun eigen leeftijd. Om het gebrek aan sociaal kapitaal te compenseren, of om het risico tot afname van sociaal kapitaal te verkleinen zou een eventueel gebrek aan sociale contacten gecompenseerd kunnen worden.

Om deze netwerken te creëren of te vergroten is participatie in sociale activiteiten belangrijk (Forsman et al., 2012). De netwerken die mensen bezitten zijn sterk met elkaar verweven, en veel van wat 'we' doen is verbonden aan deze plaatselijke, vriendschappelijke of familiale netwerken (Phillipson et al., 1999). De aanwezigheid van bijvoorbeeld ouderencentra en buurthuizen kan hierbij belangrijk zijn (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). Het belang van de lokale woonomgeving voor ouderen is dan dat de woonomgeving mogelijkheden biedt voor sociale integratie en het

ondernemen van (betekenisvolle) activiteiten (Scharlach & Lehning, 2013). Sociale contacten en zelfstandigheid worden op deze manier gestimuleerd waardoor het voor ouderen mogelijk gemaakt wordt te blijven wonen in hun vertrouwde omgeving.

In een wereld die ontworpen lijkt te zijn voor volwassenen van jongere leeftijden (Scharlach & Lehning, 2013) is de woonomgeving voor ouderen dus van extra belang omdat die ervoor kan zorgen dat ouderen betrokken blijven en de mogelijkheid hebben tot sociale interactie en ondersteuning. Het belang van sociaal kapitaal voor ouderen is dan ook dat zij relaties hebben die de mogelijkheid bieden tot sociale, emotionele en praktische steun als gevolg van de aanwezigheid van sociale netwerken en relaties met anderen en het vertrouwen wat een persoon in anderen heeft. Deze netwerken kunnen bestaan uit, of zijn een combinatie van familie, vrienden, buren en leden van een organisatie of club (Gray, 2009). Voor ouderen zijn deze netwerken essentieel gezien het feit dat zij afhankelijker worden van hun lokale omgeving.

2.1.2 Bonding & Bridging sociaal kapitaal

De waarde van sociaal kapitaal, het gebruik en de ontwikkeling ervan wordt mogelijk gemaakt door de interactie tussen personen. In lijn met dit perspectief kan sociaal kapitaal verdeeld worden in 'bonding' sociaal kapitaal en 'bridging' sociaal kapitaal. Bij bonding sociaal kapitaal staat het persoonlijk netwerk centraal dat relaties bevat waarmee een frequent en belangrijk contact wordt onderhouden, en het refereert aan lokale netwerken gebaseerd op vertrouwen en samenwerking waarbinnen er nauwe verbanden zijn tussen familie, vrienden en buren (Ellaway, 2004; Szreter & Woolcock, 2004). Individuen die toegang hebben tot deze lokale sociale netwerken zullen volgens Bourdieu (1986, in Holt, 2008) in staat zijn hun sociaal kapitaal te mobiliseren om daar zodoende voordeel uit te halen op verschillende gebieden. Over het algemeen wordt gedacht dat bonding sociaal kapitaal voor ouderen van groot belang is omdat zij sterker dan andere volwassenen afhankelijk zijn van anderen binnen de samenleving (Gouldner, 1960, in van Tilburg, 2005). In het geval van bonding sociaal kapitaal gaat het er uiteindelijk niet alleen om dat je familie, buren en vrienden in de buurt hebt waarbij je terecht kan maar ook dat je wéét dat je op ze kan rekenen. Dit impliceert dus dat er sprake is van een vertrouwensband.

Bij bridging sociaal kapitaal zijn juist de minder nauwe banden met (verre) familie en kennissen en de banden binnen allerlei gemeenschapsorganisaties- en activiteiten belangrijk (van Tilburg, 2005). Een voorbeeld hiervan is het aantal ouderen dat vrijwilligersactiviteiten doet of participeert in andere sociale activiteiten zoals een kaart- biljart of handwerkclub. Ook een belangrijk onderdeel van bridging sociaal kapitaal is het vertrouwen wat mensen hebben in de medemens en de mate waarin mensen tevreden zijn over de kwaliteit en de kwantiteit van het sociale netwerk (van Tilburg, 2005). Ondanks dat het bij bridging sociaal kapitaal om de minder nauwe relaties gaat blijkt ook deze vorm van sociaal kapitaal een belangrijke factor te zijn voor het mentale welzijn van ouderen (van Tilburg, 2005).

De theorieën van Putnam (1993; 2000, in Forsman et al., 2012) met betrekking tot sociaal kapitaal benadrukken de participatie in gemeenschapsactiviteiten. Daarmee ligt zijn focus meer op bridging sociaal kapitaal. Bourdieu (1986, in Forsman et al., 2012) hanteert in tegenstelling tot Putnam (1993; 2000, in Forsman et al., 2012) een individuele benadering van sociaal kapitaal en richt zich daarbij dus meer op het bonding sociaal kapitaal. Vaak is het wel zo dat deze twee vormen van sociaal kapitaal niet apart van elkaar kunnen bestaan en het hebben van beide vormen van sociaal kapitaal

(zowel bonding als bridging) wordt gezien als een groot voordeel (Lewicka, 2011). Daarnaast worden de meest betekenisvolle plekken getypeerd door aanwezigheid van beide vormen van sociaal kapitaal (Halpern, 2005, in Lewicka, 2011).

2.1.3 Sociaal kapitaal en het belang van de lokale woonomgeving

'Thuis' bestaat niet alleen uit de muren van het huis en de, eventueel, bijbehorende tuin. Een gevoel van thuis wordt ook gecreëerd door de omgeving en de gemeenschap en bijvoorbeeld een nabijgelegen stad (Peace et al., 2006, in Wiles et al., 2009). Moss (1997, in Wiles et al., 2009) stelt dat 'thuis' een dynamische plek is die zich uitstrekt voorbij het huishouden. Hiertoe behoren ook ontmoetingsplekken, winkels en andere plekken in de omgeving net zoals sociale interacties met familie, vrienden en buurtbewoners.

Sociale woonomgeving

In verschillende onderzoeken wordt regelmatig gewezen op het belang van de lokale samenleving, de wijk, om ageing in place succesvol te laten zijn (Cooper Marcus, 1992; Ahlbrandt, 1984, in Moorer & Suurmeijer, 2001; Means & Evans, 2011). Dit omdat ouderen daar veel tijd doorbrengen en omdat veel van de ouderen een lange tijd in dezelfde wijk hebben doorgebracht. Om een acceptabel niveau van zelfstandigheid en identiteit te behouden zijn volgens Rubinstein & Parmelee (1992) de sociale relaties met anderen essentieel; het weten dat er iemand is die benaderd kan worden voor hulp is cruciaal voor het gevoel van onafhankelijkheid en het psychologisch welzijn.

Over het algemeen hebben ouderen veel contact met hun burens (OPCS, 1996, in Phillipson, 1999). Echter zit er wel verschil in het soort contact dat ouderen hebben met hun burens. Mensen tegenkomen op straat is één ding, mensen uitnodigen bij je thuis is al een stap verder en impliceert een nauwere relatie (Phillipson et al., 1999). Maar ondanks dat spelen burens wel een belangrijke rol in het sociaal kapitaal van ouderen. Bulmer (1986, in Phillipson et al., 1999) wijst erop dat er een hoge mate van overeenstemming is over het feit dat 'nabijheid' een essentieel aspect is wanneer gerefereerd wordt aan burens. Mensen die verder weg wonen dan de straat, het complex of het appartement worden zelden als burens beschouwd (Willmott, 1986). Het belang van de directe sociale omgeving voor ouderen wordt daarnaast ondersteund door bewijs dat voor mensen met een leeftijd van 65 en ouder de directe burens óók goede vrienden zijn, terwijl voor jongere leeftijdsgroepen de lokale sociale interactie van ondergeschikt belang lijkt te zijn (Marsh, 2006, in Means & Evans, 2011). In het onderzoek van Ahlbrandt (1984, in Moorer & Suurmeijer, 2001) zeiden mensen van boven de 65 meer goede vrienden in de buurt te hebben en hadden zij eerder de neiging burens te beschouwen als hun meest naaste, niet familiale, sociale contact en vertrouwenspersonen. Uit het onderzoek van Gray (2009) blijkt verder dat wanneer iemand ouder wordt de zorg en steun vooral uit de hoek van partners en niet familiale contacten komt in plaats van bijvoorbeeld (volwassen) kinderen of andere familieleden.

Sommige mensen zijn meer afhankelijk van sociaal kapitaal wat verkregen wordt binnen de lokale gemeenschap door de levensfase waarin zij zich bevinden, de mate van mobiliteit of de mogelijkheden die zij tot hun beschikking hebben (Wood & Giles-Corti, 2008). Tot deze mensen behoren ook ouderen, en in het verlengde hiervan lijkt het sociaal kapitaal van ouderen sterk verbonden te zijn met de buurt en de gemeenschap waarin zij leven (Forsman et al., 2012). Het hebben van een sociaal netwerk in de buurt is voor ouderen van belang omdat veel ouderen

mobilitetsproblemen hebben en daarom gebonden zijn aan de nabije omgeving (Ahlbrandt, 1984, in Moorer & Suurmeijer, 2001). Daarnaast ligt het voor de hand dat, gezien de vele fysieke veranderingen die gepaard gaan met ouder worden, ouderen gevoelig kunnen zijn voor hun fysieke omgeving (Day, 2008).

Fysieke woonomgeving

Wanneer iemand ouder wordt verandert de relatie tussen de persoon en de omgeving. Ouder worden brengt fysieke en cognitieve beperkingen met zich mee die ervoor kunnen zorgen dat de mogelijkheid om zich te bewegen door of in de omgeving verandert (Rubinstein & Parmelee, 1992). Deze veranderingen hebben invloed op het leven en daarom is het belangrijk om de effecten hiervan te bestuderen. De mate van activiteit wordt zodoende niet bepaald door wat iemand wil maar door wat tot de mogelijkheden behoort.

De mogelijkheid om buitenshuis activiteiten te ondernemen heeft een positieve invloed op het gevoel van welzijn van ouderen (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). Maar het verlies aan mobiliteit kan de activiteiten buitenshuis beperken en daardoor kunnen contacten met vrienden, familie en buurtbewoners afnemen. Isolatie, eenzaamheid en depressie kunnen hiervan het gevolg zijn (Smith et al., 2002; Mollenkopf et al., 2004; Allen 2008, in Ziegler & Schwanen, 2011). Eén van de belangrijkste activiteiten van ouderen buitenshuis is het doen van boodschappen. De aanwezigheid van winkels in de nabije omgeving draagt bij aan de lichamelijke activiteit van ouderen, in het bijzonder als er groenvoorzieningen zijn en bankjes waarop de ouderen kunnen uitrusten tijdens hun wandeling. Belangrijk is ook de aanwezigheid van bijvoorbeeld stoplichten en zebra's waar de ouderen veilig over kunnen steken. Maar de aanwezigheid van winkels, bankjes en rustplekken stimuleert niet alleen lichamelijke activiteit. Observatie toonde aan dat plekken zoals deze ook een essentiële rol spelen in het onderhouden van sociale contacten (Day, 2008).

De manier waarop de woonomgeving vormgegeven en gebouwd wordt is van grote invloed op het niveau van sociaal kapitaal, en daarmee lichamelijke en mentale gezondheid van ouderen (Leyden, 2003). In dit opzicht zou de wijk dus moeten voorzien in de mogelijkheid om mensen te ontmoeten. Deze interactie kan variëren van afspraken tot ongeplande bezoeken en ontmoetingen. Het spontaan binnenlopen bij buurtbewoners, korte gesprekken of een simpele begroeting in de vorm van bijvoorbeeld zwaaien naar iemand kan een gevoel van vertrouwen of verbondenheid aanmoedigen tussen mensen en de plek waar zij wonen.

Eén van de veel voorkomende opvattingen met betrekking tot sociale netwerken en gemeenschappen is dat sommige ontwerpen voor woonwijken het aangaan van sociale contacten stimuleren, en andere ontwerpen dat niet doen. Theoretisch gezien zijn de typen woonwijken die stimulerend werken voor sociaal kapitaal de wijken die een gevarieerde bevolking kennen en die voetgangersvriendelijk zijn (Leyden, 2003). De manier waarop de huizen en de woonomgeving vormgegeven zijn kan het makkelijker maken om te communiceren met buren en omwonenden. De omgeving speelt hierin dus een faciliterende rol. Het is dan belangrijk dat er bijvoorbeeld weinig heggen en muurtjes zijn die het zicht belemmeren en dat de woonomgeving een ruime opzet kent.

Volgens Leyden (2003, in Wood & Giles-Corti, 2008) hebben een wandel-vriendelijke omgeving en het ontwerp van de omgeving een positieve invloed op interacties binnen de gemeenschap. Zodoende kan de omgeving sociaal kapitaal bevorderen. Daarnaast stelt Lund (2002, in Wood &

Giles- Corti, 2008) dat het aantal wandelingen in een buurt positief geassocieerd kan worden met ongeplande interacties met burens. Verder is de nabijheid van familie een belangrijke stimulans in het ontwikkelen van place attachment bij ouderen, vooral in de aller laatste levensfase (Wiles et al., 2011). Minstens net zo belangrijk zijn comfort, sociale relaties met vrienden en goede (gezondheids-) voorzieningen in de nabijheid (Wiles et al., 2011). De aanwezigheid van vrienden en burens wordt dan ook zeer gewaardeerd en de sociale contacten worden door ouderen gekenmerkt als zijnde belangrijk voor de mate van tevredenheid over de woonomgeving (Day, 2008).

Verder kunnen ouderen meer waarde hechten aan het esthetische aspect van hun woonomgeving dan andere leeftijdsgroepen omdat een 'mooie' omgeving er toe bij kan dragen dat gevoelens van neerslachtigheid en depressie verminderen (Day, 2008). Zo zorgen bijvoorbeeld slecht onderhouden trottoirs en wegen en obstakels als vuilnisbakken en reclameborden voor een verhoogd risico op verwondingen bij ouderen (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). Daarnaast worden problemen met betrekking tot mobiliteit, zoals het oversteken van wegen en slecht onderhouden trottoirs, ervaren als zeer negatieve aspecten van een woonomgeving (Day, 2008). Hoewel de fysieke woonomgeving dus stimulerend kan zijn voor zowel de lichamelijke activiteit als de sociale contacten van ouderen kan de fysieke woonomgeving ook een aantal barrières opwerpen voor ouderen wat betreft hun mobiliteit en daarmee ook voor de sociale interactie.

Barrières met betrekking tot mobiliteit worden overigens niet alleen gevormd door de fysieke omgeving maar kunnen ook het gevolg zijn van lichamelijke gezondheid. Hierdoor kan hun mobiliteit afnemen. Als gevolg van deze verminderde mobiliteit kunnen ouderen afhankelijk worden van hulpmiddelen zoals een wandelstok, rollator of scootmobiel of anderen die hen ergens heen brengen. Omdat ouderen in dit opzicht niet afhankelijk willen zijn van hulpmiddelen of personen kan dit hun mobiliteit beperken (Ziegler & Schwanen, 2011). Anderzijds kan het gebruik van hulpmiddelen ook een uitkomst zijn om een bepaalde mate van mobiliteit te behouden als lopen, fietsen of autorijden niet meer (goed) gaat. Door het gebruik van hulpmiddelen kunnen deze lichamelijke beperkingen gecompenseerd worden (Mollenkopf et al., 2004, in Ziegler & Schwanen, 2011).

2.2 Verbondenheid met een plek; dimensies van place attachment

In deze paragraaf worden verschillende dimensies van place attachment besproken. Er zal aandacht besteed worden aan meer algemene benaderingen van place attachment, maar ook aan het belang van place attachment voor ouderen en aan de relatie tussen place attachment en sociaal kapitaal. De verschillende manieren waarop en waardoor mensen, en ouderen in het bijzonder, zich verbonden voelen met een plek zullen tenslotte samenkomen waardoor inzicht verkregen kan worden in verschillende redenen en de rol daarin van het sociaal kapitaal.

2.2.1 Place attachment; een sociale en een fysieke dimensie

Altman & Low (1992) omschrijven place attachment als de gevoelens met betrekking tot een geografische locatie die een emotionele binding met de plek veroorzaken omdat deze gevoelens betrekking hebben op de ervaringen met die plek. Deze ervaringen houden vaak verband met sociale relaties die mensen hebben (of hadden) en zodoende zijn deze relaties verantwoordelijk voor het gevoel van verbondenheid met een plek: *'Thus the social relations that a place signifies may be equally or more important to the attachment process than the place qua place'* (Altman en Low,

1992, p. 7). In dit opzicht moet place attachment overigens niet gezien worden als een gegeven, maar als een proces wat zich door de jaren heen ontwikkelt. De verbondenheid die iemand dan voelt met een plek is in dit opzicht dus gebaseerd op de sociale omgeving, en place attachment wordt gereflecteerd aan de hand van de sociale relaties in de omgeving (Hidalgo & Hernandez, 2001).

Hoewel de sociale relaties essentieel lijken te zijn om place attachment te creëren wordt er in andere studies naast de sociale dimensie ook een fysieke dimensie van place attachment bestudeerd. Lewicka (2011) stelt dat de sociologische component belangrijk is, maar dat er ook een tastbare en fysieke component is. Sommige mensen voelen zich verbonden met een plek vanwege de sociale contacten die zij hebben in de buurt. Anderen kunnen zich aangetrokken voelen tot de fysieke eigenschappen van een plek zoals natuur, recreatie of omdat zij simpelweg de omgeving als stimulerend ervaren (Lewicka, 2011). Volgens Lewicka (2011) kunnen met betrekking tot place attachment de sociale en de fysieke componenten niet los van elkaar staan. Maar ondanks dat spelen ze wel ieder een andere rol met betrekking tot place attachment.

De verbondenheid met een plek vanwege de fysiek aspecten wordt ook wel '*place dependence*' genoemd. Place dependence betreft de afhankelijkheid of de mate waarin een plek, ten opzichte van andere plekken, kan voorzien in de behoeften van het individu (Jorgensen & Stedman, 2001). In tegenstelling tot place attachment kan place dependence ook negatief zijn, als bijvoorbeeld de omgeving niet voldoet aan de behoeften. Het functionele verlies wat gepaard gaat met het proces van ouder worden maakt dat de omgeving een belangrijker factor wordt met betrekking tot het welzijn en de onafhankelijkheid van ouderen (Smith, 2009, in Vine et al., 2012). Het ontwerp van de omgeving en de aanwezige voorzieningen kunnen participatie van ouderen stimuleren of remmen. Het stimuleren van deze participatie is vooral voor ouderen belangrijk voor een succesvolle ageing in place (Judd et al., 2010, in Vine et al., 2012). Hierbij valt te denken aan een goede toegankelijkheid van de voorzieningen of openbaar vervoer waardoor het voor ouderen makkelijker wordt sociale netwerken te onderhouden en betrokken te blijven bij de gemeenschap. Het is hierbij ook belangrijk dat eventuele barrières weggenomen worden die beperkend zijn voor de mobiliteit van ouderen. Hiertoe kunnen er veilige oversteekplaatsen gecreëerd worden of kan ervoor gezorgd worden dat looproutes geen oneffenheden hebben.

Ondanks de mogelijkheid tot fysieke verbondenheid met een plek wordt met name het sociale aspect aangemerkt als zijnde verantwoordelijk voor het gevoel van place attachment, hierbij wordt place attachment geassocieerd met verbondenheid met de mensen die (ook) op die plek wonen (Hidalgo & Hernandez, 2001). Hoewel mensen zich over het algemeen verbonden voelen met plekken, ervaart niet iedereen deze verbondenheid in dezelfde mate (Hidalgo & Hernandez, 2001). Naarmate iemand ergens langer verblijft wordt er hoe langer hoe meer een gevoel van verbondenheid ontwikkeld met de mensen in de buurt (Young & Willmott, 1957, in Phillipson et al., 1999). Ook Jorgensen & Stedman (2006) wijzen op de relatie tussen verblijfstijd en de band met de omgeving, zowel met de mensen die er wonen als met de fysieke omgeving. Kasarda en Janowitz (1974, in Means & Evans, 2011) ontdekten dat de sociale contacten binnen de samenleving en de duur van het verblijf de belangrijkste factoren zijn voor het gevoel van verbondenheid met de omgeving en de samenleving. Een ander centraal idee met betrekking tot ageing in place is dat de verbondenheid met een plek sterker wordt naarmate mensen ouder worden (Hidalgo & Hernandez, 2001; Rubinstein et al., 1992, in Wiles et al., 2009). Traditioneel wordt deze verbondenheid dan ook gezien als een gevolg van (eerdere) ervaringen (Bowlby, 1958, in Rubinstein & Parmelee, 1992).

Gustafson (2001) kwam tot de conclusie dat de verbondenheid tussen mensen en plekken en de betekenis van een plek vooral bestaat uit de relatie tussen het individu, de andere mensen op die plek en de omgeving: *'self', 'others' en 'environment'*. Met name de relatie tussen self en others speelt met betrekking tot sociaal kapitaal een belangrijke rol. Want, zo stelt Gustafson (2001, p. 9), *'Places often become meaningful because of the respondents' relations with people living there – friends, acquaintances, relatives – and the sense of community that such social relations create'*. Hetzelfde geldt voor herkenning; het herkend worden door, en het herkennen van anderen in de buurt zorgt ervoor dat een plek betekenisvol wordt of is (Gustafson, 2001). In relatie tot place dependence is met name de relatie tussen *'environment'* en *'self'* van betekenis, want deze relatie is vaak gebaseerd op de kennis van de omgeving (Gustafson, 2001) en/of de afhankelijkheid ervan. De plek wordt vaak gewaardeerd omdat het een individu verschillende mogelijkheden biedt tot het ondernemen van activiteiten. De hoeveelheid van en de diversiteit aan activiteiten in een buurt die toegankelijk zijn voor ouderen kunnen belangrijk zijn bij het ontstaan van sociale relaties (Moorer & Suurmeijer, 2001), want hoe meer activiteiten voor een bepaalde doelgroep, hoe groter de kans om iemand te ontmoeten met dezelfde interesses en zodoende een band op te bouwen.

2.2.2 Insideness

Net zoals Lewicka (2011) en Hidalgo & Hernandez (2001) definieert Rowles (1983) een sociale en fysieke component met betrekking tot verbondenheid. Er vanuit gaande dat de persoonlijke ervaringen van een individu met een plek verantwoordelijk zijn voor place attachment, definieert hij place attachment aan de hand van het concept *'insideness'*. Insideness refereert aan hoe vanzelfsprekend een plek beleefd wordt en de ervaringen die mensen hebben met een plek. Deze ervaringen zorgen voor de verbondenheid met de plek. In de benadering van Rowles (1983) kan dus gesproken worden over *'social insideness'* en *'physical insideness'* om te verwijzen naar de sociale en fysieke component van verbondenheid met een plek.

Met betrekking tot de physical insideness gaat het er om dat de fysieke kenmerken van de omgeving zijn eigen gemaakt, en dat verplaatsingen binnen de wijk behoren tot de routine van het dagelijks leven en dat individuen op de hoogte zijn van ieder obstakel wat zij eventueel ergens tegen kunnen komen. Met andere woorden: individuen hebben zich de omgeving eigen gemaakt. Kennis van de gemeenschap, het openbaar vervoer, de locatie van de winkels, en waar een ontspannende wandeling gemaakt kan worden hebben allemaal als functie om een omgeving te creëren waarin een individu maximaal kan functioneren. Voor ouderen is deze kennis van de omgeving belangrijk om de hoeveelheid inspanning die dagelijkse taken vergen (zoals het doen van boodschappen) te minimaliseren (Burholt, 2012) zodoende kan een bepaalde mate van zelfstandigheid en autonomie behouden worden. De kennis van de omgeving en daarmee samenhangend een bepaalde mate van zelfstandigheid kunnen gezamenlijk gezien worden als een verklaring voor place attachment (Kahana et al., 2003, in Burholt, 2012).

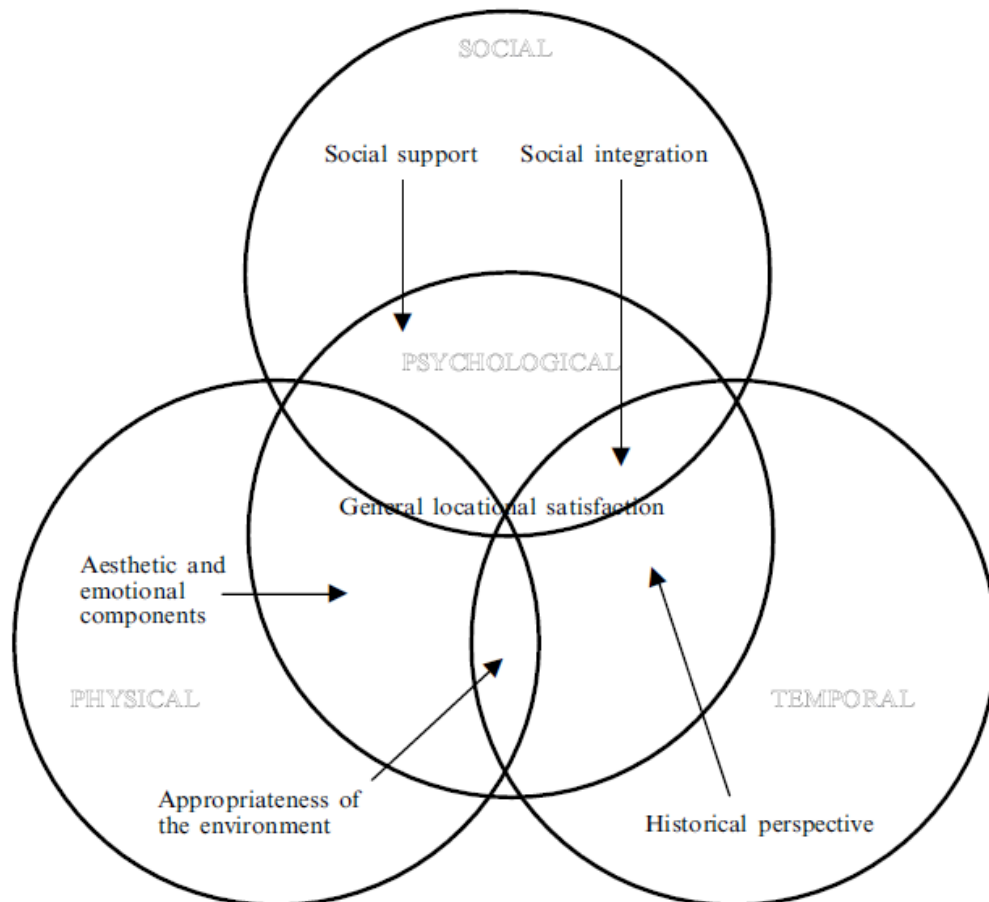
Naast de fysieke verbondenheid die iemand kan voelen met een plek hebben individuen vaak ook een zekere sociale verbondenheid met een plek. In termen van Rowles (1983) de social insideness genoemd. Deze sociale component van insideness wordt vooral bepaald door de mate van sociale integratie in de gemeenschap. De alledaagse sociale contacten en de sociale rollen die iemand heeft spelen hierbij een belangrijke rol. Sociale verbondenheid, wat vertolkt wordt door gemeenschapsactiviteiten en sociale interactie, is ook een belangrijk aspect van place attachment

voor ouderen (Burholt, 2012). In dit opzicht wordt place attachment bestudeerd aan de hand van de verbondenheid die het individu voelt met zijn of haar buurtbewoners, burens, vrienden en familie. Met andere woorden: het individu is geworteld in zijn of haar persoonlijke sociale netwerk of sociale interacties (Gerson et al, 1977; Mesch and Manor, 1998, in Burholt, 2012). Andere mensen en de sociale relaties zijn hierin dus een onderdeel van de verbondenheid. De sociale verbondenheid heeft betrekking op het sociaal kapitaal en zodoende leidt sociaal kapitaal tot place attachment.

Wanneer een individu zich niet verbonden voelt met de mensen uit de omgeving kan de place attachment afnemen (Rubinstein & Parmelee, 1992). Maar hoewel de place attachment kan afnemen door een verlies aan sociale contacten naarmate iemand ouder wordt zijn er een aantal specifieke relaties die sterk blijven en het gevoel van verbondenheid met de buurt bevorderen. Deze relaties zijn gebaseerd op jarenlange ervaringen met en in de omgeving en met de personen in deze omgeving (Rubinstein & Parmelee, 1992). Dit verwijst naar een derde component met betrekking tot verbondenheid met een plek: een historische of temporele dimensie (Burholt, 2012). Door Lewicka (2008) wordt hier naar gerefereerd als '*place memory*' en Rowles (1983) noemt dit '*autobiographical insideness*'. Verbondenheid met een plek wordt dan veroorzaakt door de herinneringen die iemand heeft met of aan een plek uit het verleden. Deze herinneringen houden meestal verband met andere mensen. Wat we ons herinneren is dan niet zozeer een directe persoonlijke ervaring, maar heeft meer te maken met een gevoel van verbondenheid met een sociale structuur zoals familie, een land of etniciteit (Lewicka, 2010). In dit opzicht kan de autobiographical insideness verantwoordelijk zijn voor bepaalde mate van identiteitsgevoel (Rowles, 1983). Deze elementen (fysiek, sociaal en autobiografisch) sluiten elkaar overigens niet uit maar zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de algehele place attachment.

Burholt (2006) onderscheidt in eerste instantie ook een fysieke, een sociale en een autobiografische dimensie. Echter spreekt Burholt (2006) hier van een historische dimensie in plaats van een autobiografische. Toch zijn deze dimensies min of meer hetzelfde aangezien ze beiden bepaald worden door eerdere ervaringen met de betreffende plek. Door Burholt (2006) wordt daarnaast nog een vierde, psychologische dimensie toegevoegd. Deze psychologische dimensie betreft de algehele tevredenheid met betrekking tot de locatie en wordt daarom door Burholt (2006) gelinkt aan psychologisch welzijn. Het onderstaande model (figuur 3) is een visuele weergave en dient ter verduidelijking van hoe de hierboven besproken concepten met elkaar samenhangen in relatie tot place attachment. Hierin is duidelijk te zien dat de sociale, de fysieke en de historische (autobiografische) component niet los van elkaar staan maar dat zij elkaar overlappen en elkaar onderling beïnvloeden. Gezamenlijk hebben zij invloed op de algehele psychologische tevredenheid en verbondenheid met betrekking tot de plek: de place attachment.

Figuur 3: Model van place attachment bestaande uit de vier componenten van place attachment volgens Burholt
Bron: Burholt (2006)

2.2.3 Meer dan alleen een sociale en een fysieke dimensie

Place attachment kan voor ouderen belangrijk geacht worden omdat zij beschouwd worden als weinig mobiel en vaak hun leven lang op dezelfde plek lijken te wonen (Neugarten, 1974, in Rowles, 1983). Zij worden in die zin dan afhankelijker van de plek. De mogelijkheid tot het ontwikkelen van place attachment is hierdoor aanzienlijk. Een andere reden waarom place attachment belangrijk is voor ouderen is dat het kan zorgen voor een gevoel van onafhankelijkheid (Rubinstein & Parmelee, 1992). De betreffende plek en de mensen die er wonen zijn bekend en daardoor weten ouderen hun weg te vinden in de omgeving en het is onderdeel geworden van de herinnering. Relph (1976, in Jorgensen & Stedman, 2001) stelt dat place attachment toeneemt met de tijd en dat het gebaseerd is op relaties met de mensen die onderdeel zijn van die plek in plaats van de plek zelf, de fysieke omgeving. Volgens Relph (1976, in Jorgensen & Stedman, 2001) zijn de plekken waarmee we het meest verbonden zijn de plekken waar we de meeste ervaringen hebben. Deze opvatting is in lijn met de autobiographical insideness van Rowles (1983).

Waar de Wereldbank (2012) sociaal kapitaal omschrijft als 'de lijm die de samenleving bij elkaar houdt' kan place attachment omschreven worden als 'de lijm die mensen verbindt aan een plek' (Burholt, 2012). De 'lijm' bestaat dan uit de fysieke, sociale en autobiografische ervaringen met die plek. Door Wiles & Allen (2010, p. 231) omschreven als: *'Places are physical, but also operate on*

social and symbolic levels in interconnected ways’. Sociaal kapitaal houdt in dit opzicht verband met de verbondenheid van een individu met lokale netwerken waarin vertrouwen en nauwe banden met anderen centraal staan (bonding sociaal kapitaal) en de verbondenheid met de gemeenschap (bridging sociaal kapitaal). Naast de sociale verbondenheid (social insideness) voelen ouderen zich ook verbonden met de fysieke omgeving (physical insideness) omdat zij hiervan afhankelijk kunnen zijn, maar ook omdat kennis van de omgeving hen een bepaalde mate van zelfstandigheid biedt. Zij hebben de omgeving zich eigen gemaakt. Verbondenheid met de omgeving ontstaat ook door de jarenlange ervaringen die ouderen hebben met een plek en de herinneringen die zij hier hebben (autobiographical insideness). Deze herinneringen houden vaak verband met sociale relaties en met een gevoel van verbondenheid met de mensen die (ook) op die plek wonen (Hidalgo & Hernandez, 2001), dus met het sociaal kapitaal. Waarom ouderen hun sociaal kapitaal met name in de lokale omgeving hebben zou kunnen worden verklaard aan de hand van place attachment. Met andere woorden: door de place attachment van ouderen te bestuderen in termen van sociale, fysieke en autobiografische en verbondenheid kan inzicht verkregen worden in de relatie tussen lokale verbondenheid en het sociaal kapitaal van ouderen.

3 – Methodologie

In dit hoofdstuk wordt in gegaan op de gebruikte methoden voor dataverzameling en de keuze hiervoor. Tevens wordt stil gestaan bij de voor- en nadelen zijn van deze methoden en wordt gereflecteerd op de positie van onderzoeker.

3.1 Kwalitatief onderzoek

Kwalitatief onderzoek omvat de studie naar de menselijke omgeving en menselijke ervaringen binnen een bepaalde context. Vaak ligt hierbij de focus op het bestuderen van individuele gedragingen en ervaringen binnen een sociale, culturele, economische of politieke structuur (Winchester & Rofe, 2010). De ervaringen en gedragingen van een individu worden dan niet zozeer bestudeerd aan de hand van de persoonlijke karakteristieken van het individu maar meer vanuit de structuur waar hij of zij zich in bevindt. Kwalitatief onderzoek kent inhoudelijk veel verschillende varianten, stromingen en tradities (Boeije, 2005) en daarmee samenhangend verschillende manieren van dataverzameling. Een aantal voorbeelden hiervan zijn participerende observatie, interviewen, het analyseren van teksten en afbeeldingen en het analyseren van geluidsopnames. Vanwege deze variatie is kwalitatief onderzoek niet in één enkele omschrijving vast te leggen. Wel zijn er een aantal belangrijke elementen van kwalitatief onderzoek te definiëren. Kwalitatief onderzoek richt zich op (1) de wijze waarop mensen betekenis geven aan hun omgeving en hoe ze zich op basis daarvan gedragen, (2) het gebruik van onderzoeksmethoden die het mogelijk maken om het onderwerp vanuit het perspectief vanuit de onderzochte mensen te leren kennen en (3) het doel om het onderwerp te beschrijven en te verklaren (Boeije, 2005).

Kwalitatieve data is rijk aan beschrijvingen van mensen en plekken en daarom niet geschikt voor toepassing van statistische procedures. Het gaat bij kwalitatief onderzoek niet om de hoeveelheid data, maar de onderzoeker is in het veld om te leren, om een nieuw terrein te betreden en om te begrijpen wat daar gebeurt en wat er zich afspeelt (Evers, 2007). Het doel van kwalitatief onderzoek is dan ook niet zozeer om representatief te zijn (Valentine, 2005) maar om te begrijpen hoe individuen de aspecten van het onderzoeksthema ervaren en wat hun mening daarover is.

Gezien de context van dit onderzoek past een kwalitatieve methode goed bij het doel van dit onderzoek. Er wordt immers onderzocht wat de betekenis is van de woonomgeving vanuit het perspectief van ouderen en er wordt gezocht naar wat de betekenis is van de woonomgeving relatie tot hun sociaal kapitaal. Deze persoonlijke opvattingen worden opgetekend aan de hand van interviews. Zie hiervoor paragraaf 3.4.

3.2 De respondenten

In totaal werden er 11 interviews afgenomen met 14 ouderen. Negen vrouwen en vijf mannen. Hun leeftijd varieert van 65 tot 88 en alle respondenten zijn woonachtig in Vinkhuizen. Alle respondenten wonen zelfstandig en twee van hen wonen in een aanleunwoning. Ook zij wonen zelfstandig maar hebben de mogelijkheid hulp in te roepen van de nabijgelegen zorginstelling. Figuur 3 bevat een overzicht van de respondenten met daarbij persoonlijke bijzonderheden. Het betreft hier fictieve namen, de leeftijd en tijd van verblijf zijn niet geanonimiseerd:

Fictieve naam	Leeftijd	Hoe lang in Vinkhuizen	Bijzonderheden
Mevrouw Vink	85	45 jaar	- Weduwe
Mevrouw van der Zee	87	23 jaar	- Weduwe - Woont in aanleunwoning
Mevrouw van der Pol	83	26 jaar	- Weduwe
Mevrouw van Dijk	69	9 jaar	- Weduwe - Dubbelinterview met mevrouw Martens
Mevrouw Martens	74	13 jaar	- Weduwe - Dubbelinterview met mevrouw van Dijk
Mevrouw de Jager	80	40 jaar	- Weduwe
Mevrouw Bos	88	42 jaar	- Weduwe
Mevrouw Berends	79	44 jaar	- Weduwe
Meneer de Waard	72	20 jaar	- Samenwonend - Dubbelinterview met meneer Kremer
Meneer Kremer	69	30 jaar	- Samenwonend - Dubbelinterview met meneer de Waard
Meneer Torenstra	65	22 jaar	- Alleenstaand - Woont in aanleunwoning
Meneer Kamphuis	84	25 jaar	- Demente partner (wel samenwonend)
Mevrouw Pieters	72	43 jaar	- Dubbelinterview met echtgenoot, meneer Pieters - Echtgenoot niet (meer) mobiel
Meneer Pieters	79	43 jaar	- Dubbelinterview met echtgenote, mevrouw Pieters - Niet meer mobiel

Figuur 4: Overzicht van de respondenten

3.2.1 Werving van de respondenten

Bij het doen van kwalitatief onderzoek zoekt de onderzoeker doelgericht naar participanten voor het onderzoek. Dit wordt ook wel doelgericht steekproeftrekken of *'purposive sampling'* genoemd (Evers, 2007). De respondenten worden doelbewust geselecteerd en dit gebeurt op basis van bepaalde criteria die van tevoren vastgesteld zijn door de onderzoeker, ook wel *'criterion based sampling'* (Evers, 2007) of *'handpicked sampling'* (O'Leary, 2010) genoemd. Representativiteit wordt in dit opzicht dan bepaald door het vermogen van de onderzoeker om respondenten te selecteren die aan bepaalde criteria voldoen. In dit onderzoek moesten de respondenten aan een aantal criteria voldoen. Zij moesten 65 jaar of ouder zijn, in Vinkhuizen wonen en bij voorkeur zelfstandig. Maar wanneer ouderen geïnterviewd worden is het ook raadzaam om de lichamelijke gezondheid als criterium te hanteren. Sommige ouderen kunnen bijvoorbeeld (zeer) slechthorend zijn of dementerend waardoor het moeilijk is om hen te interviewen. Bij het interviewen van ouderen is het daarom belangrijk om hun situatie van tevoren in te schatten (Evers, 2007) om te kunnen bepalen of zij mee kunnen doen aan een interview.

Er is voor gekozen om de respondenten te vinden via de ouderencentra die er zijn in Vinkhuizen. Een overzicht hiervan is te vinden in paragraaf 1.1. Van tevoren bestond het idee dat dit een goede plek was om ouderen te ontmoeten die aan deze gestelde criteria voldoen gezien het feit dat daar veel activiteiten voor ouderen aangeboden worden en de toegang tot deze centra vrij is. De kans om iemand te ontmoeten die voldoet aan de gestelde criteria is dus groot en omdat de mogelijke respondenten eerst *'face to face'* ontmoet worden is er voor de onderzoeker ook de kans om de lichamelijke gezondheid in te schatten. Voorafgaand aan het werven van de respondenten is een wijkinventarisatie gemaakt. Een overzicht hiervan is te vinden in bijlage 2. Deze wijkinventarisatie is gebaseerd op mogelijke plekken om ouderen of contactpersonen, de zogenoemde poortwachters of *gatekeepers* (Evers, 2007) te ontmoeten. Met poortwachters worden mensen bedoeld die de toegang tot de onderzoekspopulatie bepalen. In dit onderzoek is in sommige gevallen gebruik gemaakt van poortwachters om een eerste contact te leggen met de respondent. In één geval is bewust contact gezocht met een poortwachter, zie hiervoor de onderstaande alinea. In twee andere gevallen was de samenwerking met een poortwachter niet gepland maar ontmoette ik hen tijdens mijn bezoek aan het betreffende ouderencentrum. Zij vormden een eerste aanspreekpunt en waren (na duidelijke uitleg) bereid om mij te helpen met het benaderen van respondenten.

Ten eerste is een bezoek gebracht aan het Stip Informatiepunt. Het Stip Informatiepunt is er voor ouderen, mensen met een beperking, chronisch zieken en mantelzorgers in de wijk Vinkhuizen. Zij kunnen hier terecht voor alle vragen op het gebied van wonen, welzijn en zorg (Vereniging Wijkoverleg Vinkhuizen, 2013). Vanwege het overkoepelende karakter van het Stip bestond de verwachting dat hier een aanknopingspunt gevonden kon worden voor de benadering van eventuele respondenten. Via het Stip Informatiepunt kwam ik in contact met een buurtwerker van Stip Vinkhuizen. In samenwerking met deze buurtwerker is er op basis van een adressenlijst een selectie gemaakt van verschillende respondenten die ik per telefoon kon benaderen. De buurtwerker kan in dit opzicht als poortwachter beschouwd worden. Via deze weg zijn mevrouw Berends, meneer Torenstra, mevrouw Martens en mevrouw van Dijk benaderd. Mevrouw Martens en mevrouw van Dijk zijn tevens vaste bezoekers van Buurthuiskamer Platina, en meneer Torenstra is een vaste bezoeker van De Goudvink en bewoner van een aanleunwoning van de Veldspaat. Van de

poortwachter heb ik telefoonnummers gekregen en na een telefoongesprek is er een afspraak gemaakt voor een interview.

Tijdens mijn bezoek aan Buurthuiskamer Platina en De Goudvink kwam ik ook in contact met poortwachters. In Buurthuiskamer Platina heeft een welzijnsmedewerker mij in contact gebracht met mevrouw van der Zweep, mevrouw Bos en mevrouw de Jager. Alle drie zijn zij vaste bezoekers van de Buurthuiskamer. In een *'face to face'* gesprek heb ik deze mensen gevraagd om hun medewerking aan een interview en is er vervolgens een afspraak gemaakt. In de Goudvink ontmoette ik een poortwachter in de vorm van de begeleidster van de dagbesteding. In samenwerking met haar zijn meneer en mevrouw Pieters, mevrouw Vink, mevrouw van der Pol en meneer Kamphuis benaderd. Allemaal zijn zij vaste bezoeker van de Goudvink. In een *'face to face'* gesprek is hen gevraagd om hun medewerking, waarna een afspraak is gemaakt voor het interview. Meneer de Waard en meneer Kremer zijn op eigen initiatief benaderd via Trefpunt de Siersteen en zijn ook tijdens de eerste ontmoeting gevraagd om hun medewerking en is er een vervolgspraak gemaakt voor een interview.

Het benaderen van mogelijke respondenten via poortwachters kent voor- en nadelen (Evers, 2007). Het vinden van respondenten via een poortwachter kan zorgen voor een bias in het onderzoek omdat poortwachters personen kunnen selecteren die achteraf toch niet de juiste bleken te zijn. Of een poortwachter kan een te eenzijdige selectie maken. Daarom is het essentieel om poortwachters van tevoren goed te informeren over de criteria waar de respondenten aan moeten voldoen (Evers, 2007) maar ook over wat er van de respondenten verwacht wordt en wat de bedoeling is van het onderzoek. In dit onderzoek is de samenwerking met poortwachters echter als prettig ervaren en bestaat niet het vermoeden dat de poortwachters in kwestie hebben gezorgd voor een bias. Zij hebben geholpen om respondenten te vinden die in de mogelijkheid waren om mee te werken aan een interview op basis van de gestelde criteria. Met betrekking tot de lichamelijke gezondheid bleken de poortwachters van toegevoegde waarde vanwege hun kennis van de respondenten. Want zoals gezegd is het belangrijk om hier op te letten om zodoende te bepalen of iemand mee kan doen aan een interview of niet.

Een eventuele bias met betrekking tot de selectie van de respondenten heeft te maken met het bezoek aan ouderencentra. De respondenten in dit onderzoek werden bij voorbaat al ontmoet tijdens een activiteit of in een ouderencentrum. Hoewel het mogelijk is om dit te voorkomen door samenwerking met poortwachters zijn de respondenten in dit onderzoek allemaal vaste bezoekers van ouderencentra of georganiseerde activiteiten.

3.2.2 Interviewen van ouderen

Zoals hierboven benoemd zijn er met betrekking tot het interviewen van ouderen een aantal aspecten die mogelijk extra tijd en aandacht vergen van de onderzoeker. Een groot deel van de ouderen kan geïnterviewd worden zonder dat er specifieke maatregelen getroffen moeten worden (Evers, 2007) want veel ouderen functioneren op hoge leeftijd nog net zoals jongere volwassenen. Het is belangrijk om hier rekening mee te houden. Maar bij een deel van de ouderen zullen wel specifieke maatregelen getroffen moeten worden bij het interviewen omdat zij functionele beperkingen hebben, bijvoorbeeld met betrekking tot horen en zien (Evers, 2007). In dat geval moet een onderzoeker er voor zorgen dat hij of zij duidelijk articuleert tijdens een interview, niet te snel praat en dat gekozen wordt voor een rustige omgeving om het interview af te nemen. Verder is het

van belang rekening te houden met het tempo waarop het interview verloopt (Evers, 2007) want soms lukt het niet om een boodschap in één zin te vertolken en het is daarom belangrijk iemand genoeg tijd te gunnen om te vertellen wat ze graag kwijt willen over het onderwerp. Daarnaast hebben ouderen soms meer woorden nodig om iets uit te leggen en herhalen zij weleens wat zij al eerder gezegd hebben (Evers, 2007). Hiervoor moet tijd en geduld uitgetrokken worden. Hoewel het raadzaam is om hier bij het interviewen van ouderen extra aandacht aan te besteden, mede door een grotere kans op fysieke beperkingen die gepaard gaan met ouder worden, moet hierbij opgemerkt worden dat dit zeker niet alleen voor ouderen geldt en dat ook mensen van andere leeftijdscategorieën moeite kunnen hebben met formuleren of lang(er) na moeten denken over het antwoord wat ze willen geven.

Dit gezegd hebbende is het gebruik van semi- gestructureerde interviews een goede methode om ouderen te interviewen. Er is voor de respondent de gelegenheid om uit te wijden over een onderwerp waar hij of zij meer over kwijt wil en hij of zij kan later in het interview terug komen op zaken die eerder aan de orde kwamen. De onderzoeker op zijn of haar beurt is hierop voorbereid en zal daarom (als het goed is) geen gehaaste indruk maken. Dit komt de sfeer tijdens het interview en de analyse achteraf ten goede. Op het gebruik van semi- gestructureerde interviews wordt verder ingegaan in paragraaf 3.4.

3.3 Locatie van het interview

Kenmerkend voor kwalitatief onderzoek is dat de onderzoeker zelf de data verzamelt en aanwezig is op de plaats van het onderzoek (Evers, 2007). Gezien het feit dat ouderen in dit onderzoek de betreffende buurthuizen regelmatig bezoeken kan dit gezien worden als een vertrouwde omgeving. Het afnemen van een interview in een buurthuis is daarom een goede locatie omdat het enerzijds in een vertrouwde omgeving plaatsvindt wat belangrijk is voor de respondent om zich op zijn of haar gemak te voelen. Anderzijds vindt het interview niet plaats in de meest vertrouwde omgeving van het huis, waar de aanwezigheid van de onderzoeker misschien als een inbreuk gezien kan worden. In drie gevallen is er wel een interview afgenomen bij de respondent thuis, dit op verzoek van de respondent zelf. Het eerste contact verliep via het buurthuis en daar is een vervolgspraak gemaakt om het interview bij de respondent thuis af te nemen. Ook met de andere respondenten is er eerst contact gezocht via een buurthuis en daarna is een vervolgspraak gemaakt in datzelfde buurthuis om het interview af te nemen. Er is voor gezorgd dat het interview in een rustige omgeving plaatsvond door bijvoorbeeld in een andere ruimte te gaan zitten, of aan een tafel ver bij de andere mensen vandaan als er geen beschikking was over een andere ruimte. Zodoende konden respondenten vrijuit praten en is geprobeerd om de kans om afgeleid te worden door de omgeving te minimaliseren.

Het maken van een vervolgspraak heeft als voordeel dat zowel de onderzoeker als de respondent zich voor kan bereiden op het interview. Daartoe heb ik als onderzoeker bij het eerste contact ook duidelijk uitgelegd wat de bedoeling was van het onderzoek en heb ik de respondent een overzicht gegeven van de te behandelen thema's en interviewvragen. Zodoende kwamen tijdens het interview niet alle vragen als een verrassing wat het interview, de kwaliteit van de antwoorden (en daarmee de kwaliteit van de analyse) en de sfeer tijdens het interview ten goede komt.

3.4 Dataverzameling

3.4.1 *Individuele interviews*

Bij het uitvoeren van kwalitatief onderzoek worden er onderzoeksmethoden gebruikt die het mogelijk maken om het onderwerp of probleem vanuit het perspectief van de onderzochte mensen en context te leren kennen. Er zijn veel verschillende methodes die toegepast kunnen worden binnen kwalitatief onderzoek. De meest gebruikte methode is echter interviewen (Evers, 2007). Een interview is geschikt om informatie, meningen en overtuigingen te achterhalen die leven bij iemand anders. In tegenstelling tot bijvoorbeeld enquêtes (een vorm van kwantitatief onderzoek) zijn interviews uitermate geschikt om met name het 'waarom' van een onderzoek of probleemstelling te achterhalen, waar enquêtes daar over het algemeen geen ruimte voor laten omdat die gestandaardiseerd zijn en niet op het individu gericht (Valentine, 2005). Daarnaast staat standaardisering het open karakter van kwalitatief onderzoek in de weg.

De drie meest gebruikte vormen van interviewen zijn: gestructureerd, semi- gestructureerd en ongestructureerd (Dunn, 2010). Bij een semi- gestructureerd interview wordt vastgehouden aan bepaalde thema's waarvan de onderzoeker vindt dat die belangrijk zijn, maar de vraagstelling is flexibel waardoor de volgorde niet vaststaat en er ruimte is om uit te wijden voor zowel onderzoeker als respondent (Dunn, 2010). Een groot voordeel van interviewen, en dan met name de ongestructureerde of semi- gestructureerde interviews, is dat het de respondent de mogelijkheid biedt om onderwerpen aan te snijden die de onderzoeker niet (van plan was) aan te snijden (Valentine, 2005). De opzet van het interview biedt hiervoor dus de gelegenheid, maar het is belangrijk dat de respondent ook in de mogelijkheid is of zich in de mogelijkheid voelt om uit te wijden over bepaalde onderwerpen, wat al aangegeven werd in paragraaf 3.3. Verder bestaat de mogelijkheid voor beide partijen om uit te wijden over een onderwerp wat tijdens het interview interessant blijkt te zijn. Op die manier kan diepgaandere en gedetailleerde informatie verkregen worden. Daarom zijn interviews uitstekend geschikt als methode bij het doen van onderzoek in samenwerking met ouderen.

3.4.2 *Dubbelinterviews*

Naast de individuele interviews zijn er drie dubbelinterviews afgenomen. Het dubbelinterview met meneer en mevrouw Pieters was van tevoren gepland. Het echtpaar Pieters is benaderd via de (poortwachter bij de) Goudvink. Het interview vond plaats bij meneer en mevrouw thuis. Ook het dubbelinterview met mevrouw van Dijk en mevrouw Martens was van tevoren gepland. Zij zijn met elkaar bevriend geraakt door hun gezamenlijke deelname aan activiteiten die georganiseerd worden door zorgcentrum Platina. De locatie van het interview was thuis bij mevrouw Martens. Het dubbelinterview met meneer Kremer en meneer de Waard berust op toeval. Tijdens mijn bezoek aan Trefpunt de Siersteen zaten zij op dat moment samen aan een tafel en zodoende sprak ik hen op hetzelfde moment aan. Tijdens het gesprek opperden meneer de Waard en meneer Kremer uit eigen beweging om het interview gezamenlijk te doen. Omdat ik niet perse gebonden was aan individuele interviews heb ik hier als onderzoeker mee ingestemd. Vervolgens is er een afspraak gemaakt om later die week het interview af te nemen in het Trefpunt.

Een dubbelinterview biedt een aantal voordelen ten opzichte van een individueel interview. De voordelen van een dubbelinterview ten opzichte van een individueel interview kunnen vergeleken

worden met het gebruik van *focus groups* als methode. Het gebruik van een focus group interview of dubbelinterview kan ten eerste nuttig zijn omdat er inzicht verkregen kan worden in verschillende opvattingen met betrekking tot het thema en ten tweede vanwege de interactie tussen respondenten tijdens het interview (Conradson, 2005). Hoewel er aan een focus group interview over het algemeen vier tot tien mensen deelnemen (Evers, 2007) zijn er een aantal overeenkomsten met een dubbelinterview, waar twee mensen aan deelnemen. Deze overeenkomsten zijn gebaseerd op het feit dat er meerdere mensen tegelijk geïnterviewd worden en dat de interactie die ontstaat tussen de respondenten bepaalde informatie oplevert die niet verkregen kan worden tijdens een individueel interview. Een focus group biedt inzicht in de oorzaken van bepaald gedrag en motivaties (Evers, 2007) doordat mensen met elkaar in discussie gaan. Zodoende kan er inzicht verkregen worden in verschillende meningen en zienswijzen en waar deze verschillen door veroorzaakt worden. Respondenten verklaren hun opvatting tegenover de andere respondenten en daardoor levert een focus groep andere en meer informatie dan de som van een aantal individuele interviews (Evers, 2007). Respondenten kunnen elkaar beïnvloeden bij het beantwoorden van de vragen doordat respondenten tijdens het interview op elkaar reageren. Echter heeft een interview met meerdere mensen tegelijk ook een aantal kritische kanttekeningen. Het kan bijvoorbeeld zijn dat een respondent juist terughoudender wordt als er iemand anders bij het interview aanwezig is omdat hij of zij niet helemaal eerlijk durft te zijn. Dit kan komen doordat bepaalde onderwerpen in een groep taboe zijn (Evers, 2007). Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat de respondenten 'in elkaars straatje' gaan praten omdat zij het niet openlijk met elkaar oneens willen of durven te zijn. In dit opzicht durven ze niet af te wijken van de heersende opvatting (Evers, 2007).

3.4.3 Kritische opmerkingen met betrekking tot de dataverzameling

Bij een onderzoek naar de relatie van de respondent met zijn of haar omgeving, wat in dit onderzoek het geval is, is het denkbaar om te kiezen voor een 'go- along' interview als één van de methodes. Een go- along interview is namelijk uitermate geschikt om meer te weten te komen over de relatie tussen een individu en zijn of haar omgeving (Garcia et al., 2012). Het voordeel van een go- along interview in de context van dit onderzoek zou dan zijn dat de onderzoeker in de realiteit meemaakt hoe de sociale interactie in de woonomgeving zich vertaalt naar activiteit, hoe deze sociale interactie ontstaat, welke plekken hierbij van belang blijken te zijn en hoe de ouderen reageren op deze ontmoetingen. Nu is er in de analyse alleen af gegaan op wat de ouderen hierover zeiden in de interviews in plaats van het in de realiteit mee te maken.

Ondanks de toegevoegde waarde die een go- along interview zou kunnen hebben is er niet voor gekozen om gebruik te maken van deze methode. Deels bewust maar deels ook vanwege de omstandigheden op het moment van interviewen. Het kan voor een oudere een behoorlijke opgave kan zijn om een stukje te wandelen in verband met hun gezondheid. Dit zou weerlegd kunnen worden door te stellen dat dit per persoon afhankelijk is en dat de ene oudere mobieler is dan de andere. Dit is ook zeker het geval, ware het niet dat ten tijde van het afnemen van de interviews Nederland gebukt ging onder een tamelijk strenge winter. De hoeveelheid sneeuw die er lag beperkte niet alleen ouderen in hun mobiliteit maar was een obstakel voor iedereen, ongeacht hun leeftijd of mobiliteit. Tijdens de interviews werd door de respondent regelmatig aangegeven dat de sneeuw een extra beperkende factor was om naar buiten te gaan. Ouderen die normaal gesproken wel naar buiten gaan voor een wandeling gaven nu aan thuis te blijven vanwege het weer. Hoewel in eerste

instantie een enigszins twijfelachtige houding tegenover go- along interviews aangenomen werd was dit uiteindelijk vanwege de weersomstandigheden helemaal niet meer mogelijk.

3.4.4 Conversatiehulpen

Om niet af te dwalen van de te bespreken thema's is gebruik gemaakt van een conversatiehulp. Dit kan bijvoorbeeld een checklist zijn of een interviewgide. Deze guides worden gewoonlijk geassocieerd met de toepassing van semi- gestructureerde interviews (Dunn, 2010); het soort interview wat ook bij voor dit onderzoek gebruikt is. De conversatiehulp die gebruikt is bij dit onderzoek is te vinden in bijlage 1. Zoals gezegd bestaat er bij het gebruik van semi- gestructureerde interviews de mogelijkheid om af te wijken van de structuur of om uit te wijden over een bepaald onderwerp. Het gebruik van een interview guide kan dan helpen om ervoor te zorgen dat thema's niet vergeten over overgeslagen worden (Dunn, 2010) omdat niet altijd de volgorde van de vooraf opgestelde vragen aangehouden wordt. Verder is het gebruik van een interviewgide ook handig om te onthouden welke verschillende invalshoeken van het thema belicht moeten worden (Valentine, 2005).

3.4.5 Verwerking van de interviews

Na het afnemen van de interviews kan begonnen worden met de verwerking van de data. Hiertoe worden eerst alle interviews volledig getranscribeerd. Het transcriberen gebeurt aan de hand van opnamen van het interview. Het opnemen van de interviews zorgt ervoor dat de aandacht van de onderzoeker tijdens het interview bij de respondent kan blijven omdat er geen aantekeningen gemaakt hoeven te worden. Zodoende wordt er geen essentiële informatie gemist door de onderzoeker omdat die bijvoorbeeld bezig is met schrijven en een deel van het antwoord niet hoort (Dunn, 2010). Dit komt de kwaliteit van de gegevens ten goede (en daarmee de analyse en uiteindelijke resultaten) en zorgt ervoor dat gegevens niet vervormd worden tijdens het schrijven. Het detail waarmee de interview getranscribeerd worden hangt af van het soort onderzoek (Crang, 2005). Als gezocht wordt naar het 'hoe' en 'waarom' is het raadzaam om de interviews gedetailleerd uit te werken, daarom is er in dit onderzoek voor gekozen om de interviews volledig uit te typen. Tijdens het transcriberen kan al duidelijk worden wat de steeds terugkerende thema's zijn en zodoende kan al een beeld gevormd worden van de analyse. Daarom is het belangrijk om als onderzoeker de interviews zelf te transcriberen. Natuurlijk is het hierbij wel van belang hoeveel interviews er getranscribeerd moeten worden want het is een tijdrovende klus. Desondanks is het wel van toegevoegde waarde gebleken om de interviews zelf uit te typen.

De interviews zijn na het transcriberen gecodeerd aan de hand van de literatuur. Het coderen van de data dient vooral ter reductie en organisatie van de informatie (Cope, 2010). Maar tijdens het transcriberen kan het voorkomen dat de codes die vastgesteld zijn op basis van de theorie uitgebreid moeten worden aan de hand van de informatie uit de interviews. Een voorbeeld hiervan kan worden gegeven aan de hand van het thema 'mobiliteit'. Uit de literatuur was al gebleken dat mobiliteit een belangrijk aspect is voor ouderen. Hierbij zijn op basis van de theorie codes geformuleerd als 'zelfstandigheid', 'afhankelijkheid', 'gevoel', 'obstakels' en 'reden om uit huis te gaan' (bijvoorbeeld mensen ontmoeten of boodschappen doen). Tijdens de interviews bleek dat weersomstandigheden en het hebben van huisdieren ook belangrijke redenen kunnen zijn voor ouderen om wel of niet uit huis te gaan. Door de weersomstandigheden kunnen ouderen belemmerd worden (er lag ten tijde van de interviews veel sneeuw) en het hebben van huisdieren stimuleert om uit huis te gaan. Deze

aspecten van mobiliteit bleken in eerste instantie niet uit de theorie, en zodoende is het coderingschema gebaseerd op de literatuur én op de informatie uit de interviews.

In dit onderzoek is het coderen gedaan met behulp van het computerprogramma MaxQda. In bijlage 3 is een voorbeeld te zien van hoe een gecodeerd interview eruit ziet met gebruik van dit programma.

3.5 Analyse

Ook het analyseren van de gegevens is gedaan met behulp van MaxQda. Het gebruik van een computer bij de analyse heeft als voordeel dat het arbeidsintensieve karakter van de analyse afneemt en een ander is dat de betrouwbaarheid toeneemt (Boeije, 2005).

Als onderzoekers op het punt zijn gekomen dat hun categorieën zijn verzadigd, en zij alles weten wat ze te weten wilden komen, dan mogen ze de analyse afronden (Boeije, 2005). Het is echter niet op voorhand te zeggen wanneer dat moment aanbreekt omdat dit afhankelijk is van de omvang, variatie en complexiteit van het onderwerp. Vanzelfsprekend zijn de beschikbare tijd en middelen ook belangrijke aspecten wanneer in de keuze voor de hoeveelheid te verzamelen data (Boeije, 2005). In dit onderzoek heeft de beschikbare tijd een rol gespeeld in de beslissing omtrent het aantal interviews. Toch heeft de informatie wel tot verzadiging (Boeije, 2005) geleid aangezien duidelijk werd dat er geen nieuwe informatie meer ingewonnen werd tijdens de laatste interviews.

3.6 Kwaliteit van het onderzoek

3.6.1. Validiteit

Zoals in ieder onderzoek is het belangrijk dat de resultaten betrouwbaar zijn. Een veel gebruikt kwaliteitsconcept binnen kwalitatief onderzoek is 'validiteit'. Validiteit houdt in dat er in het onderzoek ook daadwerkelijk gemeten is wat in het kader van de probleemstelling gemeten zou moeten worden (Evers, 2007). Om de validiteit van een onderzoek te waarborgen is het belangrijk dat de respondent belangrijke informatie wil delen en dat deze informatie correspondeert met de werkelijkheid. De onderzoeker kan hierin een rol spelen door te proberen een bepaalde mate van vertrouwen te creëren bij de respondent. Zie hiervoor ook paragraaf 3.6.2 tot en met 3.6.6. Verder is het belangrijk dat de respondent en onderzoeker elkaar begrijpen. Daartoe is het belangrijk om als onderzoeker de juiste vragen te stellen en bij onduidelijkheid door te vragen om ervoor te zorgen dat het antwoord van de respondent goed geïnterpreteerd wordt. Een ander belangrijk aspect met betrekking tot validiteit is dat het onderzoek door anderen herhaald moet kunnen worden op basis van een onderzoeksverslag wat geschreven is door de onderzoeker (Boeije, 2005). Dit hoofdstuk dient dus ter versterking van de validiteit.

3.6.2 Reflexivity & Positionality

Om een bepaalde kwaliteit van het onderzoek te kunnen waarborgen moet een onderzoeker stil staan bij zijn of haar identiteit als onderzoeker; de '*reflexivity*'. Reflexivity is een belangrijk aspect met betrekking tot validiteit en een wezenlijk onderdeel van kwalitatief onderzoek gezien de grote rol die een onderzoeker speelt binnen kwalitatief onderzoek (Evers, 2007). Reflectie op de persoon van onderzoeker dient voornamelijk om aan te geven dat de onderzoeker zich er van bewust is dat

zijn of haar achtergronden, verschijning en (voor)oordelen hem of haar onvermijdelijk met een bepaalde blik hebben doen kijken naar het onderzoeksonderwerp (Valentine, 2005).

Een belangrijk onderdeel van reflexivity is de '*positionality*'. Hierbij wordt stil gestaan bij de positie die de onderzoeker heeft tegenover de respondent en hoe deze positie het interview (en dus de analyse) kan beïnvloeden (Valentine, 2005). Hieronder worden enkele aspecten uit de praktijk benoemd met betrekking tot reflexivity en positionality:

3.6.3 Leeftijdsverschil

Belangrijk is om je als onderzoeker bewust te zijn van het leeftijdsverschil wat bestaat tussen onderzoeker en respondent, helemaal op het moment dat er ouderen geïnterviewd worden. Beelden van jongeren over ouderen, en van ouderen over jongeren, kunnen het interview beïnvloeden (Evers, 2007). In dit onderzoek was het leeftijdsverschil tussen respondent en onderzoeker in het kleinste geval 38 jaar, in het grootste geval 61 jaar. Het verschil in leeftijd staat garant voor een verschil in zienswijze en levenservaring en kan resulteren in een verschil tussen de onderzoeker en de respondent met betrekking tot bijvoorbeeld emotionele reacties. De onderzoeker kan bijvoorbeeld moeite hebben met het aansnijden van bepaalde onderwerpen, en de respondent kan op zijn of haar beurt moeite hebben om over onderwerpen te praten met iemand die veel jonger is. In dit onderzoek heb ik één interview als zodanig ervaren. Het interview met mevrouw van der Zee verliep wat moeizaam omdat zij op veel vragen antwoordde met 'het maakt mij niet uit' of 'ik weet het niet'. Pas na lang doorvragen kwam er soms een uitgebreider antwoord, en soms ook niet. Dit kan te maken hebben met het leeftijdsverschil waardoor zij niet de behoefte had om bepaalde dingen met mij te delen. Dit ondanks de informatie die vooraf was verstrekt (zie hiervoor paragraaf 3.7). Maar wellicht kan dit ook komen omdat deze mevrouw bang was om iets verkeerd te zeggen of iets was in haar ogen niet 'het goede' was. In dit opzicht kan ook verwezen worden naar paragraaf 3.6.6 waarin gesproken wordt over 'macht'. Mevrouw van der Zee zou zich enigszins geïntimideerd gevoeld kunnen hebben door mijn aanwezigheid of onzeker kunnen zijn over zichzelf ten opzichte van mij.

3.6.4 Miscommunicatie

Om miscommunicatie te voorkomen, of de kans daarop te verkleinen, is het belangrijk dat je als onderzoeker het doel van je onderzoek goed duidelijk maakt. Een goede introductie van het interview is dus belangrijk. Het is dan belangrijk om als onderzoeker aan te geven dat je niet komt in de persoon van een zorgverlener of verkoper en dat er benadrukt wordt dat het interview niets te maken met (het opdringen van) hulpverlening (Evers, 2007). In het geval van dit onderzoek bestaat niet het vermoeden dat er sprake is geweest van miscommunicatie tussen onderzoeker en respondent. Wel was het soms nodig om verduidelijking te vragen naar aanleiding van een antwoord, anderzijds hebben respondenten dit ook gedaan als zij een vraag niet begrepen. Dit heeft het risico op miscommunicatie verkleind. De opzet van de semi- gestructureerd interview kan hieraan bijdragen omdat er ook ruimte gelaten wordt voor verduidelijking van een vraag of antwoord.

Verder is het belangrijk dat de schriftelijke informatie ook duidelijk is (Evers, 2007). Logischerwijs voorziet de onderzoeker de respondent van tevoren in een overzicht van zijn of haar interviewvragen, dit is niet afhankelijk van de leeftijd van de respondent. Maar met betrekking tot het interviewen van ouderen is het mogelijk om de schriftelijke informatie (hiervoor wordt verwezen

naar paragraaf 3.7) enigszins aan te passen. Hiertoe kan de onderzoeker ervoor zorgen dat bijvoorbeeld het lettertype van de van tevoren aangereikte opzet van het interview goed leesbaar is voor ouderen en in duidelijke taal geschreven is. In plaats van te vragen: *'In welk opzicht bent u nog mobiel?'* kan gevraagd worden: *'Kunt u nog goed lopen of fietsen?'*. Hierbij is het wel belangrijk om de situatie per persoon in te schatten. Het is niet de bedoeling dat ouderen zich kinderachtig behandeld voelen of het idee krijgen dat de onderzoeker medelijden met ze heeft. Extra tijd moet dus uitgetrokken worden om de situatie in te schatten en om duidelijk te maken, wat het doel is van het interview en wat er van de oudere verwacht wordt.

3.6.5 Bezwaard voelen

Op sommige momenten bleek het lastig om ouderen te interviewen. De ene persoon geeft een heel afgemeten en kort antwoord en een ander wijdt uit over zaken die geen informatie verschaffen over het onderzoeksthema. In één geval liet de respondent na ongeveer 20 minuten al blijken dat zij eigenlijk niet zoveel zin meer had in het interview, hoewel ik haar van tevoren geïnformeerd had over dat de duur van het interview ongeveer drie kwartier tot een uur was. Zij liet dit dan ook merken door bijvoorbeeld te zeggen: *'ik vind het nu wel lang duren hoor'*, of *'hoe lang moeten we hier nog zitten?'* Hierdoor voelde ik me bezwaard en daarnaast kwam het de sfeer en de kwaliteit van de antwoorden niet ten goede. Het interview is dus ook (te) snel afgerond en zodoende heb ik maar een deel van het interview kunnen gebruiken voor de analyse.

Respondenten stellen zich kwetsbaar op omdat je als onderzoeker heel dichtbij komt. Je praat veel over verlies en achteruitgaande lichamelijke gezondheid. Op enkele momenten leidde dit tot emotionele situaties. Hierin heb ik geprobeerd begrip te tonen door de respondent uit te laten praten en pas op aanwijzing van de respondent door te gaan met het interview. Daarnaast heb ik nogmaals benadrukt dat er te allen tijde de mogelijkheid was om het interview af te breken.

3.6.6 Macht

Wat een onderzoeker zich verder moet realiseren is dat de aanwezigheid van de onderzoeker en de vragen die hij of zij stelt een bepaalde impact kunnen hebben op de respondent. De respondent kan bijvoorbeeld aangezet worden tot nadenken over de eigen situatie naar aanleiding van het interview. Waar het afnemen van een interview voor een onderzoeker 'gewoon' onderdeel kan zijn van het doen van een onderzoek kan dit voor een respondent iets heel anders betekenen en kan het een grotere invloed hebben op het leven van de respondent dat gedacht wordt door de onderzoeker. Dit omdat de respondent met (kritische) vragen geconfronteerd wordt over thema's waar hij of zij zich misschien eerder niet van bewust was of op een bepaalde manier over nagedacht had. Op deze manier is de onderzoeker dus in de mogelijkheid (bewust dan wel onbewust) om de denkwijze van de respondent te beïnvloeden. De onderzoeker moet zich dus realiseren dat hij of zij op dat moment over een bepaalde vorm van macht beschikt (Dowling, 2010). Een voorbeeld hiervan werd al gegeven in paragraaf 3.6.3. Een ander voorbeeld kan gegeven worden aan de hand van het interview met meneer en mevrouw Pieters. Meneer Pieters is zeer slecht ter been en kan niet tot nauwelijks meer lopen. Door hem te vragen naar de oorzaken en gevolgen hiervan werd meneer Pieters geconfronteerd met zijn situatie. Hoewel hij uitvoerig antwoord gaf op wat zijn immobiliteit voor hem betekent kan dit wel confronterend zijn voor hem, en door de vragen die ik als onderzoeker stel wordt hij aangezet tot nadenken over zijn situatie. Zeker omdat de vragen ook betrekking hadden op zijn gevoel en de gevolgen van zijn immobiliteit. In dit opzicht had ik dus als onderzoeker de macht

om meneer Pieters te laten nadenken over dingen waar hij treurig van wordt: *'niet zo fleurig... niet zo fleurig...'* Aldus meneer Pieters.

Niet alleen het afnemen van het interview zelf maar het hele onderzoeksproces houdt verband met macht. Als onderzoeker kom je bij iemand thuis, wat intimiderend kan zijn voor zowel onderzoeker als respondent omdat je als onderzoeker in de meest vertrouwde omgeving van de respondent bent. Een ander voorbeeld waarin sprake is van bepaalde machtsverhoudingen is het weten dat de antwoorden die je geeft als respondent worden opgenomen en uitvoerig zullen worden beluisterd en geanalyseerd. Daarnaast heb je als onderzoeker ook macht omdat jij degene bent die de respondent uitkiest en selecteert aan de hand van bepaalde criteria. De respondent op zijn of haar beurt bezit macht om vervolgens 'nee' te zeggen op de vraag om mee te werken aan het onderzoek.

3.6.7 Cadeautje

Tegenwoordig is het gebruikelijk geïnterviewden te belonen voor deelname aan het onderzoek. Indien dit niet het geval is waarderen ouderen het zeer al ze een klein cadeautje krijgen bij binnenkomst (Evers, 2007). Voor dit onderzoek is er geen gebruik gemaakt van beloning maar voor een cadeautje in de vorm van 'iets lekkers bij de koffie'. Er is voor gekozen om after eight chocola en gevulde koeken mee te nemen. Het beeld wat jongeren (en niet alleen jongeren) van ouderen hebben is dat dit typisch iets is wat ouderen lekker vinden (zie hier een verwijzing naar paragraaf 3.6.2). Gelukkig is dit vooroordeel niet aanstootgevend gebleken en heeft het niet geleid tot ongemakkelijke situaties. Het meenemen van een after eight chocolaatje of een gevulde koek werd daarentegen zeer gewaardeerd en meestal aan het begin van het interview al opgegeten bij de koffie of thee.

3.7 Onderzoeksethiek

3.7.1 Privacy

Bij het uitvoeren van kwalitatief onderzoek komt de onderzoeker vaak terecht in de persoonlijke omgeving van de respondent, bijvoorbeeld een vertrouwelijke plek zoals het huis. Er worden persoonlijke vragen gesteld of de respondent wordt geobserveerd in zijn of haar vertrouwelijke omgeving (Dowling, 2010). Dit zorgt ervoor dat er bepaalde maatregelen getroffen moeten worden door de onderzoeker om de privacy van de respondent te waarborgen. In dit onderzoek is daarom gebruik gemaakt van fictieve namen. Op die manier kan de privacy van de respondent gewaarborgd worden en kan de respondent beschermd worden doordat eventuele uitspraken niet te herleiden zijn tot een specifiek persoon. Dit is de respondenten ook verteld voorafgaand aan het onderzoek, en anonimiseren van hun naam was voor veel respondenten ook een voorwaarde om mee te werken aan het onderzoek.

3.7.2 Geïnformeerde toestemming

Respondenten moeten zich bewust zijn waar ze aan meewerken als ze toestemming geven voor het afnemen van een interview (Dowling, 2010). Daarom moeten respondenten van tevoren op de hoogte worden gesteld van het onderzoeksdoel, de thema's die aan bod komen en wat er van de respondent verwacht wordt. In dit onderzoek is hieraan gehoor gegeven door de respondent een overzicht te geven van de te behandelen thema's en de daarbij behorende interviewvragen. Verder werd duidelijk gemaakt aan de respondent dat er te allen tijde de mogelijkheid bestond om een

vraag over te slaan of het interview te stoppen. Van deze mogelijkheid is door de respondenten geen gebruik gemaakt. Daarnaast werd duidelijk benadrukt dat het interview opgenomen werd. Ook dit werd door de respondenten niet als bezwaarlijk ervaren.

Wat ook belangrijk is met betrekking tot informatie is dat respondenten weten dat je onderzoeker bent en wat je komt doen als onderzoeker en wat de ware aard is van het onderzoek (Dowling, 2010). Het is dus niet de bedoeling dat je 'incognito' gaat en dat duidelijk verteld wordt wat de bedoeling is van je bezoek. Daarnaast is het van belang te vermelden wat er met de gegevens gaat gebeuren. Zo werd in dit onderzoek een paar keer gevraagd of ik geen journalist was die zou gaan publiceren in een krant. Het antwoord daarop was uiteraard 'nee' en ik heb duidelijk gemaakt dat de gegevens enkel gebruikt zouden worden voor mijn masterthesis en dat na beëindiging van de studie de gegevens op de voicerecorder vernietigd zouden worden. Echter is wel verteld dat de scriptie nog enige tijd in het bezit van de universiteit zou blijven en dat de mogelijkheid bestond dat de scriptie op een beschermd deel van de universiteitswebsite zou komen te staan waar het alleen toegankelijk is voor studenten en docenten.

Om de aspecten met betrekking tot privacy en informatie te waarborgen en om een betrouwbare indruk achter te laten bij de respondent is gebruik gemaakt van een toestemmingsformulier. Dit formulier is te zien in bijlage 4. Daarnaast diende dit formulier ook om duidelijk te maken naar eventuele zorgverleners of kinderen (die binnen zouden kunnen komen tijdens het interview) wat de reden van mijn bezoek was.

4 – Analyse

In dit hoofdstuk wordt de data geanalyseerd die verkregen is aan de hand van de gehouden interviews. De interviews zullen in verband worden gebracht met de theorie uit hoofdstuk 2. Zodoende zal gekeken worden wat voor ouderen in Vinkhuizen de belangrijkste aspecten zijn van de woonomgeving vanuit zowel het sociale oogpunt (de sociale relaties en contacten) als het fysieke oogpunt (de gebouwde omgeving). De concepten ageing in place, sociaal kapitaal, woonomgeving, place attachment en place dependence staan in deze analyse centraal en hierbij zal de nadruk liggen op de verschillende manifestaties van sociaal kapitaal, hoe dit onderhouden en gecreëerd wordt en welke rol de woonomgeving hierbij speelt.

4.1 Het belang van sociale contacten in de wijk

Ouderen hebben veel sociale contacten in de wijk. De lokale woonomgeving is voor ouderen een belangrijke plek met betrekking tot hun sociaal kapitaal. Alle respondenten geven aan sociale contacten te hebben in de wijk en dat zij deze contacten waarderen. Echter is er wel een verschil tussen bijvoorbeeld de frequentie van die contacten, de diepgang ervan, de mensen, waar ze die mensen ontmoeten en het type contact (bijvoorbeeld één op één of in groepsverband). Dit is aannemelijk gezien het feit dat sociale netwerken een combinatie zijn van familie, vrienden, burens en leden van een organisatie of club (Gray, 2009). In deze paragraaf wordt uiteen gezet wat voor ouderen de belangrijke contacten zijn in de woonomgeving en waarom. Van tevoren staat vast dat de focus ligt op de sociale contacten in de woonomgeving, aangezien dat de context is van dit onderzoek. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan de ontmoetingsplekken in de woonomgeving, het belang hiervan en het belang hiervan voor het sociaal kapitaal van ouderen. Maar ondanks deze focus wordt er toch kort stil gestaan bij het sociaal kapitaal van ouderen buiten de wijk. Dit omdat deze mensen in sommige gevallen wel een belangrijke rol spelen binnen het sociaal kapitaal van ouderen en daarom niet buiten beschouwing gelaten kunnen worden.

Sociale contacten in de wijk kunnen er toe bijdragen dat mensen zich thuis voelen in de wijk. ‘Thuis’ is dan ook niet alleen het daadwerkelijke huis, maar het is veel meer dan dat (Peace et al., 2006, in Wiles et al., 2009). De interactie met de omgeving en de gemeenschap speelt ook een belangrijke rol in hoeverre ouderen zich thuis voelen in de wijk:

Mevrouw Martens: *‘Ik heb me eigenlijk meteen thuis gevoeld hier toen ik hier kwam wonen’.*

Mevrouw van Dijk: *‘Ja ik ook, geen poeha. Als je mensen hier een paar keer mensen tegenkomt dan groeten ze al en waar ik eerst woonde was dat niet.’*

Mevrouw Martens: *‘Ja, een beetje een dorpsgevoel’.*

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69 jaar, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74 jaar, 13 jaar in Vinkhuizen)

Het gevoel dat je thuis hoort in een gemeenschap is volgens van Tilburg (2005) een belangrijk onderdeel van sociaal kapitaal. Het thuisgevoel van mevrouw van Dijk en mevrouw Martens wordt veroorzaakt doordat zij (als nieuwe bewoner van de wijk) al snel gegroet werden door andere buurtbewoners. Door deze interactie met andere buurtbewoners voelden ze zich snel op hun gemak, waardoor zij makkelijker een thuis konden creëren. Het feit dat mevrouw van Dijk en mevrouw Martens refereren naar de sociale interactie als verantwoordelijk voor hun thuisgevoel kan verklaard worden door de theorie van Moss (1997, in Wiles et al., 2009). Die stelt dat ‘thuis’ een dynamische

plek is die zich uitstrekt voorbij het huishouden en hiertoe behoren ook ontmoetingsplekken, winkels en andere plekken in de omgeving net zoals sociale interacties met familie, vrienden en buurtbewoners.

4.1.1 Buren en buurtbewoners

In relatie tot ouder zijn of ouder worden is er een bepaalde groep buurtbewoners die een bijzondere rol vervult. Dit zijn burens. Op één respondent na geven alle respondenten aan veel contact te hebben met hun burens, en ook uit de literatuur blijkt dat ouderen over het algemeen veel contact hebben met hun burens (OPCS, 1996, in Phillipson, 1999). Daarentegen lijkt voor jongere leeftijdsgroepen de lokale sociale interactie van ondergeschikt belang te zijn (Marsh, 2006, in Means & Evans, 2011). De reden dat ouderen meer contact hebben met burens dan andere leeftijdsgroepen kan verklaard worden doordat ouderen meer waarde hechten aan sociale contacten in de wijk en het contact met hun burens (Day, 2008). Doordat ze meer waarde hechten aan deze contacten zijn ze misschien eerder bereid om even te blijven staan en een praatje te maken. Daarnaast vinden zij het eigenlijk 'gewoon' dat je even hallo zegt tegen je burens. Dit kan verduidelijkt worden aan de hand van een citaat uit het interview met meneer de Waard en meneer Kremer:

Meneer de Waard: *'Ik heb burens naast me daar kan je alles mee doen over en weer. Maar aan de andere kant wonen jonge mensen en die zijn de hele dag weg en die zeggen amper goeiedag. En dan denk ik wat is dit nou weer, dat ben ik helemaal niet gewend. Ik zeg altijd goeiedag. Ze vliegen het huis in!*

Meneer Kremer: *'Die tweeverdieners die zie je niet, want die zijn de hele dag aan het werk'.*

– Dubbelinterview met meneer de Waard (72, 20 jaar in Vinkhuizen) en meneer Kremer (69, 30 jaar in Vinkhuizen)

Hoewel niet duidelijk wordt hoe de burens in kwestie over deze situatie denken wordt wel duidelijk dat zowel meneer de Waard als meneer Kremer het jammer vindt dat zij amper contact hebben met hun jonge burens. Dat blijkt uit het citaat van meneer de Waard: *'Ze zeggen amper goeiedag. En dan denk ik wat is dit nou weer, dat ben ik helemaal niet gewend'.* Het belang wat meneer de Waard en meneer Kremer hechten aan het contact met hun jongere burens lijkt inderdaad groter te zijn dan andersom, zoals in de opvatting van Marsh (2006, in Means & Evans, 2011) gesteld wordt. Voor meneer de Waard en meneer Kremer is het contact met de burens vooral een kwestie van gewoonte, maar de burens zijn wel onderdeel van hun sociaal kapitaal. Hoewel beide heren aangeven hun burens niet echt te kennen (*'die tweeverdieners zie je niet want die zijn de hele dag aan het werk'* en *'aan de andere kant wonen jonge mensen en die zijn de hele dag weg'*) zijn de burens toch onderdeel van hun sociaal kapitaal. Dit omdat sociaal kapitaal niet alleen relaties aanduidt tussen mensen die elkaar (goed) kennen, maar ook verwijst naar relaties tussen mensen die elkaar niet (goed) kennen (Kritsotakis en Gamarnikow, 2004).

Waar gesteld wordt dat sociaal kapitaal in de nabije woonomgeving belangrijk is voor ouderen (Ahlbrandt, 1984, in Moorer & Suurmeijer, 2001; Cannuscio, 2003) is het denkbaar dat burens hierin een speciale rol spelen. Het belang van burens wordt dan niet alleen vertaald in de waarde die ouderen hechten aan het contact met burens, zoals bleek uit het citaat van meneer de Waard en meneer Kremer. Maar afgaande op het citaat van meneer de Waard *'Ik heb burens naast me daar kan je alles mee doen over en weer'* wordt duidelijk dat ouderen ook andersoortige relaties hebben met hun burens. Burens spelen bijvoorbeeld ook een belangrijke rol in kritieke situaties (Wenger 1984, in

Phillipson et al., 1999). Buren wonen het dichtst bij, en zijn dus ook het snelst ter plekke als er iets aan de hand is. Zo speelt nabijheid een belangrijke rol in de overweging om kinderen te raadplegen of de buren:

Interviewer: *‘En stel dat er iets met u aan de hand is. Wie zou u dan om hulp vragen?’* Mevrouw de Jager: *‘Eerst mijn dochters hè’.* Interviewer: *‘En waar wonen zij?’* Mevrouw de Jager: *‘In de stad, maar niet in de buurt (...)’* Interviewer: *‘En na uw dochters, wie zou u dan vragen?’* Mevrouw de Jager: *‘Buren, ja dat denk ik wel. Ik denk ook dat dat gauw gaat, want daar praat je iedere dag even mee. Meer nog dan met je eigen dochters, want dan moet je toch bellen’.*

– Mevrouw de Jager (80, 40 jaar in Vinkhuizen)

Hoewel uit het citaat van mevrouw de Jager blijkt dat zij toch als eerste aan haar kinderen denkt als er wat met haar aan de hand zou zijn, nemen de buren toch een belangrijke tweede plek in als het gaat om hulp. Zij lijkt zich bij nader inzien zelfs te bedenken als ze vertelt dat ze eigenlijk vaker contact heeft met de buren dan met haar kinderen. Reden hiervoor lijkt te zijn dat haar buren dichterbij wonen. Nabijheid is dan ook essentieel wanneer er gesproken wordt over buren (Bulmer, 1986, in Phillipson et al., 1999). Niet alleen omdat buren snel ter plaatse zijn als er wat aan de hand is. Ook geldt dat mensen die verder weg wonen dan de straat, het complex of het appartement zelden als buren worden beschouwd (Willmott, 1986). Dus hoe dichterbij iemand woont, des te hoger de kans dat diegene als ‘buur’ beschouwd wordt.

Maar het belang van buren geldt niet alleen in acute situaties. Buren spelen ook een belangrijke rol omdat, wanneer je daar behoefte aan hebt, je even contact kan zoeken. Alleen al de aanwezigheid van de buren is in dit geval genoeg om een bepaald gevoel van zekerheid en vertrouwen te creëren:

Mevrouw Berends: *‘Je leeft niet op een eilandje. Je kan niet zonder elkaar. Maar ik vind het ook lekker om alleen te zijn. Ik zoek contacten maar ik ben ook blij als ik alleen ben’.* Interviewer: *‘En u zegt: je kan niet zonder elkaar hier in de buurt. Maar wat doen die mensen voor u, of wat doet u voor die mensen?’* Mevrouw Berends: *‘We hebben in ieder geval van elkaar een sleutel. Want als er wat is dan kunnen we erbij. De buren aan allebei de kanten hebben mijn sleutel en ik heb hun sleutel. We lopen niet bij elkaar over de vloer maar als er wat is dan zijn we er voor elkaar. We staan wel voor elkaar klaar. Maar we overlopen elkaar niet’.*

– Mevrouw Berends (79, 44 jaar in Vinkhuizen)

Buren zijn ook belangrijk voor de mate waarin ouderen praktische steun krijgen (Putnam, 2000; Lowndes, 2000; Gray, 2009). Deze steun draagt er toe bij dat de band met de buren goed is en dat men iets voor elkaar over heeft. Dit contact wordt dan ook als belangrijk ervaren en het zorgt ervoor dat het prettig is om ergens te wonen:

‘En op een dag heb ik olie onder mijn auto liggen en hij (de buurman, red.) komt eraan en hij zegt: wat is dat nou lieve buurman? Hij zegt rijd maar even achter mij aan want ik heb een autogarage. En hij heeft mijn hele auto klaargemaakt en toen door de apk en hij werd goedgekeurd (...) Even later ga ik naar hem toe en hij zegt je bent ook zo’n lieve buurman he, dus betaal mij alleen maar de apk-keuring. En nou heb ik buitenlanders naast mij wonen waar ik beretrots op ben. Ga maar kijken, ik heb zijn stoepje nou geveegd, schoongemaakt, beetje zout erover en hij heeft een schoon stoepje. En ik heb er weer profijt van. En die contacten zijn heel belangrijk’.

– Dubbelinterview met meneer de Waard (72, 20 jaar in Vinkhuizen) en meneer Kremer (69, 30 jaar in Vinkhuizen)

Wat meneer de Waard zegt komt overeen met de meer instrumentele en doelgerichte dimensie van sociaal kapitaal, namelijk dat de investeringen (zoals de stoep vegen) rendement opleveren (Lin, 2000, in Colclough & Sitaraman, 2005), want de buurman repareert de auto van meneer de Waard. Vandaag de dag profiteert meneer de Waard van de goede band die hij heeft met zijn buurman omdat het zijn woongenot verhoogt en omdat zij praktische dingen voor elkaar doen (de auto maken of het stoepje vegen). De relatie die iemand nu met zijn of haar burens heeft kan in de toekomst van meer of van een ander belang zijn. Als meneer de Waard het contact met de buurman onderhoudt door te blijven investeren, dan kan meneer de Waard hier in de toekomst wellicht van *blijven* profiteren omdat hij dan (meer) hulp van de buurman kan krijgen. Zodoende kan het contact met de burens rendement opleveren. In dit opzicht kan sociaal kapitaal gezien dus worden als een soort investering.

Waar het in bovenstaand citaat van meneer de Waard gaat om een investering is het contact met de burens in het geval van het echtpaar Pieters vooral gericht op ondersteuning. Doordat meneer Pieters erg slecht ter been is en zijn vrouw niet, doen zij af en toe een beroep op de burens als mevrouw Pieters eens een keer weg moet:

Meneer Pieters: ‘Wij hebben kinderen in Hogeveen wonen. En als ze daar een keer heen moet dan zegt ze ‘ik ga weg vandaag’ en dan zegt zij (de buurvrouw, red.) ‘Ok ga je gang maar ik let wel een klein beetje op hem’. Zo gaat dat’.

Mevrouw Pieters: ‘Niet dat ze constant hier binnen is hoor, dat gaat niet’.

Meneer Pieters: ‘Maar dat is heel prettig. Zo van ‘ga maar weg en ik heb een sleutel’.

Mevrouw Pieters: ‘Ze kijkt even weer, en ze praat even met hem enzo. Dat wil zeggen als er echt een keer iets is. Ik bedoel, ik doe dat niet voor alle wisselwasjes en als ik boodschappen doe hoeft het ook niet want als hij klaar is en hij zit hier dan is het klaar. Dan kan ik wel even weggaan’.

– Dubbelinterview met het echtpaar Pieters (meneer, 79, 43 jaar in Vinkhuizen en mevrouw, 72, 43 jaar in Vinkhuizen)

Op deze manier zorgt de steun van de buurvrouw er voor dat mevrouw Pieters met een gerust hart een dag weg kan gaan. Dit geeft haar de gelegenheid om haar eigen activiteiten te ondernemen en zij hoeft zich dan geen zorgen te maken over haar man. Deze sociale relaties, zoals die van het echtpaar Pieters met de buurvrouw, zijn essentieel; het weten dat er iemand is die benaderd kan worden voor hulp is cruciaal voor het gevoel van onafhankelijkheid en het psychologisch welzijn (Rubinstein & Parmelee, 1992). Waar meneer Pieters afhankelijk is van zijn vrouw omdat hij zeer slecht ter been is, is mevrouw Pieters in zekere zin ook afhankelijk van hem omdat ze door hem gebonden is aan huis. In ieder geval heeft zij het gevoel dat ze voor hem thuis moet blijven. De hulp van de buurvrouw stelt

mevrouw Pieters in staat onafhankelijk te zijn doordat de buurvrouw voor meneer Pieters zorgt als mevrouw er niet is. De hulp van de buurvrouw zorgt er ook voor dat meneer Pieters thuis kan blijven wonen en dat de noodzaak om te verhuizen naar een professionele instelling kleiner wordt omdat hij niet meer alleen aangewezen is op de hulp van zijn vrouw. Het sociaal kapitaal van meneer Pieters, in de vorm van de buurvrouw, zorgt er dus voor dat hij thuis kan blijven wonen. Dit benadrukt het belang van lokale netwerken voor ageing in place (Wiles et al., 2011).

In het bovenstaande is het belang van burens benadrukt, waaruit duidelijk werd dat burens een belangrijke rol spelen. Maar dit geldt niet voor alle respondenten. Eén respondent gaf aan geen contact te hebben met haar burens en dit ook niet te willen. Haar burens spelen geen enkele rol in haar leven met betrekking tot alle hierboven genoemde redenen waarom burens belangrijk zijn. Zij vertelt dit als volgt:

Mevrouw Vink: *‘Die buurman die is helemaal niks, naast mij. En dan boven heb ik vreemde mensen, ik heb geen contact meer met die mensen’*. Interviewer: *‘Niet meer?’* Mevrouw Vink: *‘Ja, het was vroeger anders. Nu woon ik in de hoek en er wonen luide, buitenlandse mensen waar ik geen contact mee heb’*. Interviewer: *‘Maar vroeger was dat anders?’* Mevrouw Vink: *‘Ja vroeger was dat anders. Toen praatte je nog met mensen en toen zeiden wij of die anderen van ‘kom je vanmiddag koffie drinken?’ Dat is nu niet meer. De deuren moeten op slot, alles moet op slot. Je bent bang. Naast mij in het portiek wonen alleen buitenlanders en dus moet je voorzichtig wezen. Ze spuiten en drinken en lawaai maken en weet ik veel. Daar staat elke week de politie voor de deur. Daar kan je toch geen contact mee hebben’*.

– Mevrouw Vink (85, 45 jaar in Vinkhuizen)

De uitspraak van mevrouw Vink staat dus haaks op wat de andere respondenten zeggen over hun burens of het belang van de burens. Hier zijn een aantal verklaringen voor mogelijk. Bij sociaal kapitaal gaat om de mate waarin men betekenisvolle relaties heeft en vindt dat men deel uitmaakt van een gemeenschap (van Tilburg, 2005). Deze verbondenheid heeft mevrouw Vink niet met haar burens van nu. Het sociaal kapitaal van mevrouw Vink kan in dit opzicht meer als individueel gezien worden dan collectief (Bourdieu, 1977, in Gray, 2009) en in het verlengde daarvan in verband worden gebracht met uitsluiting (Daly & Silver, 2008). Mevrouw Vink wordt voor haar gevoel buitengesloten: *‘Ja vroeger was dat anders. Toen praatte je nog met mensen en toen zeiden wij of die anderen van ‘kom je vanmiddag koffie drinken?’ Dat is nu niet meer. Anderzijds sluit zij zelf haar burens ook uit: : ‘Die buurman die is helemaal niks, naast mij. En dan boven heb ik vreemde mensen, ik heb geen contact meer met die mensen’ en ‘Naast mij in het portiek wonen alleen buitenlanders en dus moet je voorzichtig wezen. Ze spuiten en drinken en lawaai maken en weet ik veel. Daar staat elke week de politie voor de deur. Daar kan je toch geen contact mee hebben’*.

4.1.2 Familie

Omdat familie dikwijls geen onderdeel uitmaakt van de directe woonomgeving van ouderen zal familie ook niet altijd in beschouwing worden genomen als het gaat om het belang van de woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen (wat tenslotte het onderwerp is van dit onderzoek). Maar omdat door de respondenten wel aangegeven wordt dat familie belangrijk is voor hen, wordt er in de analyse wel aandacht besteed aan het belang van familie:

Interviewer: *'En wat zijn voor u op dit moment de belangrijkste sociale contacten?'* Mevrouw Bos: *'Ja, nou de kinderen natuurlijk heel veel. We hebben vier kinders en daar heb ik heel veel contact mee. Dus dat zit allemaal goed.'* Interviewer: *'En wonen die in de buurt?'* Mevrouw Bos: *'Drie van de vier wonen in Groningen en één woont in de buurt van Emmen.'* Interviewer: *'En ziet u ze regelmatig of spreekt u ze regelmatig?'* Mevrouw Bos: *'Ja, we bellen om de week even. Nee, dat contact kan niet beter hoor.'*

– Mevrouw Bos (88, 42 jaar in Vinkhuizen)

Met familie wordt regelmatig contact onderhouden door bijvoorbeeld op bezoek te gaan, bezoek te krijgen van familie of, wanneer familie ver weg woont, te bellen. Waar het familie betreft spelen met name de kinderen een grote rol in het leven van ouderen. Zodoende zijn er ook een aantal respondenten die aangeven liever familie dan burens te vragen als er wat aan de hand is. Naast de burens worden kinderen het meest genoemd als de respondenten gevraagd wordt welke mensen er belangrijk zijn in hun leven en van wie zij de meeste steun krijgen. Geen enkele respondent noemt andere familie dan kinderen met betrekking tot steun, hulp of vertrouwen. Wat in het contact met de kinderen belangrijk is, is het weten dat je op ze kan rekenen. Dit werd in de vorige paragraaf ook al aangemerkt als belangrijk in het contact met burens:

Interviewer: *'En dat contact met uw kinderen, hoe belangrijk is dat voor u?'* Mevrouw van der Zee: *'Nou, dat is wel belangrijk hoor, want als je wat hebt ofzo. Dan bel je ze en dan komen ze.'*
– Mevrouw van der Zee (87, 23 jaar in Vinkhuizen)

'En m'n kinderen komen regelmatig op bezoek. En die doen ook heel veel dingen voor mij.'

– Mevrouw van der Pol (83, 26 jaar in Vinkhuizen)

Met betrekking tot het sociaal kapitaal van ouderen, en het belang ervan, is hierin een overeenkomst te zien tussen burens en familie, en dan met name kinderen. Door de aanwezigheid van burens en kinderen en de steun die ouderen van hen krijgen (of verwachten te krijgen) wordt het mogelijk om langer thuis te blijven wonen en om een succesvolle ageing in place mogelijk te maken (Bookman, 2005).

In relatie tot ageing in place speelt ook de perceptie die iemand kan hebben van een verzorgingstehuis een belangrijke rol in de wil om thuis te blijven wonen. Een negatief beeld van een verzorgingstehuis kan in stand gehouden worden door de gedachte dat je altijd terug kan vallen op de kinderen:

Mevrouw Bos: *'Ik zou voor geen geld in de zorg willen.'* Interviewer: *'Waarom niet?'* Mevrouw Bos: *'In de zorg is niet uit de zorg. Dat kun je heel breed opvatten, maar het is ook heel breed. Dan komen ze de hele tijd bij je langs. Ik moet er niet aan denken. Maar ja, je weet niet wat er allemaal komt.'*

Interviewer: *'Maar mocht het zover komen, zou u dan liever thuis willen blijven?'* Mevrouw Bos: *'Ja natuurlijk. De kinders zijn er wel hoor.'*

– Mevrouw Bos (88, 42 jaar in Vinkhuizen)

Op deze manier wordt de beschikking over sociaal kapitaal een belangrijk onderdeel van ageing in place (Cannuscio, 2003) want door de wetenschap dat de kinderen er voor je zullen zijn is het mogelijk om (langer) thuis te blijven wonen.

Soms vragen ouderen liever hun kinderen om te helpen in plaats van de buren. Dit heeft te maken met het gevoel dat ze niet altijd op de buren kunnen rekenen en misschien het gevoel dat ze, vanwege de leeftijd, niet echt van hun buren op aan kunnen. Dit heeft dan te maken met het vertrouwen wat mensen hebben in hun buren dat die ook echt wat voor ze kunnen betekenen (van Tilburg, 2005). Daarom worden dan de kinderen gevraagd om te helpen omdat deze vitaler zijn, of vitaler geacht worden, dan de buren:

Interviewer: *'Stel u bent thuis met een gekneusde enkel en u moet even een boodschapje hebben?'*

Mevrouw van der Pol: *'Dan zegt mijn zoon ik kom wel even bij je en dan doen we dat'.* Interviewer:

'Maar geen buren of iets dergelijks?' Mevrouw van der Pol: *'Nee, als ik de buurman zou vragen zou ik dat wel kunnen regelen als ik heel erg onthand zou zijn. Maar dat is niet nodig, nee die mensen zijn zelf ook ouder en die hebben ook hun beperkingen'.*

– Mevrouw van der Pol (83, 26 jaar in Vinkhuizen)

Daarentegen geldt dat als de buren wel beschouwd worden als vitaal dat ouderen dan eerder geneigd zijn een beroep te doen op hun buren:

Interviewer: *'En stel dat er wat aan de hand zou zijn. Van wie heeft u dan het idee van die ga ik*

vragen om te helpen?' Mevrouw Pieters: *'Nou, dat is denk ik de overbuurvrouw. Die is doortastend.*

En die daarnaast woont daar kunnen we goed mee. Als er dan wat is dan zegt ze ook wel 'wat was er?' *We hadden een keer de gordijnen dicht, dat hebben we niet zo vaak. En dan komt ze de volgende dag van: wat hadden jullie? Waarom waren de gordijnen dicht?'*

– Dubbelinterview met het echtpaar Pieters (meneer: 79, 43 jaar in Vinkhuizen en mevrouw: 72, 43 jaar in Vinkhuizen)

Het grote verschil tussen het belang van buren en het belang van de kinderen in relatie tot het sociaal kapitaal van ouderen is dat de kinderen niet altijd van betekenis kunnen zijn op het moment dat het nodig is. De nabijheid van iemand speelt hierin een belangrijke rol (Bulmer, 1986, in Phillipson et al., 1999). In dit geval is het misschien niet zozeer een kwestie van willen, maar meer dat de mogelijkheid er gewoon niet is om de kinderen te vragen. Dit komt overeen met de visie van Lin (2000, in Colclough & Sitaraman, 2005) waarin het belang van sociaal kapitaal omschreven wordt als een aantal mogelijkheden waartoe een individu toegang heeft, of kan aanwenden, aan de hand van zijn of haar locatie in het sociale netwerk. Omdat de kinderen ver weg wonen is er dus geen mogelijkheid om hen te vragen om te helpen. Op dat moment gaan buren een belangrijkere rol vervullen ten opzichte van de kinderen omdat de mogelijkheid om de buren te vragen er wél is, of soms de enige mogelijkheid is. Het belang van buren wordt daarmee vergroot. Hiermee kan verklaard worden dat wanneer iemand ouder wordt de zorg en steun vooral uit de hoek blijkt te komen van partners en niet familiere contacten in plaats van bijvoorbeeld (volwassen) kinderen of andere familieleden (Gray, 2009).

Maar dat de buren in sommige gevallen eerder gevraagd worden dan de kinderen betekent niet dat de kinderen, hoewel zij op afstand wonen, geen belangrijke rol spelen. Zij spelen een andere rol. De rol die kinderen dan spelen vertaalt zich dan meer in een vertrouwensband: *'Ze zullen alles voor je doen als het nodig is'* (Mevrouw van Dijk). Ondanks dat kinderen een belangrijke rol spelen in het leven van ouderen kan het dus zijn dat de kinderen in werkelijkheid minder vaak geraadpleegd worden dan de buren als er iets aan de hand is, en zien ouderen de kinderen minder vaak dan buren en andere buurtbewoners. Soms kunnen de relaties anders dan met familie zelfs compenserend

werken voor de afwezigheid van een partner of (thuiswonende) kinderen (Gray, 2009). In het geval van mevrouw van Dijk en mevrouw Martens wordt de afwezigheid van de kinderen gecompenseerd door elkaars aanwezigheid:

Interviewer: *'En stel dat er iets met u aan de hand zou zijn, wie zou u dan kunnen bellen?'*

Mevrouw Martens: *'Ja wij elkaar, en verder zou ik het niet weten. Mijn dochter en schoonzoon wonen in Kampen. Dat is een eindje hier vandaan. En mijn zoon woont in Anloo en dat is niet zo ver.'*

Mevrouw van Dijk: *'Maar ik denk toch dat wij elkaar het eerst zouden bellen. Mijn kinderen wonen dan dichtbij, maar ze werken allemaal. Tuurlijk zullen ze alles voor je doen als het nodig is. Maar als het zo even een boodschapje is dan zal je elkaar vragen.'*

– Mevrouw van Dijk (69, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74, 13 jaar in Vinkhuizen)

4.1.3 Het belang van buurtcentra

Eén van de aspecten die in de literatuur genoemd wordt met betrekking tot sociaal kapitaal is de participatie van ouderen in gemeenschapsactiviteiten, vrijwilligersactiviteiten of andere sociale activiteiten zoals een kaart-, biljart- of handwerkclub (van Tilburg, 2005; Putnam, 1993; 2000, in Forsman et al., 2012). Deze participatie is belangrijk voor het welzijn van ouderen (Litwin & Schiovitz-Ezra, 2006, in Means & Evans, 2011), om sociale netwerken te vergroten en/of te creëren (Forsman et al., 2012) of om een gebrek aan sociale contacten te compenseren (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). In het nu volgende citaat vertellen meneer de Waard en meneer Kremer wat voor hen het belang is van Trefpunt de Siersteen en hun participatie in andere sociale activiteiten:

Interviewer: *'En wat zijn op dit moment de belangrijkste sociale contacten voor u?'*

Meneer Kremer: *'Dat is hier (Trefpunt de Siersteen, red.) We hebben het altijd gezellig hier.'*

Interviewer: *'En geldt dat voor u ook?'*

Meneer de Waard: *'Ja hier, en ook waar ik vrijwilliger ben, daar heb ik ook veel contacten.'*

Meneer Kremer: *'Je hebt een kaartclub één keer in de 14 dagen en je hebt drie biljartclubs. En allemaal bezoek ik ze.'*

Interviewer: *'En waarom?'* Meneer Kremer: *'Nou, even een beetje humor en een beetje lachen. En dan kan je een beetje vrolijkheid voor jezelf creëren en voor die anderen en dat is gezellig vind ik. En je kan hier even een bak koffie ophalen. En hier zitten een man of 12/13 en dat is altijd gezellig.'*

Meneer de Waard: *'En als het gezellig is kom je weer.'*

– Dubbelinterview met meneer de Waard (72, 20 jaar in Vinkhuizen) en meneer Kremer (69, 30 jaar in Vinkhuizen)

De contacten die meneer de Waard en meneer Kremer hebben in het buurtcentrum zijn een belangrijk onderdeel van hun sociaal kapitaal gezien het feit dat zij deze contacten noemen als belangrijkste sociale contacten. Zij vinden hier iets wat aan hun behoeften kan voldoen (Jorgensen & Stedman, 2001) namelijk de gezelligheid en afleiding die zij nodig hebben om positief in het leven te staan. Daarnaast vinden zij het ook gewoon belangrijk om sociale interactie te hebben met anderen en dat biedt het Trefpunt hen dan ook. Het geeft een vertrouwd gevoel en brengt vrolijkheid. Met dit citaat bevestigen meneer de Waard en meneer Kremer ook de visie van van Tilburg (2005) op sociaal kapitaal. Want bij sociaal kapitaal gaat het om de mate waarin men betekenisvolle relaties heeft en vindt dat men deel uitmaakt van een gemeenschap.

Ook kan dit citaat in verband gebracht worden met een ander belangrijk aspect van sociaal kapitaal: bridging sociaal kapitaal (zie hiervoor ook paragraaf 2.1.2 en 4.3). Het betreft hier namelijk de mate waarin mensen tevreden zijn over de kwaliteit en de kwantiteit van het sociale netwerk (van Tilburg, 2005). De vrolijkheid, de gezelligheid én het feit dat het Trefpunt vaker bezocht wordt duidt er op dat meneer Kremer en meneer de Waard tevreden zijn over de kwantiteit (want er is genoeg te doen) en de kwaliteit (het is gezellig en leuk). Het voldoet dus aan hun behoeften.

Het belang van bridging sociaal kapitaal wordt ook benadrukt door het citaat van mevrouw van der Pol. De mensen die mevrouw van der Pol ontmoet in de Goudvink zijn voor haar heel waardevol geweest om haar depressie te overwinnen. Wat zij miste (*'de normale menselijke gevoelens'*) heeft zij hier weer teruggevonden. Ze vertelt dat het contact met andere mensen haar redding is geweest in tijden van depressie:

Mevrouw van der Pol: *'Ik ben jaren depressief geweest'. (...)* Interviewer: *'Maar sinds dat u hier (de Goudvink, red.) bent is het beter gegaan zegt u?'* Mevrouw van der Pol: *'Ja, ik ben een heel ander mens'. Interviewer: 'Wat biedt de Goudvink u dan waardoor u zo veranderd bent?'* Mevrouw van der Pol: *'Een normaal menselijk gevoel denk ik. Mensen spreken mij aan. Maar ik ben ook wel alleen hoor, en dat vind ik ook prettig. Maar het is toch dat ik van mensen houd'. Interviewer: 'Dus u kunt eigenlijk wel zeggen dat de Goudvink... (hier wordt de interviewer onderbroken door mevrouw van der Pol): 'Mijn redding geweest is. Ja dat kan je wel zeggen ja'.
– Mevrouw van der Pol (83, 26 jaar in Vinkhuizen)*

Waar mevrouw van der Pol, meneer de Waard en meneer Kremer de waarde van de ontmoetingscentra uitdrukken in de aanwezigheid van mensen en wat deze mensen hen bieden, drukt meneer Kamphuis de waarde van de ontmoetingscentra uit in het ondernemen van activiteiten:

Interviewer: *'En zijn die activiteiten buitenshuis belangrijk voor u?'* Meneer Kamphuis: *'Ja zeker wel. Maandagmiddag ga ik altijd jeu de boules en dat is echt mijn uitlaatklep. Eerst eten we dan bij de Goudvink en dan ga ik daarna naar de Wende toe' (...)* Interviewer: *'En de Goudvink en het jeu de boules, hecht u daar veel waarde aan?'* Meneer Kamphuis: *'Ja, zeker'. Interviewer: 'En wat is het dat het zo waardevol maakt?'* Meneer Kamphuis: *'Ja ik weet het niet, het is dat je even uit de sleur bent. Even andere mensen zien en met andere mensen contact hebt. Dat vind ik wel een heel voornaam ding'.
– Meneer Kamphuis (84, 25 jaar in Vinkhuizen)*

De Goudvink en de activiteiten zoals jeu de boules dragen bij aan het welzijn van meneer Kamphuis omdat hij op deze manier even zijn zinnen kan verzetten; het is zijn uitlaatklep. Het biedt hem de gelegenheid om even uit de sleur van het dagelijks leven te zijn en daarom gaat hij zich beter voelen. Het belang van de activiteiten wordt door hem in verband gebracht met mensen. Voor hem is de participatie in deze activiteiten een manier om andere mensen te ontmoeten (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). In relatie tot de literatuur zou gesteld kunnen worden dat meneer Kamphuis eigenlijk zijn netwerk (aan de hand van de participatie in activiteiten) activeert om een specifiek doel (ontsnappen aan de sleur van het leven) te bereiken (Colclough & Sitaraman, 2005). De ontmoetingscentra zijn dus belangrijk om mensen te ontmoeten en voor het stimuleren van deelname aan activiteiten. Deze activiteiten waaraan deelgenomen wordt zijn minstens zo belangrijk omdat deze voor veel ouderen een opening creëren om andere mensen te ontmoeten (Forsman et

al., 2012). De sociale interactie is dan het gevolg van deelname aan activiteiten. Hoewel een buurthuis dus verschillende betekenissen kan hebben voor verschillende personen neemt dit niet weg dat in beide gevallen het buurthuis een belangrijke rol speelt in het leven van ouderen en binnen de woonomgeving een centrale plek inneemt met betrekking tot het ontmoeten van mensen.

In vergelijking met de rol die buurtbewoners spelen, en dan met name burens, lijken de contacten in een buurthuis vooral te dienen voor de gezelligheid en emotionele steun (*'En dan kan je een beetje vrolijkheid voor jezelf creëren en voor die anderen en dat is gezellig vind ik'*. Meneer Kremer), voor een menselijk gevoel (*'Wat biedt de Goudvink u dan waardoor u zo veranderd bent?' 'Een normaal menselijk gevoel denk ik'*. Mevrouw van der Pol) en het ontsnappen aan de sleur van het dagelijks leven en andere mensen zien (*'Het is dat je even uit de sleur bent. Even andere mensen zien en met andere mensen contact hebt'*. Meneer Kamphuis). Burens en buurtbewoners kunnen deze rol ook vervullen maar lijken ook een belangrijkere rol te vervullen in geval van, met name praktische, ondersteuning (*En als ze daar een keer heen moet dan zegt ze 'ik ga weg vandaag' en dan zegt zij (de buurvrouw, red.) 'Ok ga je gang maar ik let wel een klein beetje op hem'*. Meneer Pieters) of in acute situaties (*'We hebben in ieder geval van elkaar een sleutel. Want als er wat is dan kunnen we erbij. De burens aan allebei de kanten hebben mijn sleutel en ik heb hun sleutel'*. Mevrouw Berends).

4.2 Bonding en Bridging sociaal kapitaal

Het verschil tussen enerzijds de regelmatige en meer diepgaande contacten die belangrijk zijn voor steun en het psychologisch welzijn, en anderzijds de meer oppervlakkige contacten die voornamelijk bijdragen aan het psychologisch welzijn, kan aangeduid worden door de termen *'bonding'* en *'bridging'* sociaal kapitaal. Bonding sociaal kapitaal kan kort gezegd omschreven worden als de nauwe, frequente contacten met familie, vrienden en burens en refererend aan lokale netwerken (Ellaway, 2004; Szreter & Woolcock, 2004). In eerste instantie lijken deze contacten dus belangrijk te zijn binnen de context van dit onderzoek. Bij bridging sociaal kapitaal gaat het daarentegen om de minder nauwe banden met (verre) familie en kennissen, en de banden binnen allerlei gemeenschapsorganisaties- en activiteiten (van Tilburg, 2005). Voor meer informatie hierover zie hoofdstuk 2.

4.2.1. Sociaal kapitaal in Vinkhuizen

De waarde van oppervlakkige sociale contacten in de wijk en hoe deze ervoor kan zorgen dat een plek waardevol wordt, kan geïllustreerd worden aan de hand van een citaat uit het interview met mevrouw van Dijk en mevrouw Martens:

Interviewer: *'En hoe is het om hier te wonen?'*

Beiden: *'Ik woon hier met plezier'. (...) En ik heb het naar m'n zin hier. Echt naar m'n zin (...) En alleen al omdat je elkaar regelmatig tegenkomt met winkelen. En dan kijken ze je vriendelijk aan.'*

Interviewer: *'En hoe belangrijk zijn die dingen?'*

Mevrouw van Dijk: *'Ja dat vind ik wel belangrijk, anders zou ik ook niet blijven staan te praten. Soms krijg je zelfs een heel levensverhaal te horen.'*

Interviewer: *'En wat voegt dat dan toe aan de mensen die u regelmatig ziet, de vaste mensen zeg maar?'*

Mevrouw Martens: *'Ja en het is gewoon leuk dat je altijd weer mensen tegenkomt bij de Albert Heijn ofzo.'*

Mevrouw van Dijk: *'En het is hier gewoon zo ongedwongen met elkaar. Wat ik zeg, met wildvreemden je herkent elkaar van gezicht en dan sta je maar zo een half uur te praten.'*

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69 jaar, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74 jaar, 13 jaar in Vinkhuizen)

Waar in eerste instantie bonding sociaal kapitaal verwijst naar de contacten in de buurt blijkt uit dit citaat dat ook het bridging sociaal kapitaal belangrijk is met betrekking tot de woonomgeving. Dit citaat laat zien dat de oppervlakkige contacten tijdens bijvoorbeeld het winkelen van toegevoegde waarde zijn bovenop de frequente en diepgaande contacten, het bonding sociaal kapitaal. Een deel van het bridging sociaal kapitaal kan zich dus ook in de lokale woonomgeving bevinden, zoals blijkt uit het citaat van mevrouw van Dijk en mevrouw Martens. Deze contacten kunnen daarnaast ook frequent zijn omdat ze onderdeel zijn van de dagelijkse bezigheden zoals boodschappen doen, het behoort tot de routines van de dag voor beide personen. Het praten met wildvreemden, en daardoor soms een heel levensverhaal te horen krijgen, zorgt voor een ongedwongen sfeer. Daarom vinden zowel mevrouw van Dijk als mevrouw Martens het leuk vindt om in Vinkhuizen te wonen. De plek krijgt hierdoor voor hen betekenis.

Het groeten van elkaar of een praatje maken met andere buurtbewoners gebeurt veel en de respondenten geven allemaal aan dit ook belangrijk te vinden. Bridging sociaal kapitaal moet daarom niet gezien worden als een minder belangrijk onderdeel van het sociaal kapitaal van ouderen. Het is alleen een andere vorm van sociaal kapitaal. Bridging sociaal kapitaal kan er ook toe bijdragen dat ouderen zich niet alleen voelen. Dit blijkt uit het citaat van mevrouw Vink:

Interviewer: *'En heeft u wel eens contact met mensen die u niet echt kent maar wel regelmatig ziet, bijvoorbeeld als u boodschappen gaat doen?'* Mevrouw Vink: *'Ja dan praat ik met de mensen die ik daar tegenkom. Of dat ze langslopen en dan even zwaaien, ja dat gebeurt regelmatig.'* Interviewer:

'En is dat belangrijk voor u?' Mevrouw Vink: *'Ja natuurlijk want dat is toch het contact met andere mensen.'* Interviewer: *'En zou u het erg vinden als dat weg zou vallen, die contacten op straat?'* Ja, vind ik erg. Want dan heb je helemaal niks'.

– Mevrouw Vink (85, 45 jaar in Vinkhuizen)

Helemaal als gerefereerd wordt aan het citaat van mevrouw Vink in paragraaf 4.2.1 waarin zij aangaf geen contact met haar burens te (willen) hebben wordt hier duidelijk dat het bridging sociaal kapitaal van belang is. Hoewel in de literatuur gesteld wordt dat ouderen over het algemeen afhankelijker zijn van hun bonding sociaal kapitaal (Gouldner, 1960, in van Tilburg, 2005) geldt dit niet voor mevrouw Vink. Ze gaf eerder aan geen contact met haar burens te hebben en eigenlijk überhaupt geen vertrouwensband te hebben met mensen in haar omgeving. En dit ook niet te willen. Van bonding sociaal kapitaal is dus geen sprake, laat staan van afhankelijkheid daarvan. Zij vertelt daarentegen wel dat zij regelmatig een praatje maakt met mensen op straat en dat zij deze praatjes en het onderling zwaaien naar elkaar, wat dus ook wordt gezien als een vorm van contact, niet zou willen missen omdat ze anders niks heeft. Het duidt er op dat ouderen het belangrijk vinden om zowel bonding als bridging sociaal kapitaal hebben in hun woonomgeving.

4.2.2 Sociaal kapitaal buiten Vinkhuizen

Hoewel de context van dit onderzoek het sociaal kapitaal van ouderen in de woonomgeving betreft wordt er ook stil gestaan bij het belang van sociaal kapitaal wat ouderen hebben buiten de wijk. Deze contacten worden regelmatig genoemd als zijnde belangrijk:

'Jawel ik heb wel vrienden maar die wonen hier niet. Ik heb vrienden in Hoogezand. En daar ben ik al vanaf '59 mee bevriend. En die in Haren ook al ruim 30 jaar. En dat is nog altijd. We komen niet veel bij elkaar maar als je elkaar nodig hebt ben je er ook. En af en toe even bellen. En we gaan wel naar de bios of winkelen. Maar je kan er altijd op terugvallen en dat weet je. En dat is heel belangrijk'.

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74, 13 jaar in Vinkhuizen)

Contacten met mensen die verder weg wonen dan de lokale woonomgeving behoren tot het bridging sociaal kapitaal (van Tilburg, 2005). Er zit een verschil tussen de steun die ouderen krijgen van hun buurtbewoners en de steun die zij krijgen van vrienden die verder weg wonen. De verschillende netwerken die mensen bezitten zijn typerend voor sociaal kapitaal (Scheepers & Janssen, 2001) deze netwerken kunnen in het bijzonder voor ouderen belangrijk zijn gezien hun mogelijke gebrek aan relaties op andere vlakken van de samenleving zoals de arbeidsmarkt (Phillipson, 1993, in Phillipson et al., 1999). Netwerken creëren de mogelijkheid voor sociale, emotionele en praktische ondersteuning (de Donder et al., 2012) en in relatie tot bonding en bridging kapitaal lijken de vrienden buiten de lokale woonomgeving, het bridging kapitaal, een belangrijke rol te spelen met betrekking tot de emotionele steun die ouderen krijgen. Burens en buurtbewoners spelen meer een rol als het gaat om praktische en sociale steun (dit bleek al uit paragraaf 4.1) en deze netwerken zijn daarom onderdeel van bonding sociaal kapitaal. De sociale connecties die ouderen hebben gaan een grotere rol spelen met betrekking tot ageing in place, want ouderen worden afhankelijker van anderen wanneer zij ondersteuning nodig hebben (Bookman, 2008).

Een belangrijk aspect van bridging sociaal kapitaal is het vertrouwen wat de mensen hebben in de medemens (van Tilburg, 2005). In dit opzicht kunnen de vrienden die ouderen hebben buiten de lokale woonomgeving ook in verband gebracht worden met bridging sociaal kapitaal. De verschillen in de relatie tussen vrienden ver weg en contacten in de lokale woonomgeving zitten in het feit dat er bij de vrienden ver weg sprake is van een bepaalde vertrouwensband (*'je kan er altijd op terugvallen en dat weet je'*), terwijl er met betrekking tot de contacten in de wijk sprake van enig wantrouwen. In het volgende citaat beschrijven mevrouw van Dijk en mevrouw Martens het verschil

tussen de relatie die zij hebben met vrienden die verder weg wonen en de contacten die zij hebben in de lokale woonomgeving:

Interviewer: *'En in vergelijking tot de contacten hier in de buurt hoe zou u dan die verre contacten omschrijven?'*

Mevrouw van Dijk: *'Dat je daar veel meer aan vertelt, omdat die mensen je veel beter kennen en ook over je vroegere verleden. Je kan daar open en vrij mee zijn en dat kan hier niet altijd.'*

Mevrouw Martens: *'Ja, daar moet je wel een beetje om denken dat je een beetje oppervlakkig blijft. Want je krijgt het altijd weer voor je voeten gegooid.'*

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74, 13 jaar in Vinkhuizen)

De vrienden die buiten de lokale woonomgeving wonen zijn over het algemeen vrienden die de respondent al lange tijd kent. Dit heeft invloed op de diepgang van de relatie. Een kenmerk van deze vriendschappen is dat deze in het verleden ontstaan zijn en de betekenis van deze vriendschappen is met de jaren gegroeid. In het citaat van meneer Torenstra is te zien dat hij de waarde van zijn vriendschap met zijn vriend ver weg in verband brengt met hoe lang zij elkaar al kennen:

Interviewer: *'En wat is dan het verschil tussen de verbondenheid die u voelt met de mensen hier en met hem?'*

Meneer Torenstra: *'Dat is een groot verschil. Want daar heb ik een hele goede band mee, met die jongen en zijn vrouw. En met de mensen hier niet zo. Met hem heb ik al 20 jaar een goede band, dat is veel closer dan hierzo. Ondanks dat hij ver weg zit.'*

Interviewer: *'Hoe zou dat komen dan?'*

Meneer Torenstra: *'Omdat we elkaar zo lang kennen he.'*

Interviewer: *'En in welk opzicht is dit contact belangrijk voor u?'*

Meneer Torenstra: *'Heel belangrijk. Al is het alleen maar telefonisch, dat ik ze alleen even hoor. Dat ik hem hoor dat geeft me altijd een heel goed gevoel.'*

– Meneer Torenstra (65, 22 jaar in Vinkhuizen)

De contacten die ouderen in hun eerdere leven gelegd hebben zijn een belangrijk onderdeel van hun sociaal kapitaal in hun latere leven (Forsman et al., 2012). Dit zou verklaard kunnen worden door de emotionele band die ouderen hebben met hun verre vrienden. Het feit dat iemand ver bij de betreffende vrienden vandaan woont lijkt niet af te doen aan het gevoel van verbondenheid met deze mensen en het belang wat zij hechten aan de vriendschap. Afstand kan immers overbrugd worden door het gebruik van telefoon, waar meneer Torenstra op wijst. Belangrijker is dat zij elkaar al lang kennen. De vriendschappen met mensen ver weg zijn over het algemeen ook de meest diepgaande en langst bestaande vriendschappen.

Met betrekking tot bonding en bridging sociaal kapitaal is hier te zien dat het onderscheid tussen deze twee aspecten vaak moeilijk te maken is, in ieder geval met betrekking tot het sociaal kapitaal van ouderen. Deze paragraaf heeft betrekking op contacten buiten de lokale woonomgeving. Dit is in principe een kenmerk van bridging sociaal kapitaal. Theoretisch gezien zou bridging sociaal oppervlakkig moeten zijn omdat er sprake is van minder nauwe relaties (van Tilburg, 2005). Maar mevrouw van Dijk en meneer Torenstra omschrijven deze contacten juist als diepgaand; zij spreken over een vertrouwensband en van een 'closer' contact met hun vrienden die ver weg wonen. Deze nauwe band is een kenmerk van bonding sociaal kapitaal. Maar bonding sociaal kapitaal staat

theoretisch gezien in verband met contacten in de nabije omgeving (Ellaway, 2004; Szreter & Woolcock, 2004). Beide vormen van sociaal kapitaal kunnen dan eigenlijk ook niet apart van elkaar bestaan. Gezien het belang wat gehecht wordt aan zowel bonding als bridging sociaal kapitaal en het belang van emotionele, praktische en wordt het hebben van beide vormen van sociaal kapitaal dan ook gezien als een groot voordeel (Lewicka, 2011).

4.2.3 Terugblik

Met betrekking tot sociaal kapitaal wordt er in de literatuur onderscheid gemaakt tussen bonding sociaal kapitaal en bridging sociaal kapitaal. Waar in de literatuur de grens duidelijk lijkt te zijn is deze grens met betrekking tot ouderen vaak nogal onduidelijk. Ouderen hebben in hun woonomgeving inderdaad frequente contacten met mensen waarmee zij een relatief diepgaande band hebben. Zij zijn afhankelijk van deze mensen en hebben deze mensen nodig voor ondersteuning, zowel in emotioneel als praktisch opzicht. Buren en familie (als zij dichtbij wonen) spelen hierin de grootste rol. Deze nauwe en frequente contacten zijn typerend voor bonding sociaal kapitaal. Bridging sociaal kapitaal daarentegen wordt omschreven als de oppervlakkige relaties met vrienden en familie die verder weg wonen. Maar dit staat haaks op hoe de respondenten in dit onderzoek refereren aan zowel hun oppervlakkige contacten als hun verre vrienden. Oppervlakkige contacten hebben ouderen voornamelijk in de wijk. Daarentegen is ook duidelijk geworden dat de relatie met verre vrienden beschouwd wordt als diepgaander. Zij kennen deze mensen uit het verleden en deze relaties worden als alles behalve oppervlakkig beschouwd. Zeker in vergelijking tot de contacten in de buurt. Een belangrijke rol hierin speelt dat de betrokken ouderen hun verre vrienden de meeste gevallen al langer kennen dan de mensen in de buurt. Deze tijdscomponent zorgt voor een bepaalde mate van vertrouwen.

Typerend voor bridging sociaal kapitaal is ook de participatie in vrijwilligerswerk en bijvoorbeeld ouderencentra. Voor ouderen geldt ook hier dat de grens tussen bonding en bridging sociaal kapitaal helemaal niet zo duidelijk is als hoe het in eerste instantie (gebaseerd op de literatuur) lijkt. De participatie in activiteiten, wat dus een kenmerk is van bridging sociaal kapitaal, hebben ouderen hoofdzakelijk in de wijk. Dit kunnen 'plaatselijke netwerken' genoemd worden (Phillipson et al., 1999). Maar deze plaatselijke netwerken zijn op hun beurt weer typerend voor bonding sociaal kapitaal. Daarnaast zijn de sociale relaties die ouderen overhouden als gevolg van participatie in deze activiteiten lang niet altijd oppervlakkig maar ook wel diepgaand.

Zodoende is het niet verwonderlijk dat er theoretisch gezien discussie bestaat over het belang van de verschillende netwerken die mensen hebben waar zij deze netwerken hebben (dichtbij, ver weg, formele of informele netwerken) en überhaupt de uiteenzetting van sociaal kapitaal. Zie hiervoor ook paragraaf 2.1. In de praktijk blijken veel belangrijke aspecten van sociaal kapitaal lang niet zo rechtlijnig te zijn als dit soms lijkt in de theorie. Het is niet het één of het ander; de overlapping is groot en het belang wat verschillende individuen en groepen hechten aan bepaalde aspecten van sociaal kapitaal staat niet vast per groep of per persoon. Dit houdt dus ook in dat er verschillende uitkomsten en toepassingen van sociaal kapitaal mogelijk zijn voor verschillende groepen (Colclough & Sitaraman, 2005).

4.3 Mobiliteit

Mobiliteit, en met name de afname daarvan, heeft voor ouderen een aanzienlijke invloed op hun sociaal kapitaal, hun afhankelijkheid van anderen en daarmee samenhangend hun zelfstandigheid. Door een verminderde mobiliteit gaat ook de woonomgeving een belangrijkere rol spelen omdat er minder grote afstanden afgelegd kunnen worden en de activiteiten dus beperkt (moeten) blijven tot de woonomgeving (Ziegler & Schwanen, 2011). Daardoor kan het sociaal kapitaal van ouderen sterk verbonden zijn met de buurt en de gemeenschap waarin zij leven (Forsman et al., 2012). Een voorbeeld hiervan wordt gegeven door mevrouw van der Zee:

Interviewer: *'En verder heeft u buiten Vinkhuizen contact met andere mensen?'*

Mevrouw van der Zee: *'Nee, en nou helemaal niet meer omdat ik niet goed lopen kan'.*

– Mevrouw van der Zee (87, 23 jaar in Vinkhuizen)

In dit citaat is het verband te zien tussen een afname van de mobiliteit en daarmee een afname van het sociaal kapitaal. Er is geen contact *meer* omdat mevrouw van der Zee niet meer goed lopen kan. Dit impliceert dat zij in het verleden meer sociale contacten had maar dat zij een deel van haar sociale banden is kwijtgeraakt. Volgens Cannuscio (2003) lopen ouderen namelijk een hoger risico om essentiële delen van hun sociale banden kwijt te raken naarmate zij ouder worden.

Dat een afname van de gezondheid, en daarmee mobiliteit, kan leiden tot een afname van de sociale contacten blijkt ook uit het citaat van meneer en mevrouw Pieters:

Interviewer: *'En hoe ziet uw dagelijks leven eruit?'*

Meneer Pieters: *'Ja wat moet ik zeggen... Niet zo fleurig, niet zo fleurig. Ik moet zoveel uit handen geven he (...)Maar sinds ik met mijn rug zit, het lopen... Ja, en dan moet je wel wat inleveren (...)*

Interviewer: *'Maar is er ook u ook wat veranderd qua sociale contacten naarmate u ouder werd?'*

Meneer Pieters: *'Nou, ik ken niet meer zoveel'.*

Interviewer: *'En in vergelijking met vroeger?'*

Meneer Pieters: *'Ja vroeger wel, ik heb een mooi leven gehad (...) Van de PTT hadden wij eens in het jaar een gezellige dag. Maar aangezien ik daar slecht kom heb ik mezelf teruggetrokken' (...)*

Interviewer: *'Maar wanneer is dat begonnen dan, dat u slecht ging lopen?'*

Mevrouw Pieters: *'Ongeveer 2 jaar geleden dat je meer last van je rug kreeg en dat hij moeilijker ging lopen'.* Interviewer: *'En sinds dat dat dan begonnen is, heeft u toen ook verandering gemerkt?'*

Mevrouw Pieters: *'Ja, toen is hij meer in huis gaan zitten en niet zoveel meer eruit.'*

– Dubbelinterview met het echtpaar Pieters (meneer, 79, 43 jaar in Vinkhuizen en mevrouw, 72, 43 jaar in Vinkhuizen)

Uit het citaat van meneer en mevrouw Pieters blijkt dat een afname van de mobiliteit niet alleen verantwoordelijk is voor een afname van de sociale contacten, maar ook voor een gevoel van neerslachtigheid. Doordat meneer Pieters slecht ter been is trekt hij zich terug en heeft hij veel in moeten leveren. Dit is in lijn met wat Ziegler & Schwanen (2011) zeggen over dat verlies van mobiliteit kan zorgen voor een afname van sociale contacten en daarmee gevoelens van depressiviteit veroorzaakt. Daarnaast tast het hem ook aan in zijn zelfstandigheid, want hij moet 'zoveel uit handen geven'. Hiermee bevestigt meneer Pieters de opvatting van Day (2008, in Chippendale & Bear-Lehman, 2010) dat de mogelijkheid om buitenshuis activiteiten te ondernemen

een positieve invloed heeft op het gevoel van welzijn want hij geeft aan dat sinds hij dit niet meer kan zijn leven veranderd is en het er niet meer zo fleurig uitziet.

Omdat ouderen minder mobiel worden is het sociale netwerk in de buurt extra belangrijk. Maar door de afname van mobiliteit worden ook de sociale contacten minder. Het mes snijdt dus aan twee kanten. Het belang van mobiliteit is daarom ook groot omdat het helpt sociale netwerken in stand te houden maar ook zorgt voor een bepaalde mate van zelfstandigheid omdat iemand niet afhankelijk is van hulpmiddelen of anderen die hen ergens heen brengen (Ziegler & Schwanen, 2011). Zo voelt mevrouw van der Pol zich nog vrij en onafhankelijk omdat ze nog zelf kan fietsen en niet op de bus of taxi hoeft te wachten:

Interviewer: *'En wat is er voor nodig om hier ouder te kunnen worden?'* Mevrouw van der Pol: *'Nou dat ik me een beetje redden kan. En zoals het nu gaat, gaat het geweldig. Ik heb een fiets met ondersteuning en daar ben ik heel blij mee dat ik niet afhankelijk ben. Dat ik niet al op zo'n taxi moet wachten of op de bus. Ik voel me nog heerlijk vrij.'*

– Mevrouw van der Pol (83, 26 jaar in Vinkhuizen)

Om een deel van de zelfstandigheid terug te krijgen is een hulpmiddel zoals een scootmobiel of een rollator een uitkomst (Ziegler & Schwanen, 2011). Dit kan de mobiliteit van iemand bevorderen. Hoewel meneer Torenstra aangeeft dat hij niet meer zo goed kan lopen voelt hij zich absoluut niet immobiel. In dit opzicht worden zijn lichamelijke beperkingen gecompenseerd met het gebruik van de scootmobiel:

Interviewer: *'En gaat u nog wel eens een stukje wandelen?'* Meneer Torenstra: *'Nee wandelen kan ik niet meer.'* Interviewer: *'Of met de scootmobiel?'* Meneer Torenstra: *'Ja ik ga er wel met de scootmobiel op uit.'* Interviewer: *'Gewoon ook even voor het plezier of alleen voor de boodschappen?'*

Meneer Torenstra: *'Nee hoor, ook voor mijn plezier, niet alleen maar voor de boodschappen. Ze vinden mij overal.'*

– Meneer Torenstra (65, 22 jaar in Vinkhuizen)

Voor mevrouw Vink is het gebruik van haar scootmobiel haar *'alles'* en belangrijk voor haar zelfvertrouwen:

Mevrouw Vink: *'Ik heb een kleine elektrische kar en daar doe ik boodschappen mee.'* Interviewer: *'Dus ondanks dat u niet meer zo goed kan lopen biedt die kar toch wel uitkomst.'* Mevrouw Vink: *'Ja dat is mijn alles.'* Interviewer: *'Want wat betekent het voor u dat u dat zelf nog kan doen?'* Mevrouw Vink: *'Dat is belangrijk, heel belangrijk. Dat ik zelf boodschappen kan doen. Kijken wat ik nodig heb en wat ik wil. Het idee dat ik nog kan doen wat ik wil is belangrijk voor mijn zelfvertrouwen.'*

– Mevrouw Vink (85, 45 jaar in Vinkhuizen)

Hoewel de beschikbaarheid van een hulpmiddel de mobiliteit, en daarmee de zelfstandigheid en onafhankelijkheid, van iemand kan bevorderen hoeft het niet zo te zijn dat dit voor iedereen geldt. Iemand kan bijvoorbeeld niet afhankelijk van een hulpmiddel willen zijn, dit kan de mobiliteit juist beperken (Ziegler & Schwanen, 2011). Of in het geval van mevrouw van der Zee geen gebruik *durven* maken van een hulpmiddel zoals een scootmobiel. Dit zou dan te maken kunnen hebben met fysieke en/of cognitieve beperkingen (Scharlach & Lehning, 2013):

Interviewer: *'En waar gaat u graag naartoe, waar komt u vaak?'* Mevrouw van der Zee: *'Nou, op het ogenblik nergens meer alleen nog om boodschappen te doen en verder niet'*. Interviewer: *'En daarvoor? Toen het lopen nog wat beter ging?'* Mevrouw van der Zee: *'Nou, toen ging ik naar mijn jongste zoon en dochter, of ik liep naar deze dochter. Maar nou kan ik dan niet meer'*. Interviewer: *'En hoe belangrijk is dat voor u dat u mobiel bent, dat u zelf kan bepalen waar u naartoe wilt?'* Mevrouw van der Zee: *'Ja, dat mis je wel'*. Interviewer: *'Wat heeft dat voor invloed op u en op uw leven?'* Mevrouw van der Zee: *'Nou, ik kan wel lopen maar niet zo ver meer. En dan zeggen ze ja, je moet een scootmobiel nemen maar daar vertrouw ik mij niet in'*.

– Mevrouw van der Zee (87, 23 jaar in Vinkhuizen)

In relatie tot het sociaal kapitaal van ouderen is mobiliteit een essentieel onderdeel. Een afname van mobiliteit kan zorgen voor een afname van de sociale contacten zoals in het geval van meneer Pieters: *'Van de PTT hadden wij eens in het jaar een gezellige dag. Maar aangezien ik daar slecht kom heb ik mezelf teruggetrokken'*. Afname van mobiliteit kan ook verantwoordelijk zijn voor depressieve gevoelens als gevolg van het verlies aan sociale contacten en een toenemende afhankelijkheid van anderen. Daarmee is mobiliteit belangrijk voor het welzijn van ouderen (Wood & Giles- Corti, 2008). Om de zelfstandigheid te vergroten zou er gebruik gemaakt kunnen worden van een hulpmiddel, zoals een scootmobiel. Echter staat de beschikking over een hulpmiddel niet garant voor bevordering van de mobiliteit omdat niet iedereen er gebruik van kan, wil of durft te maken

4.4 Creëren en onderhouden van sociale contacten

Ouder worden gaat gepaard met het verlies van sociaal kapitaal (van Tilburg, 2005). Dit kan komen door een verminderde mobiliteit (zie hiervoor paragraaf 4.3). De lokale woonomgeving is daarom belangrijk omdat mensen niet meer zo ver kunnen lopen. Hun bewegingsruimte is vooral binnen de woonomgeving. Maar ook door het wegtrekken van andere buurtbewoners of het overlijden van vrienden en familie van hun eigen leeftijd (Rosow, 1967, in Phillipson et al., 1999) kunnen ouderen geconfronteerd worden met een afname van hun sociale contacten. In combinatie met een verminderde mobiliteit zijn ouderen hierdoor meer afhankelijk van sociaal kapitaal wat verkregen wordt binnen de lokale gemeenschap (Wood & Giles- Corti, 2008).

4.4.1 De wijk als ontmoetingsplek

De lokale woonomgeving speelt zodoende een belangrijk rol om het gebrek aan, of verlies van sociaal kapitaal te compenseren. De aanwezigheid van ouderencentra in de nabije omgeving kan hierbij belangrijk zijn (Chippendale & Bear- Lehman, 2010). In paragraaf 4.2.2 bleek al dat met name de mensen die ontmoet worden in ouderencentra een essentieel onderdeel zijn van het sociaal kapitaal van ouderen. Deze ontmoetingscentra hebben dan ook een centrale positie in het leven van ouderen; het is een belangrijke plek om anderen te ontmoeten en op die manier nieuwe contacten te creëren:

Interviewer: *‘Wanneer bent u met de bingo begonnen?’* Mevrouw de Jager: *‘Nou dat is al een paar jaar geleden hoor. Ik wilde iets doen. Omdat ik alleen was en mijn man was toen overleden (...) Ik ging eerst hier (Buurthuiskamer Platina, red.) bingo-en. Nou en zo kom je in contact met mensen. En dan ga je weer naar de bingo en dan ga je praten en praten en ik ben hier haast alle dagen nu. Ik vind het heel leuk!’* Interviewer: *‘En hoe bent u op de hoogte geraakt van dat soort activiteiten?’* Mevrouw de Jager: *‘Via iemand die ik kende. We hadden eerst ergens anders Bingo. Daar ging ik toen ook heen. In het Vinkenhuus. En daar staat het dan ook in boekjes hè, waar er dan Bingo is’.*

– Mevrouw de Jager (80, 40 jaar in Vinkhuizen)

Vandaag de dag is mevrouw de Jager vaak te vinden in buurthuis Platina. Het buurthuis staat inmiddels centraal in haar leven omdat dat één van de plekken is waar zij regelmatig naar toe gaat en andere mensen ontmoet. Het belang van buurthuizen is dus tweevoudig: in eerste instantie om contacten te creëren en in tweede instantie doordat de contacten die ouderen daar leggen door de jaren heen een belangrijk onderdeel van het sociaal kapitaal worden. Dit is in lijn met wat Forsman et al. (2012) zeggen over dat de contacten die in het verleden ontstaan zijn vandaag de dag nog een belangrijk onderdeel zijn van het sociaal kapitaal van ouderen.

Belangrijk is ook dat ouderencentra zoals Platina in de nabije omgeving zijn omdat dit voor ouderen de drempel verlaagt om er naar toe te gaan. De afstand is namelijk klein, wat essentieel is voor ouderen aangezien zij te maken (kunnen) krijgen met verminderde mobiliteit en daarom gebonden zijn aan de nabije omgeving (Ahlbrandt, 1984, in Moorer & Suurmeijer, 2001). Waar ze voorheen nog weleens richting Selwerd of Paddepoel gingen kan dat nu niet meer. De lokale woonomgeving wordt dus steeds belangrijker:

Interviewer: *‘En is het dan ook belangrijk dat zo iets dichtbij is? Bijvoorbeeld dit trefpunt?’* Meneer de Waard: *‘Ja, hier in de wijk, mooi dichtbij. Dan hoeven we niet ergens anders heen (...) Maar als het nou in Paddepoel is daar loop je niet heen natuurlijk’.*

– Dubbelinterview met meneer van der Waard (72, 20 jaar in Vinkhuizen) en meneer Kremer (69, 30 jaar in Vinkhuizen)

Door regelmatig een bezoek te brengen aan het buurtcentrum verschuift de focus dus van creëren naar onderhouden. Het onderhouden van sociale contacten houdt in dit opzicht in dat het bezoek aan bijvoorbeeld een buurthuis een vast onderdeel is van een bepaalde routine in iemands leven waarbij veelal dezelfde mensen ontmoet worden. Helemaal als deze andere mensen ook dezelfde routine hebben, als zij bijvoorbeeld ook altijd op dinsdag en donderdag naar de dagbesteding gaan. De kleine afstand maakt het ook mogelijk om het buurthuis nogmaals te bezoeken en dus de routines te kunnen behouden.

Uit dit citaat wordt ook duidelijk dat het niet alleen van belang is, maar dat het ook gewaardeerd wordt, dat ontmoetingscentra dichtbij zijn gezien het feit dat de nabijheid het mogelijk maakt om niet ergens anders heen te hoeven. Maar daarnaast lijkt het vanzelfsprekend te zijn dat plekken verder dan de nabije woonomgeving niet in aanmerking komen om bezocht te worden, want *‘Paddepoel, daar loop je niet heen natuurlijk’*. De noodzaak van een bezoek aan Paddepoel wordt niet erkend aangezien Vinkhuizen ook mogelijkheden biedt.

Vaak komen ouderen in contact met andere mensen of worden zij geïntroduceerd in ouderencentra door het contact met andere mensen. Via-via contacten zijn zodoende ook een belangrijke manier om sociaal kapitaal te creëren:

‘Ik woon hier straks 13 jaar. Ik had een overbuurvrouw die al een stuk ouder was en die heeft mij overal mee naartoe genomen. En zo ben ik er tussen gekomen. Dan rol je erin en dan ga je vanzelf meedoen’.

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69 jaar, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74 jaar, 13 jaar in Vinkhuizen)

Maar niet alleen de contacten die ouderen hebben in de wijk zorgen ervoor dat ze via-via andere mensen ontmoeten of geïntroduceerd worden in een buurthuis. Meer formele contacten zoals een huisarts of officiële hulpinstantie zijn ook van waarde voor ouderen om een opening te creëren naar nieuwe of andere contacten of deelname aan activiteiten:

‘Ik ben eigenlijk opgegeven (voor de Goudvink, red.) omdat mijn vrouw alle dagen op bed lag. Ze kwam helemaal nergens meer en ze lag alleen maar op bed. En dat kon zo niet langer dat moet niet. En toen heb ik eigenlijk contact gezocht met team 290¹. En die stelden dan voor om samen naar zo’n dagopvang te gaan (...) En toen kwam ik een keer bij de huisarts en die had het over de Goudvink en dat was direct wel goed. Je hebt daar echt een huiskamergevoel’.

– Meneer Kamphuis (84, 25 jaar in Vinkhuizen)

De woonomgeving speelt dus ook een faciliterende rol door te voorzien in de aanwezigheid van buurthuizen en adressen waar mensen terecht kunnen voor hulp. Want ook het weten dat er iemand is die benaderd kan worden voor hulp is cruciaal voor het gevoel van onafhankelijkheid en het psychologisch welzijn (Rubinstein & Parmelee (1992). Een voorbeeld van een adres waar ouderen terecht kunnen voor hulp is het Stip Informatiepunt. Voor meer informatie over het Stip Informatiepunt zie ook hoofdstuk 1.

4.4.2 De wijk als geografische plek

De hoeveelheid van en de diversiteit aan activiteiten in een buurt die toegankelijk zijn voor ouderen kunnen belangrijk zijn bij het creëren van sociale relaties (Moorer & Suurmeijer, 2001). Maar het zijn niet alleen de ouderencentra en de daaraan gerelateerde activiteiten die belangrijk zijn om ouderen in contact te brengen met andere mensen in de buurt. Ook de wijk opzich, als geografische plek, kan faciliteren bij zowel het creëren als onderhouden van sociale contacten:

¹Team290 biedt diagnostiek, behandeling en begeleiding in de thuissituatie bij dementie of een vermoeden daarvan. Daarnaast geeft team290 begeleiding en ondersteuning aan de mensen die voor de dementerenden zorgen. Het doel daarbij is ervoor te zorgen dat er evenwicht in de thuissituatie blijft bestaan, zodat voor alle betrokkenen een redelijke kwaliteit van leven gewaarborgd blijft. Hierdoor kan de cliënt vaak langer thuis blijven wonen. (Dignis, 2013).

Interviewer: *'En zijn er ook mensen waar u wel eens contact mee heeft maar die u niet echt kent?'*
Meneer Kremer: *'Ja tuurlijk wel. Ik kom ook mensen tegen bij de weg. Als ik de hond bij me heb dan heb ik wel contact met die mensen maar die ken ik alleen van gezicht. En daar praat je mee. Soms hoor je hele verhalen en dan luister je. En dat is dagelijks'.* Interviewer: *'En zijn dat soort contacten belangrijk?'* Meneer Kremer: *'Ja, zeker. Dat vind ik leuk'.*

– Dubbelinterview met meneer de Waard (72, 20 jaar in Vinkhuizen) en meneer Kremer (69, 30 jaar in Vinkhuizen)

Elke keer als meneer Kremer naar buiten gaat om met de hond te wandelen ontmoet hij mensen. Deze ontmoetingen worden niet zozeer mogelijk gemaakt door de wijk (de wijk opzich heeft hier geen invloed op, het is geen actor). Maar het gegeven dat meneer Kremer zich op straat begeeft, in de wijk, maakt dat de wijk een belangrijke rol speelt omdat hij door zijn aanwezigheid in de wijk andere mensen ontmoet. Hij creëert hierdoor elke keer weer nieuwe contacten maar inmiddels kent hij deze mensen ook van gezicht. Dit duidt er op dat hij zijn contacten ook in een bepaalde manier onderhoudt elke keer als hij naar buiten gaat.

Het citaat van meneer Kremer is een goed voorbeeld om te verduidelijken wat Leyden (2003) bedoelt met dat de typen woonwijken die stimulerend werken voor sociaal kapitaal de wijken zijn die een gevarieerde bevolking kennen en voetgangersvriendelijk zijn. Het belang van een gevarieerde bevolking is in het citaat van meneer Kremer terug te zien omdat hij elke keer andere mensen tegen komt. Daarnaast kan verondersteld worden dat de wijk voetgangersvriendelijk is omdat meneer Kremer elke dag gaat wandelen, zodoende mensen ontmoet en aangeeft dit leuk en belangrijk te vinden.

Maar hoewel de focus lijkt verschuiven van het creëren van sociaal kapitaal naar het onderhouden van sociaal kapitaal, creëren ouderen toch dagelijks contacten. Deze contacten lijken alleen deze van een ander kaliber te zijn als de contacten waarover gesproken werd in relatie tot ouderencentra. Deze contacten zijn dan ook niet zozeer gebaseerd op een langdurig of diepgaand contact voor ondersteuning of hulp. Het is meer een aaneenschakeling van (toevallige) ontmoetingen op straat en in de wijk. Dit bleek ook al uit bovenstaand citaat van meneer Kremer en wordt bevestigd door het citaat van meneer Torenstra. Voor meneer Torenstra heeft het doen van boodschappen niet alleen een praktische functie, maar is het ook van betekenis voor zijn sociale contacten:

Interviewer: *'Maar gaat u alleen naar de winkel om boodschappen te doen of ook om mensen te ontmoeten?'* Meneer Torenstra: *'Allebei. Als ik boodschappen gedaan heb ga ik op m'n rollator zitten en dan sta ik daar een poosje en dan kom ik vanzelf een bekende tegen. En die komt dan even naar me toe en dan maken we even een half uurtje een praatje. Dat is heel belangrijk voor me hoor, ik zoek contact op'.*

– Meneer Torenstra (65, 22 jaar in Vinkhuizen)

Eén van de belangrijkste activiteiten van ouderen buitenshuis is het doen van boodschappen (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). Waar het doen van boodschappen voor meneer Torenstra belangrijk is voor het creëren (want hij ontmoet nieuwe mensen) en onderhouden (want het is onderdeel van zijn routine) van sociale contacten is het voor veel ouderen ook belangrijk dat zij nog zelf boodschappen kunnen doen omdat dit gerelateerd wordt aan een bepaalde mate van zelfstandigheid:

Interviewer: *'Maar hoe belangrijk is het voor u, omdat nog te kunnen doen?'* Mevrouw van der Pol: *'Als dat niet zou kunnen dan is dat weer een stap terug in je zelfstandigheid, zo bekijk ik dat. Ik heb ook iemand gehad die boodschappen voor mij deed maar dat wil ik niet meer want je moet inleveren als je je over moet geven.'*

– Mevrouw van der Pol (83, 26 jaar in Vinkhuizen)

Maar het doen van boodschappen draag niet alleen bij aan het gevoel van zelfstandigheid. De aanwezigheid van voorzieningen zoals winkels in de nabije omgeving draag ook bij aan de fysieke activiteit van ouderen, in het bijzonder als er groenvoorzieningen zijn en bankjes waarop de ouderen kunnen uitrusten tijdens hun wandeling (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). Het belang van rustplekken onderweg wordt door mevrouw van der Zee duidelijk gemaakt in het volgende citaat:

Interviewer: *'En u zei dat het iets minder goed gaat met lopen, maar heeft u een rollator of een stok?'* Mevrouw van der Zee: *'Nee, geen stok. Maar de winkels zoals Albert Heijn die zijn mij te ver weg, dan moet ik aldoor rusten. En als ik naar Supercoop ga dan hoef je maar één of twee keer even te rusten.'*

– Mevrouw van der Zee (87, 23 jaar in Vinkhuizen)

Mevrouw van der Zee geeft aan dat zij bij voorbaat al moet rusten onderweg en dat zij op basis van de rustmomenten bepaalt naar welke supermarkt zij gaat. Maar door de mogelijkheid om te rusten is zij echter wel in de gelegenheid om überhaupt naar de supermarkt te gaan wat zodoende bijdraagt aan haar fysieke activiteit gaan. Ook wordt hier het belang van nabijheid benadrukt in relatie tot mobiliteit gezien het feit dat de afstand tussen de Albert Heijn en de Supercoop ongeveer 150 meter bedraagt. Maar de aanwezigheid van winkels, bankjes en rustplekken stimuleert niet alleen fysieke activiteit (Chippendale & Bear-Lehman, 2010). Observatie toonde aan dat plekken zoals deze ook een essentiële rol spelen in het onderhouden van sociale contacten (Day, 2008). Tijdens een rustmoment gebeurt het dan ook wel eens dat mevrouw van der Zee andere mensen ontmoet:

Interviewer: *'Maar u ontmoet op straat misschien ook wel mensen?'* Mevrouw van der Zee: *'Jawel, en daar praat je ook wel mee. Ja dat doe je wel.'* Interviewer: *'En toen het lopen nog wat beter ging, waar liep u dan zoal heen?'* Mevrouw van der Zee: *'Ja zoals naar Paddepoel enzo.'* Interviewer: *'En dan om boodschappen te doen of om mensen te ontmoeten daar?'* Mevrouw van der Zee: *'Nee, gewoon om boodschappen te doen. Als ze bij je op zo'n bankje gaan zitten dan praat je er wel even mee, maar verder nee.'* Interviewer: *'En vindt u dat dan ook leuk, even zo'n praatje?'* Mevrouw van der Zee: *'Jawel hoor.'*

– Mevrouw van der Zee (87, 23 jaar in Vinkhuizen)

Twee dingen zijn opvallend aan dit citaat. Ten eerste blijkt dat er ook ongemerkt sociale contacten gecreëerd kunnen worden. Mevrouw van der Zee geeft aan dat haar bezoek aan winkelcentrum Paddepoel in eerste instantie niet bedoeld is om mensen te ontmoeten. Maar als zij daar eenmaal is en even gaat zitten op een bankje ontmoet zij toch andere mensen omdat die naast haar komen zitten. Zij geeft vervolgens wel aan dit leuk te vinden. Ten tweede wordt het belang van rustplekken zoals bankjes benadrukt doordat het zitten op een bankje voor mevrouw van der Zee direct leidt tot sociale interactie. De aanwezigheid van rustplekken werkt dus niet alleen stimulerend voor het onderhouden van sociale contacten (Day, 2008) maar ook voor het stimuleren en creëren ervan.

Wat verder blijkt uit de data is dat er met betrekking tot het creëren van contacten vooral gesproken wordt in de verleden tijd. Het creëren van nieuwe contacten gebeurde dan ook hoofdzakelijk in het

verleden en meestal met een reden, bijvoorbeeld door het overlijden van een partner, na een verhuizing of omdat het vermoeden bestaat dat het bij kan dragen aan de mentale gezondheid. Het betreft hier dan niet het verre verleden ten tijde van bijvoorbeeld thuiswonenden kinderen maar het gaat hier om een meer recent verleden. Hierbij kan gesproken worden van een zogenoemde 'derde levensfase' (van Tilburg, 2005). De derde levensfase kan kort gezegd omschreven worden als de fase waarin mensen niet meer productief zijn via arbeid maar over het algemeen wel goed gezond zijn. Overigens wordt de vierde levensfase gekenmerkt door een problematische gezondheid en beginnend bij een leeftijd van ongeveer 75 tot 80 jaar (van Tilburg, 2005).

Als de respondenten gevraagd wordt of zij vandaag de dag nog behoefte hebben aan nieuwe contacten antwoordden zij op één respondent na allemaal dat zij hier geen behoefte aan hebben. Een paar voorbeelden:

Interviewer: *'Zou u ook nieuwe mensen willen ontmoeten?'* Mevrouw Vink: *'Nee'*. Interviewer: *'Waarom niet?'* Mevrouw Vink: *'Nee, daar heb ik geen behoefte aan. (...) Nee, ik hoef niks. Ik ben hier bij Anja (begeleiding dagbesteding de Goudvink) en dat is voldoende'*.

– Mevrouw Vink (85, 45 jaar in Vinkhuizen)

Interviewer: *'Zou u nieuwe mensen willen ontmoeten?'* Mevrouw van der Pol: *'Nee niet perse. Als het zo uitkomt zou ik het niet erg vinden maar het hoeft niet echt van mij'*.

– Mevrouw van der Pol (83, 26 jaar in Vinkhuizen)

Interviewer: *'En zou u ook nieuwe sociale contacten willen leggen?'* Mevrouw de Jager: *'Nou zo is het wel goed hoor. Want hier (Buurthuiskamer Platina) komen ja een hele hoop'*.

– Mevrouw de Jager (80, 40 jaar in Vinkhuizen)

Interviewer: *'En bent u tevreden met hoe het nu is?'* Mevrouw Bos: *'Ja het is niet anders'*. Interviewer: *'En zou u wat willen veranderen als het zou kunnen?'* Mevrouw Bos: *'Nee ik zou niet weten wat. Ik hoef ook geen nieuwe vriendin, want het is toch allemaal maar tijdelijk en even goed. Dat lukt toch niet'*.

– Mevrouw Bos (88, 42 jaar in Vinkhuizen)

De reden waarom iemand niet meer wil investeren in nieuwe contacten kan komen doordat iemand tevreden is met wat hij of zij nu heeft. Hiervan lijkt sprake te zijn bij mevrouw Vink en mevrouw van der Pol. Maar de wil om te investeren in nieuwe contacten kan ook afnemen door een verlies van sociaal kapitaal doordat mensen om je heen overlijden. Dit lijkt het geval te zijn bij mevrouw Bos en mevrouw van Dijk:

Mevrouw Bos: *'Vroeger ging ik met m'n vriendin naar Amsterdam en we gingen naar het strand. Dat zou ik nu niet meer doen'*. Interviewer: *'En waarom doet u dat niet meer?'* Mevrouw Bos: *'Ja ook omdat mijn vriendin er niet meer is. Vroeger gingen wij altijd samen fietsen. Dan spreek je af. Kijk, dat zijn allemaal dingetjes die vallen dan weg. Ik had een vaste vriendin maar dat hoef ik niet meer. Ik wil ook geen verbonden (vriendschappen, red.) meer. Het moeten hoeft niet meer'*.

– Mevrouw Bos (88, 42 jaar in Vinkhuizen)

Mevrouw van Dijk: *'Ik had een vriendin waar ik even heel intens bevriend mee ben geweest. Maarja, zij is ook overleden. En dat klapt er dan wel in en dan word je ook een beetje voorzichtig. Je durft niet meer zo snel iets aan te gaan'.*

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74, 13 jaar in Vinkhuizen)

Voor mevrouw van Dijk betekende het verlies van haar vriendin dat zij niet meer goed nieuwe contacten aan durfde te gaan, bang om een hechte vriendschap weer te verliezen. Met betrekking tot de nauwe contacten is het verlies van sociaal kapitaal op hogere leeftijd dubbel: enerzijds vallen meer mensen weg vanwege de leeftijd. Anderzijds wordt men voorzichtiger in het aangaan van nieuwe hechte vriendschappen zoals in het geval van mevrouw van Dijk, of lijkt de wil om te investeren in nieuwe vriendschappen afgenomen te zijn zoals bij mevrouw Bos. Dit resulteert in het overblijven van meer oppervlakkige contacten, die overigens niet onbelangrijk zijn. Deze oppervlakkige contacten worden voornamelijk onderhouden met buurtbewoners. Maar een groot deel van de inwoners van Vinkhuizen behoort tot de 65+ 'ers (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011) wat de kans op het wegvallen van mensen om je heen vergroot. Zodoende lopen ouderen dus nogmaals een grote kans om belangrijke delen van hun sociaal kapitaal te verliezen.

Als enige respondent gaf meneer Torenstra aan liever vandaag dan morgen nieuwe mensen te ontmoeten:

Interviewer: *'En zou u nieuwe mensen willen ontmoeten?'* Meneer Torenstra: *'Ja hoor, liever vandaag dan morgen!'* Interviewer: *'En waar heeft dat mee te maken?'* (...) Meneer Torenstra: *'Het meer is nooit vol zeg ik. Er kan altijd meer bij, zoveel te meer vreugde. (...) Het zou leuk zijn als er nog een paar bij kwamen, dat zou ik echt wel leuk vinden'.* Interviewer: *'En waarom dan?'* Meneer Torenstra: *'Nou, dat ik weer een praatje met een ander kan maken en dat ik weer met hun naar beneden kan. Even een nieuw gezicht, een ander praatje en andere informatie. Dat vind ik heel belangrijk'.*

– Meneer Torenstra (65, 22 jaar in Vinkhuizen)

De verklaring hiervoor zou kunnen liggen in het feit dat meneer Torenstra gemiddeld gezien ongeveer 15 jaar jonger is dan de andere respondenten. Hij bevindt zich in vergelijking tot veel andere respondenten dus in de derde levensfase (van Tilburg, 2005). Ouderen die zich in de derde levensfase bevinden worden 'jonge ouderen' genoemd (van Tilburg, 2005). Het omslagpunt van de tweede levensfase (waarin men productief is via arbeid) naar de derde levensfase ligt tussen de 55 en 65 jaar. Theoretisch gezien bevindt meneer Torenstra zich dus aan het begin van de derde levensfase gezien zijn leeftijd van 65 jaar. Maar gesteld zou ook kunnen worden dat hij aan het einde van de tweede levensfase is. De actieve houding ten opzichte van sociale contacten die typerend is voor de tweede levensfase is in dit opzicht een verklaring voor het feit dat meneer Torenstra meer dan de andere respondenten bereid is om te investeren in nieuwe contacten.

De beschikking over sociaal kapitaal stelt ouderen onder andere in staat een tevreden leven te leiden (Cannuscio, 2003). Gezien de leeftijd van meneer Torenstra in vergelijking tot zijn situatie (hij woont in een woonzorgcentrum vanwege zijn slechte gezondheid) is het te verklaren waarom meneer Torenstra niet tevreden is met de sociale contacten die hij nu heeft en dus behoefte heeft aan meer contacten en andere gezichten. In het woonzorgcentrum zitten over het algemeen ouderen die zich in de vierde levensfase bevinden. De vierde levensfase wordt gekenmerkt door beperkingen als gevolg van de gezondheid en de overgang van de derde naar de vierde levensfase is rond de 75 tot

80 jaar (van Tilburg, 2005). Gezien zijn gezondheid bevindt meneer Torenstra zich dus in de vierde levensfase, terwijl hij zich hier gezien zijn leeftijd en psychologisch welzijn nog niet mee kan identificeren. Er is dus een discrepantie tussen zijn daadwerkelijke leeftijd en zijn fysieke leeftijd.

Phillipson (1993, in Phillipson et al., 1999) merkt op dat de netwerken die mensen bezitten in het bijzonder voor ouderen belangrijk kunnen zijn gezien hun mogelijke gebrek aan relaties op andere vlakken van de samenleving zoals de arbeidsmarkt. Meneer Torenstra gaf eerder in het interview aan nooit kinderen of een partner te hebben gehad. Hij is in dat opzicht altijd alleen geweest. Daarnaast zou meneer Torenstra gezien zijn leeftijd (65) nog in de mogelijkheid kunnen zijn om te participeren op de arbeidsmarkt. Maar zijn gezondheid laat hem geen keus en zodoende ontbreken bij hem ook deze relaties. Refererend naar Phillipson (1993, in Phillipson et al., 1999) zou zijn behoefte aan nieuwe sociale contacten verklaard kunnen worden omdat dit voor hem compenserend werkt voor de afwezigheid van kinderen en partner en voor de afwezigheid van relaties op de arbeidsmarkt. Hierdoor worden sociale netwerken in de buurt voor hem extra belangrijk omdat het zowel het gebrek aan relaties op de arbeidsmarkt als het gebrek aan kinderen en een partner zou kunnen compenseren.

De manier waarop de woonomgeving vormgegeven en gebouwd wordt is van grote invloed op het niveau van sociaal kapitaal (Leyden, 2003). In eerste instantie is het belangrijk dat de woonomgeving de mogelijkheid biedt om te wandelen, daardoor ontmoeten ouderen andere mensen en creëren en onderhouden zij sociale contacten. Het gaat er in dit opzicht niet om wie je ontmoet, maar dat je iemand ontmoet. Daarnaast is ook de aanwezigheid van voorzieningen belangrijke omdat één van de belangrijkste activiteiten van ouderen het doen van boodschappen is en het bezoeken van ouderencentra. Zelf boodschappen kunnen doen draagt bij aan een gevoel van zelfstandigheid. Tijdens deze activiteit ontmoeten zij andere mensen en kunnen zij hun contacten onderhouden. Met name de aanwezigheid van rustplekken stimuleert ouderen tot fysieke inspanningen. De mogelijkheid tot uitrusten stelt hen in de gelegenheid om naar de supermarkt te gaan. Zonder rustplekken was de afstand misschien te lang om in één keer te doen. Verder zijn deze rustplekken ook belangrijk om andere mensen te ontmoeten, zowel bewust als onbewust. Daarom kan het ontwerp van woonwijken invloed hebben op het aangaan en onderhouden van sociale contacten (Leyden, 2003).

4.5 Verbondenheid met de woonomgeving

Voor een succesvolle ageing in place is een bepaalde mate van sociale connectie nodig (Bookman, 2005) én een gevoel van verbondenheid met de plek. Mensen moeten immers de noodzaak voelen ergens te willen blijven wonen of zich ergens zo prettig voelen dat zij daar niet meer weg willen. Zoals inmiddels duidelijk is geworden bevindt het grootste deel van de sociale relaties van ouderen zich binnen de lokale woonomgeving. Sterker nog, hun sociale contacten beperken zich uitsluitend tot de lokale woonomgeving op een enkele verre vriend na. Daarom is het niet verwonderlijk dat deze relaties leiden tot een gevoel van verbondenheid met de lokale woonomgeving (Kasarda & Janowitz (1974, in Lewicka, 2011):

Interviewer: *'En zou u het fijn vinden om hier ouder te worden?'* Meneer Torenstra: *'Ja, ik wil hier zelfs sterven in Vinkhuizen'*. Interviewer: *'En hoe komt dat zo dan dat u hier zo graag wilt blijven?'*

Meneer Torenstra: *'Ik wil hier gewoon niet weg uit Vinkhuizen. De wijk trekt me gewoon'*.

Interviewer: *'En wat trekt u zo aan dan in deze wijk?'* Meneer Torenstra: *'De mensen zelf. Dat ze zo gemoedelijk zijn ook. Ondanks dat ik ze niet heel goed ken. Ja, ik ken wel een paar. Het is vaak even een praatje of als ik ze niet zie dan roepen ze me achterna'*.

– Meneer Torenstra (65, 22 jaar in Vinkhuizen)

De aanwezigheid van deze mensen geeft hem een goed gevoel waardoor hij er niets voor voelt om uit Vinkhuizen weg te gaan. Hij waardeert het dat 'ze' hem achterna roepen als hij hen niet ziet. Op die manier voelt hij zich betrokken bij de wijk en bij de gemeenschap; hij heeft het gevoel dat hij er thuis hoort (van Tilburg, 2005). De sociale interacties zorgen er op deze manier voor dat meneer Torenstra zich verbonden voelt met de gemeenschap en de plek.

Place attachment is belangrijk in relatie tot sociaal kapitaal en ageing en place omdat place attachment de sociale interactie positief beïnvloedt (Kleinmans et al., 2007) Het idee hierachter is dat mensen meer bereid zijn te investeren in sociale contacten als zij zich meer verbonden voelen met de plek:

Meneer Kremer: *'Als ik de hond bij me heb dan heb ik wel contact met die mensen maar die ken ik alleen van gezicht. En daar praat je mee. Soms hoor je hele verhalen en dan luister je. En dat is dagelijks'*. Interviewer: *'En zijn dat soort contacten belangrijk?'* Meneer Kremer: *'Ja zeker, dat vind ik wel leuk'*.

Meneer de Waard: *'Die mensen willen ook even wat kwijt en dan luister je en je antwoordt wat terug en dan hebben die mensen weer een leuke dag'*.

– Dubbelinterview met meneer de Waard (72, 20 jaar in Vinkhuizen) en meneer Kremer (69, 30 jaar in Vinkhuizen)

Anderzijds zorgen sociale contacten ook voor een gevoel van verbondenheid met de plek (Altman & Low (1992):

Interviewer: *'En voelt u zich verbonden met de buurt waar u woont?'*

Meneer Kremer: *'Ja, zeker'*.

Interviewer: *'Hoe komt dat dan?'*

Meneer Kremer: *'Door de mensen, door de contacten'*.

Meneer de Waard: *'Ik vind het gezellig hier (Trefpunt de Siersteen, red.) zowel hier als buiten'*.

Interviewer: *'En heeft dat ook nog te maken met dat u hier al lang woont?'*

Meneer Kremer: *'Ja natuurlijk, je leert de mensen kennen. Ik woon hier al 10 jaar. En als dat klikt dan kom je iedere keer weer mensen tegen en dan maak je weer een babbeltje. De buurvrouw doet al acht jaar mijn haar'*.

– Dubbelinterview met meneer de Waard (72, 20 jaar in Vinkhuizen) en meneer Kremer (69, 30 jaar in Vinkhuizen)

Wat essentieel is om hierbij te vermelden is dat naast sociale contacten ook de tijd van verblijf gezien wordt als de belangrijkste factor voor het creëren van place attachment (Young & Willmott, 1957, in Phillipson et al., 1999; Jorgensen & Stedman, 2006):

Mevrouw Pieters: *'We wonen hier met elkaar al haast 45 jaar. We hebben hier eerst achter het hofje gewoond. En goed, die mensen wonen daar ook al jaren en die zwaaien dan en daar praat je even mee enzo. Dus wat dat betreft... Je bent hier al zo lang gewend dat je gewoon zegt van nou dat is gewoon fijn.'*

– Dubbelinterview met het echtpaar Pieters (meneer: 79, 43 jaar in Vinkhuizen en mevrouw: 72, 43 jaar in Vinkhuizen)

Vanuit dit oogpunt kan verklaard worden waarom iemand het belangrijker vindt om contact te hebben met (jongere) burens aangezien zij. Hierbij wordt aangenomen dat de burens hier nog niet zo lang wonen en zich dus minder verbonden voelen met de plek en daarom minder waarde hechten (of minder investeren) in de sociale contacten in de buurt. Kortom: place attachment en sociaal kapitaal beïnvloeden elkaar, en beiden zijn nodig om een succesvolle ageing in place mogelijk te maken.

In het begin van deze paragraaf werd erop gewezen dat ouder worden gepaard gaat met een afname van sociaal kapitaal (Rosow, 1967, in Phillipson et al., 1999; van Tilburg, 2005) en afname van sociaal kapitaal kan place attachment verkleinen (Rubinstein & Parmelee, 1992). Dit wordt verduidelijkt door het citaat van mevrouw van der Zee:

Interviewer: *'En voelt u zich ook verbonden met de buurt waar u woont?'* Mevrouw van der Zee: *'Nee hoor, het interesseert me niet meer veel waar ik woon, ik vind het allemaal wel goed'*. Interviewer: *'En waar heeft dat mee te maken?'* Mevrouw van der Zee: *'Nou, op het ogenblik ken je niet veel mensen omdat de mensen zijn overleden. Ik had hiernaast burens, heel gezellig, we zaten altijd met ons drieën te koffiedrinken enzo en dat hebben we 13 jaar gedaan. En toen zijn ze overleden en nu is hier niks meer aan'*.

– Mevrouw van der Zee (87, 23 jaar in Vinkhuizen)

Naarmate iemand ouder wordt zijn er een aantal specifieke relaties die sterk blijven en het gevoel van verbondenheid met de buurt bevorderen. Deze relaties zijn gebaseerd op jarenlange ervaringen met en in de omgeving en met de personen in deze omgeving (Rubinstein & Parmelee, 1992). Dit wordt door Rowles (1983) *'autobiographical insideness'* genoemd. Zo kan het dus zijn dat waar de verbondenheid met de plek in het verleden meer gebaseerd was op de relaties met de mensen dit nu meer te maken heeft met het feit dat zij al zo lang in de wijk wonen (Jorgensen & Stedman, 2006; Kasarda en Janowitz, 1974, in Means & Evans, 2011) en daardoor de wijk en de mensen in de wijk goed kennen:

Mevrouw Pieters: *'Ja hoor ik voel me wel verbonden hier (Vinkhuizen, red.). Ik bedoel je hebt zo lang hier gewoond en je kent zoveel mensen ook. Dat is natuurlijk ook wel belangrijk he, als je bijvoorbeeld op het winkelcentrum loopt dan komt je altijd wel iemand tegen die aan je vraagt hoe het met je gaat'*.

– Dubbelinterview met het echtpaar Pieters (meneer: 79, 43 jaar in Vinkhuizen en mevrouw: 72, 43 jaar in Vinkhuizen)

Wanneer een individu zich niet verbonden voelt met de mensen uit de omgeving kan de place attachment afnemen (Rubinstein & Parmelee, 1992). Dit hoeft echter niet te betekenen dat iemand zich niet meer verbonden voelt met de plek. Onderstaand citaat van mevrouw Vink maakt duidelijk dat zij ondanks dat de mensen in de buurt haar niet interesseren zij zich wel verbonden voelt met Vinkhuizen:

Interviewer: *'En als we dan weer even terug gaan naar het huis waar u nu woont. Wat zou dan een reden zijn om te verhuizen?'* Mevrouw Vink: *'Nee ik wil niet verhuizen'*. Interviewer: *'Maar wat zou een reden kunnen zijn?'* Mevrouw Vink: *'Die is er niet. Wanneer ik verhuis ga ik in een bejaardentehuis of in een kist'*. Interviewer: *'En verder is er geen reden om te verhuizen?'* Mevrouw Vink: *'Nee nee nee nooit en te nimmer'*. Interviewer: *'En waarom zou u dan graag willen blijven wonen daar?'* Mevrouw Vink: *'Ja ik heb hier alles. Alleen de mensen interesseren me niet'*.
– Mevrouw Vink (85, 45 jaar in Vinkhuizen)

Verbondenheid met een plek wordt in dit geval ook veroorzaakt door de autobiographical insideness (Rowles, 1983) of door de place memory (Lewicka, 2008): *'Maar vroeger was dat anders?'* Mevrouw Vink: *'Ja vroeger was dat anders. Toen praatte je nog met mensen en toen zeiden wij of die anderen van 'kom je vanmiddag koffie drinken?'* *Dat is nu niet meer'*. De herinneringen zijn dan onderdeel van een gevoel van verbondenheid met een sociale structuur zoals familie, een land of etniciteit (Lewicka, 2010). Vroeger voelde mevrouw Vink deze verbondenheid wel en de herinneringen hieraan kunnen ervoor zorgen dat zij zich nog steeds verbonden voelt met de plek, ondanks de veranderingen.

Maar niet alleen leer je de mensen beter kennen als je ergens langer woont, zoals aangegeven werd door mevrouw Pieters. Hoe langer iemand ergens woont, hoe beter hij of zij ook de wijk leert kennen. In dit opzicht lijkt er voor ouderen nog een derde component in het spel te zijn met betrekking tot place attachment: de mate van zelfstandigheid. Deze zelfstandigheid ontleen zij aan het feit dat ze de wijk kennen en dat hun dagelijkse bezigheden routine geworden zijn. Want immers, hoe langer je ergens woont hoe beter je de omgeving kent. In dit opzicht voelen ouderen zich dan niet verbonden met de wijk door de mensen die er wonen of die zij daar kennen, maar door het feit dat zij alles nog zelf kunnen doen:

Interviewer: *'En wat zou dan bijvoorbeeld een reden zijn om wel te verhuizen?'*
Mevrouw Martens: *'Ik denk dat dat zal zijn als ik naar een bejaardentehuis moet'*.
Mevrouw van Dijk: *'Ik ga niet eerder weg dan dat ik niks meer kan doen en mijn kinderen alles moeten doen, dan pas ga ik'*.
Mevrouw Martens: *'Ja, zo denk ik er ook over'*.
Mevrouw van Dijk: *'Ik moet er niet aan denken om te verhuizen'*.

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74, 13 jaar in Vinkhuizen)

In dit opzicht heeft place attachment dus meer te maken met een bepaalde mate van autonomie en zelfstandigheid. Voor ouderen gaat daarom de beslissing om te verhuizen van het oude huis naar bijvoorbeeld een verzorgingstehuis gepaard met veel emotie (Cooper Marcus, 1992). Maar hoewel ouderen zich verbonden voelen met de mensen, en daardoor met de wijk, lijkt dit niet de voornaamste reden te zijn om in Vinkhuizen te willen blijven wonen. Dit is goed mogelijk aangezien place attachment verandert naarmate mensen ouder worden (Means & Evans, 2011). Ouderen omschrijven de betekenis van de plek voornamelijk aan de hand van hun tijd van verblijf en de mate waarin de plek voorziet in hun behoeften. In tegenstelling tot de theorie waarin staat dat de betekenis van een plek voornamelijk gebaseerd is op de sociale contacten die iemand heeft (Chippendale en Bear-Lehman, 2010; Lewicka, 2011) worden de fysieke aspecten van de wijk belangrijker in relatie tot place attachment. Dit verwijst naar de physical insideness (Rowles, 1983).

Bij physical insideness (Rowles, 1983) gaat het er om dat de fysieke kenmerken van de omgeving zijn eigen gemaakt, en dat verplaatsingen binnen de wijk behoren tot de routine van het dagelijks leven en dat individuen op de hoogte zijn van ieder obstakel wat zij eventueel ergens tegen kunnen komen. Zij hebben zich de omgeving eigen gemaakt en kunnen zodoende een bepaalde mate van zelfstandigheid handhaven. Er kan dus op hogere leeftijd sprake zijn van een verschuiving van een sociale place attachment naar een meer fysieke place attachment. In dit opzicht is er dan sprake van place dependence omdat het op hogere leeftijd belangrijker is dat de omgeving ten opzichte van andere plekken aan de behoeften voldoet (Jorgensen & Stedman, 2001).

De verbondenheid met de wijk is een gevolg van deze routine en bekendheid. In een andere wijk zouden ouderen deze routine missen en zodoende hun zelfstandigheid verliezen. In eerste instantie omdat zij dan het risico lopen niet precies te weten waar zij heen moeten gaan voor dagelijkse dingen zoals boodschappen, maar in tweede instantie ook vanwege de nabijheid van de voorzieningen. Ouderen geven namelijk aan dat zij het op prijs stellen (en in sommige gevallen hierdoor zelfs voor Vinkhuizen als woonplek gekozen hebben) dat de voorzieningen dichtbij zijn. Dit is voor ouderen extra belangrijk omdat zij te maken krijgen met een afnemen van hun mobiliteit. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk wanneer ouderen het belang van Vinkhuizen afzetten ten opzichte van andere plekken:

Interviewer: *'U heeft op verschillende plekken gewoond, maar wat maakt nu dat u voor Vinkhuizen heeft gekozen?'* Mevrouw van Dijk: *'Omdat ik onder de mensen wil zijn. Ik wou dicht bij de winkels, dicht bij een bus. Je weet dat je ouder wordt en dat je minder mobiel wordt'.*

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74, 13 jaar in Vinkhuizen)

Daarnaast zouden ouderen in een andere wijk het gevoel kunnen hebben daar niet (meer) helemaal thuis te horen, want het resultaat van een jarenlang verblijf in de wijk is ook dat men mensen op straat tegenkomt die ze van gezicht kennen. Rowles (1983) noemt dit social insideness. In een nieuwe wijk is dit niet zo en daarom kunnen zij het gevoel hebben er niet meer helemaal bij te horen, of geen onderdeel meer te zijn van de samenleving. De sociale component van insideness wordt vooral bepaald door de mate van sociale integratie in de gemeenschap. De alledaagse sociale contacten en de sociale rollen die iemand heeft spelen hierbij een belangrijke rol. Het herkend worden door, en het herkennen van anderen in de buurt zorgt ervoor dat een plek betekenisvol wordt of is (Gustafson, 2001).

Mevrouw van Dijk: *'Je wordt ouder en dan maak je toch niet meer zo gauw contact als dat je jonger bent. Dus dat zou mij ook tegenhouden (om te verhuizen, red.) Niet dat je overal mee omgaat maar wel dat je zo af en toe een praatje maakt. En dat voelt lekker. En als je dan weer helemaal alleen in een nieuwe wijk komt en weer opnieuw moet beginnen... Nee, dan ben je hier blij mee'.*

– Dubbelinterview met mevrouw van Dijk (69, 9 jaar in Vinkhuizen) en mevrouw Martens (74, 13 jaar in Vinkhuizen)

Ouderen kunnen zich op verschillende manieren verbonden voelen met hun woonomgeving. Een deel van deze verbondenheid wordt veroorzaakt door de sociale contacten in de buurt of de tijd van verblijf. Maar naarmate mensen ouder worden gaat de fysieke omgeving een grotere rol spelen met betrekking tot zelfstandigheid en autonomie. Ouderen voelen zich thuis in de wijk en zijn er bekend, wat maakt dat zij gehecht zijn aan hun woonomgeving. Maar wat ook centraal staat in het leven van

ouderen is het verlies van sociaal kapitaal door met name het overlijden en verhuizen van bekenden (naar bijvoorbeeld een verzorgingstehuis) en een afname van mobiliteit. Daarom is het belangrijk dat de woonomgeving interactie tussen de bewoners mogelijk maakt. Bepaalde fysieke aspecten van de woonwijk kunnen dit mogelijk maken. Deze interactie kan variëren van afspraken tot ongeplande bezoeken en ontmoetingen. Het spontaan binnenlopen bij buurtbewoners, korte gesprekken of een simpele begroeting in de vorm van bijvoorbeeld zwaaien naar iemand kan een gevoel van vertrouwen of verbondenheid aanmoedigen tussen mensen en de plek waar zij wonen (Leyden, 2003).

5 – Conclusie

Veruit de meeste mensen zijn niet geïsoleerd, maar zijn ingebed in persoonlijke sociale netwerken. De persoonlijke relaties die mensen hebben zijn belangrijk voor de wijze waarop zij zich gedragen en hoe zij functioneren (van Tilburg, 2005). In dit onderzoek is geprobeerd antwoord te geven op hoe deze persoonlijke netwerken voor ouderen eruit zien en waarom deze netwerken voor ouderen belangrijk zijn met betrekking tot hun functioneren. Dit is onderzocht binnen de context van de lokale woonomgeving: de wijk Vinkhuizen. Om een antwoord te kunnen geven op deze vraag is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Wat is de betekenis van de lokale woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen?

De hoofdvraag zal worden beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

- Hoe ziet het sociaal kapitaal van ouderen in Vinkhuizen er uit?
- Wat is het belang voor ouderen van het hebben van sociaal kapitaal in de wijk?
- Welke (omgevings-) aspecten zijn voor ouderen belangrijk bij het creëren en onderhouden van sociaal kapitaal?
- Waarom voelen ouderen in Vinkhuizen zich verbonden met hun woonomgeving?

Uiteindelijk zullen in paragraaf 5.1 de meest essentiële aspecten van de woonomgeving in relatie tot het sociaal kapitaal van ouderen samengevat worden in een korte concluderende paragraaf. In paragraaf 5.2 zullen ten slotte een aantal aanbevelingen gedaan worden.

Uit de literatuur blijkt dat het sociaal kapitaal van ouderen essentieel is voor een succesvolle ageing in place. Sociaal kapitaal kan volgens Bourdieu (1986, in Scharlach & Lehning, 2013) gezien worden als het totaal van alle sociale relaties die een mens bezit. Na analyse is gebleken dat sommige aspecten van het sociaal kapitaal belangrijker zijn voor ouderen in relatie tot ageing in place. Niet iedereen die zij kennen is (in dezelfde mate) een belangrijk onderdeel van hun sociaal kapitaal en de contacten die zij hebben met mensen verschillen van elkaar wat betreft diepgang en frequentie.

In dit onderzoek werd duidelijk dat ouderen bijzonder veel belang hechten aan de oppervlakkige maar vaak frequente contacten die zij hebben in de wijk. Deze contacten zijn van belang omdat ze ervoor zorgen dat ouderen zich thuis voelen in de wijk en het gevoel hebben 'erbij' te horen. Dit gevoel is essentieel voor hun welzijn en daarmee van belang voor een succesvolle ageing in place. Deze contacten dienen dus vooral ter emotionele ondersteuning. Met betrekking tot de theorie is dit een opmerkelijke conclusie omdat in de theorie vooral de nadruk wordt gelegd op het belang van netwerken in de vorm van familie, vrienden, buren en leden van een organisatie of club (Putnam 2000; Lowndes, 2000; Gray, 2009).

Buren worden door de ouderen veelal als eerste genoemd wanneer gevraagd wordt wie op dit moment de belangrijkste sociale contacten zijn. Samen met familie, en dan met name de kinderen, spelen buren een belangrijke rol met betrekking tot praktische steun. Familie maakt dikwijls geen onderdeel uit van de directe woonomgeving en zodoende kunnen ouderen dus ook niet altijd hun kinderen vragen om hulp. De betekenis van het belang van kinderen met betrekking tot ondersteuning hangt dus vooral af van de afstand. Dit komt overeen met wat Lin (2000, in Colclough & Sitaraman, 2005) zegt over dat het belang van sociaal kapitaal bepaald wordt door de mogelijkheden die iemand heeft om dat sociaal kapitaal aan te wenden. Wanneer kinderen verder

dan de lokale woonomgeving wonen geven de ouderen aan zich tot hun burens te wenden als het gaat om praktische steun. De kinderen die ver weg wonen zijn dan hoofdzakelijk belangrijk met betrekking tot emotionele steun.

Een groot deel van het sociaal kapitaal van ouderen concentreert zich rondom de vele ouderencentra die Vinkhuizen rijk is. Het verschil ten opzichte van burens en kinderen die dichtbij wonen is dat de contacten in een ouderencentrum vooral dienen ter emotionele ondersteuning. Ouderen vinden het gezellig om daar mensen te ontmoeten en het biedt ze een 'menselijk gevoel'. Als het gaat om praktische steun spelen de mensen die ontmoet worden in een ouderencentrum nauwelijks tot geen een rol.

Hoewel het contact met burens, mensen in het ouderencentrum en andere buurtbewoners belangrijk en vaak ook frequent is worden deze mensen zelden tot nooit thuis ontvangen. Dit duidt op een bepaalde afstand in de relatie. Voor ouderen is het dus belangrijker om het gevoel te hebben dat je deel uitmaakt van een gemeenschap (van Tilburg, 2005) en dat deze netwerken de mogelijkheid creëren voor sociale, emotionele en praktische ondersteuning (de Donder et al., 2012). Deze steun hebben ouderen nodig omdat zij ouder worden en zodoende afhankelijk(er) van hun sociaal kapitaal omdat hun gezondheid achteruit gaat. In het verlengde hiervan gaat het sociaal kapitaal in de woonomgeving een steeds belangrijkere rol spelen omdat ouderen minder mobiel worden en dus meer gebonden zijn aan de lokale woonomgeving. Zowel voor het krijgen van ondersteuning als voor het ondernemen van activiteiten. Hierbij staat dus niet zozeer de doelgerichte, instrumentele benadering van sociaal kapitaal centraal maar verschuift de focus naar sociaal kapitaal als middel ter ondersteuning.

In sociaal opzicht zijn vooral de contacten die ouderen hebben met de mensen op straat erg belangrijk gebleken. Ouderen creëren dagelijks contacten door 'in de wijk' te zijn maar tegelijk onderhouden zij deze contacten ook omdat dit een onderdeel is van hun routine in de vorm van een wandeling of boodschappen doen. De fysieke woonomgeving speelt een belangrijke rol omdat ouderen aangeven dat het belangrijk is dat voorzieningen dichtbij zijn. Daartoe kan rekening gehouden worden met de ruimtelijk opzet van de wijk. De wijk moet voetgangersvriendelijk zijn en er moeten rustplekken aanwezig zijn om een eventuele afstand tussen de voorzieningen te overbruggen. Het is belangrijk dat voorzieningen goed toegankelijk zijn en dicht bij elkaar, zodat tussen de verschillende winkels geen grote afstand overbrugd hoeft te worden. Dit draagt bij aan zelfstandigheid en vergroot de kans om mensen tegen te komen. Wat voor supermarkten en andere voorzieningen geldt, geldt ook voor ouderencentra; het is belangrijk dat zij in de buurt zijn. De drempel om een bezoek te brengen wordt daardoor verlaagd en zodoende kan het bezoek aan een ouderencentrum onderdeel blijven van de routine (en dus kunnen sociale contacten onderhouden worden). Waar in eerste instantie de meeste contacten gecreëerd worden 'via- via' en in ontmoetingscentra, worden die contacten vervolgens via dezelfde weg onderhouden. Dit onderstreept het belang van ouderencentra voor het sociaal kapitaal van ouderen en verklaart ook waarom een groot deel van het sociaal kapitaal van ouderen gerelateerd is aan de aanwezigheid van deze ontmoetingscentra.

De ruimtelijke opzet van de omgeving moet ook geschikt zijn om er te kunnen bewegen met een hulpmiddel zoals scootmobiel en rollator. Hulpmiddelen zijn namelijk belangrijk gebleken voor het

bevorderen van de mobiliteit. De ouderen in dit onderzoek die aangaven gebruik te maken van een hulpmiddel ervaren het gebruik hiervan dan ook als een verlengstuk van hun zelfstandigheid.

Hoewel in de literatuur gesteld wordt dat ouderen over het algemeen afhankelijker zijn van hun bonding sociaal kapitaal Gouldner (1960, in van Tilburg, 2005) blijkt uit dit onderzoek dat het bridging sociaal kapitaal minstens zo belangrijk is voor ouderen, en misschien nog wel belangrijker in relatie tot ageing in place. Bevestigend hiervoor is het belang wat ouderen hechten aan de oppervlakkige contacten die zij hebben in de wijk. Met betrekking tot het sociaal kapitaal van ouderen geldt dat de grens tussen bonding en bridging sociaal kapitaal helemaal niet zo duidelijk is als hoe het in eerste instantie (gebaseerd op de literatuur) lijkt. Er is veel overlap tussen beide componenten en het lijkt erop dat ouderen zowel bridging sociaal kapitaal binnen de woonomgeving hebben als bonding sociaal kapitaal buiten de woonomgeving, wat in contrast is met de literatuur.

Waar in de literatuur vaak gesteld wordt dat sociale contacten de voornaamste reden zijn voor verbondenheid met een plek (Altman en Low, 1992; Hidalgo & Hernandez, 2001) blijkt uit dit onderzoek dat ouderen zich voornamelijk verbonden voelen met de plek omdat zij de wijk goed kennen en zich de omgeving eigen hebben gemaakt. Dit bevordert hun zelfstandigheid en in dit opzicht is er dan sprake van place dependence. Dit is in lijn met de constatering dat ouderen op hogere leeftijd afhankelijker worden van hun lokale woonomgeving. Er lijkt op oudere leeftijd sprake te zijn van een verschuiving van een meer sociale verbondenheid naar een fysieke verbondenheid. Dit is goed mogelijk aangezien place attachment verandert naarmate mensen ouder worden (Means & Evans, 2011). Het handhaven van zelfstandigheid en autonomie is hierbij voor ouderen de belangrijkste factor.

Veel ouderen in dit onderzoek worden geconfronteerd met een verlies van hun sociaal kapitaal. Dit komt in eerste instantie door een verminderde mobiliteit. In dit onderzoek is duidelijk geworden dat er een rechtstreeks verband is tussen de afname van mobiliteit en de afname van sociaal kapitaal. Een tweede belangrijke reden hiervoor is het overlijden of verhuizen (naar bijvoorbeeld een verzorgingstehuis) van vrienden en familie van dezelfde leeftijd. Veelal worden ouderen huiverig om te investeren in nieuwe langdurige en diepgaande vriendschappen. Daarom lijkt bij ouderen de focus verschoven te zijn van het creëren van sociaal kapitaal naar het onderhouden ervan.

5.1 Concluderend

'Traditionally, old people are seen as less mobile, less likely to change the place or the manner in which they live. Most people grow old in familiar settings, they age in place'

~ Chris Gilleard ~

Met betrekking tot ageing in place lijkt de wil om in Vinkhuizen te blijven wonen gerelateerd te zijn aan de verbondenheid die de ouderen voelen met de wijk. Maar ook vanuit de overheid neemt de druk op ouderen toe om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen. Om ageing in place mogelijk te maken speelt het sociaal kapitaal van ouderen een belangrijke rol. Om het gebrek aan, of verlies van sociaal kapitaal te compenseren speelt de lokale woonomgeving een belangrijke rol voor ouderen in zowel sociaal als fysiek opzicht.

Het belang van de lokale woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen is groot. Ten eerste omdat ouderen uitsluitend in de lokale woonomgeving de beschikking hebben over bepaalde

netwerken (buurtbewoners, burens en familie) die hen in praktisch en emotioneel opzicht ondersteunen. Deze netwerken zorgen er zodoende voor dat ouderen een relatief zelfstandig leven kunnen leiden en dat zij het gevoel hebben ergens 'bij te horen'. Deze aspecten zijn essentieel voor het welzijn van ouderen en daarmee van belang voor een succesvolle ageing in place (Wiles et al., 2011).

Ten tweede, maar daarom niet minder belangrijk, is de lokale woonomgeving van groot belang bij het creëren en onderhouden van sociaal kapitaal omdat ouderen afhankelijker worden van hun sociaal kapitaal in de lokale woonomgeving door een afnemende mobiliteit en een verlies van sociaal kapitaal. De lokale woonomgeving speelt een essentiële rol in het creëren en onderhouden van sociale contacten doordat Vinkhuizen de ouderen faciliteert in voorzieningen die dichtbij zijn en een ruimtelijke opzet heeft die het stimuleert om sociale interacties aan te gaan.

Een derde, en tevens niet onbelangrijke reden, waarom de lokale woonomgeving belangrijk is voor het sociaal kapitaal van ouderen is dat ouderen zich verbonden voelen met Vinkhuizen. Deels komt dit door hun sociale contacten maar een groter aandeel hierin heeft de tijd van verblijf en de mate waarin Vinkhuizen de ouderen voorziet in hun behoeften. Het handhaven van zelfstandigheid en autonomie is hierbij voor ouderen de belangrijkste factor en zij hebben daartoe ook de mogelijkheid omdat de lokale woonomgeving hen alles biedt wat zij nodig hebben.

5.2 Aanbevelingen

In dit onderzoek is gekeken naar het belang van de woonomgeving voor het sociaal kapitaal van ouderen. Het belang van de woonwijk is groot, maar ook divers en kan verschillen van individu tot individu. Echter is er in dit onderzoek weinig aandacht besteed aan de invloed van geslacht. Een vervolgonderzoek zou nuttige informatie kunnen opleveren over het belang van de woonwijk door te kijken of er verschillen en/of overeenkomsten zijn tussen het belang wat mannen en vrouwen hechten aan hun woonomgeving met betrekking tot hun sociaal kapitaal. In dit onderzoek is namelijk kort stil gestaan bij een mogelijke verklaring voor het feit dat één respondent aangaf wél de behoefte te hebben aan nieuwe contacten met nieuwe mensen in tegenstelling tot alle andere respondenten. Deze respondent is een man, maar in dit onderzoek is geen aanwijsbare reden gevonden of zijn geslacht een verklaring zou kunnen zijn voor deze opvatting.

Vinkhuizen is een buitenwijk van Groningen en beschikt over veel (ouderen) voorzieningen. Het kan interessant zijn om een vergelijking te maken met wijken of gebieden die ver buiten een stad liggen of juist in het centrum van de stad. Wat is dan bijvoorbeeld het belang van voorzieningen en welke rol speelt sociaal kapitaal dan in het leven van ouderen? Wellicht speelt het sociaal kapitaal van ouderen in een ruraal gebied een grotere rol omdat voorzieningen niet dichtbij zijn en ouderen dus moeilijker ergens kunnen komen (dit in verband met hun mobiliteit). Ook is het denkbaar dat het begrip 'nabijheid', wat in dit onderzoek essentieel bleek te zijn, een andere rol speelt. Het kan ook interessant zijn om te kijken of er bijvoorbeeld verschil zit in het esthetisch belang wat ouderen hechten aan hun woonomgeving. In dit onderzoek is het belang van een 'mooie' omgeving weinig tot niet aan bod gekomen. Dit zou misschien anders kunnen zijn als iemand in een ruraal gebied woont of juist in het centrum van een stad.

Vinkhuizen is een wijk met een lange geschiedenis. Sommige ouderen zijn dan ook al bijna 50 jaar woonachtig in Vinkhuizen. In dit opzicht kan het interessant zijn om hetzelfde onderzoek te herhalen

maar dan in een wijk die nog niet zo lang bestaat (zoals de Held en Piccardthof) of juist in een andere wijk van Groningen die ook, net als Vinkhuizen, een lange bestaansgeschiedenis heeft (zoals de Oosterparkwijk) om zodoende een vergelijking te kunnen maken.

LITERATUUR

- Altman, I. & Low, S.M. (1992). Place Attachment: A Conceptual Inquiry. 'In' Altman, I. & Low, S.M. (Red.), *Place Attachment* (pp. 1-12). New York: Plenum Press.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Bookman, A. (2008). Innovative models of aging in place: Transforming our communities for an aging population. *Community, Work & Family*, 11(4), 419-438.
- Burholt, V. (2006). Theoretical contexts of attachment to place for mature and older people in rural North Wales. *Environment and Planning*, 38(6), 1095-1114.
- Burholt, V. (2012). The dimensionality of 'place attachment' for older people in rural areas of South West England and Wales. *Environment and Planning A*, 44(12), 2901-2921.
- Cannuscio, C., Block, J., Kawachi, I. (2003). Social Capital and successful aging: The role of senior housing. *Annals of Internal Medicine*, 139(5), 395-399.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). *Wijk en Buurtstatistieken*. Geraadpleegd op 29-04-2013 via <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/705983D2-1325-4774-BF03-2EC1663BF2BA/0/Groningen.pdf>. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Chippendale, T.L. & Bear-Lehman, J. (2010). Enabling 'Ageing in Place' for Urban Dwelling Seniors: An Adaptive or Remedial Approach? *Physical and Occupational Therapy in Geriatrics*, 28(1), 57-62.
- Colclough, G. & Sitaraman, B. (2005). Community and Social Capital: What is the difference? *Sociological Inquiry*, 75(4), 474-496.
- Conradson, D. (2005). Focus Groups. 'In' Flowerdew, R. & Martin, D (Red.), *Methods in Human Geography* (pp. 128-143). Harlow: Pearson Education Limited.
- Cooper Marcus, C. (1992). Environmental Memories. 'In' Altman, I. & Low, S.M. (Red.), *Place Attachment* (pp. 87-112). New York: Plenum Press.
- Cope, M. (2010). Coding Qualitative Data. 'In' Hay, I. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (pp. 279-294). Oxford: Oxford University Press.
- Crang, M. (2005). Analysing qualitative materials. 'In' Flowerdew, R. & Martin, D (Red.), *Methods in Human Geography* (pp. 218-232). Harlow: Pearson Education Limited.
- Daly, M. & Silver, H. (2008). Social Exclusion and Social Capital: A Comparison and Critique. *Theory and Society*, 37(6), 537-566.
- Day, R. (2008). Local environments and older people's health: Dimensions from a comparative qualitative study in Scotland. *Health and Place*, 14(2), 299-312.
- Decoster, K. (2001). *Implicaties van een sociaal kapitaal-concept voor politieke sociologen*. 2001/5. Antwerpen: Universiteit van Antwerpen.

Dignis (2013). *Dignis – Team 290 Groningen*. Geraadpleegd op 13-05-2013 via <http://www.lentis.nl/Locaties/Locatieitem/tabid/580/articleType/ArticleView/articleId/21/Dignis%20-%20Team%20290%20Groningen.aspx>. Groningen: Lentis.

Donder, de L., Witte, de N., Buffel, T., Dury, S., Verté, D. (2012). Social Capital and Feelings of Unsafety in Later Life: A Study on the Influence of Social Networks, Place Attachment, and Civic Participation on Perceived Safety in Belgium. *Research on Ageing*, 34(4), 425-448.

Dowling (2010). Power, Subjectivity, and Ethics in Qualitative Research. 'In' Hay, I. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (pp. 26-39). Oxford: Oxford University Press.

Dunn, K. (2010). Interviewing. 'In' Hay, I. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (pp, 101-138). Oxford: Oxford University Press.

Ellaway, A. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health - Commentary: Can subtle refinements of popular concepts be put into practice? *International Journal of Epidemiology*, 33(4), 681-682.

Evers, J. (2007). *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*. Utrecht: Uitgeverij LEMMA.

Forsman et al. (2012). Understanding the role of social capital for mental well-being among older adults. *Ageing & Society*, 1-22.

Garcia, C.M., Eisenberg, M.E., Frerich, E.A., Lechner, K.E. & Lust, K. (2012). Conducting Go-Along Interviews to Understand Context and Promote Health. *Qualitative Health Research*, 22(10), 1395-1403.

Gemeente Groningen (2007). *Bestemmingsplan Vinkhuizen 2007*. Juni 2007. Groningen: Gemeente Groningen.

Gemeente Groningen (2010). *Nu Erbij Blijven!* Groningen: dienst RO/EZ.

Gilleard, C., Hyde, M., Higgs, P. (2007). The impact of age, place, aging in place, and attachment to place on the well-being of the over 50s in England. *Research on Aging*, 29(6), 590-605.

Gray, A. (2009). The social capital of older people. *Ageing & Society*, 29(1), 5-31.

Gustafson, P. (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology*, 21(1), 5-16.

Herderscheë, G. Omslag in langdurige zorg. *De Volkskrant*, 07-02-2013.

Hidalgo, M.C., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.

Holt, L. (2008). Embodied social capital and geographic perspectives: performing the habitus. *Progress in Human Geography*, 32(2), 227-246.

Hoven, van B. & Douma, L. (2012). 'We make ourselves at home wherever we are'. Older people's placemaking in Newton Hall. *European Spatial Research and Policy*, 19(1), 65-79.

Jorgensen, B.S. & Stedman, R.C. (2001). Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 233-248.

Jorgensen, B.S. & Stedman, R.C. (2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *Journal of Environmental Management*, 79(3), 316-327.

Kleinmans, R., Priemus, H. & Engbersen, G. (2007). Understanding social capital in recently restructured urban neighbourhoods: Two case studies in Rotterdam. *Urban Studies*, 44(5-6), 1069-1091.

Kritsotakis, G. & Gamarnikow, E. (2004). What is social capital and how does it relate to health? *International Journal of Nursing Studies*, 41(1), 43-50.

Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, 25(3), 209-231.

Lewicka, M. (2010). What makes neighbourhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 35-51.

Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207-230.

Leyden, M. (2003). Social Capital and the Built Environment: The Importance of Walkable Neighbourhoods. *American Journal of Public Health*, 93(9), 1546-1551.

Means, R. & Evans, S. (2011). Communities of place and communities of interest? An exploration of their changing role in later life. *Ageing & Society*, 32(8), 1-19.

Moorer, P., & Suurmeijer, T. P. B. M. (2001). The effects of neighbourhoods on size of social network of the elderly and loneliness: a multilevel approach. *Urban Studies*, 38(1), 105-118.

O'Leary, Z. (2010). *The essential guide to doing your research project*, London: Sage

Phillipson, C., Bernard, M., Phillips, J., Ogg, J. (1999). Older people's experiences of community life: patterns of neighbouring in three urban areas. *Sociological Review*, 47(4), 715-743.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Rowles, G.D. (1983). Place and Personal Identity In Old Age: Observations From Appalachia. *Journal of Environmental Psychology*, 3(4), 299-313.

Rubinstein, R.L. & Parmelee, P.A. (1992). Attachment to Place and the Representation of the Life Course by the Elderly. 'In' Altman, I. & Low, S.M. (Red.), *Place Attachment* (pp. 139-163). New York: Plenum Press.

Scharlach, A.E. & Lehning, A.J. (2013). Ageing-friendly communities and social inclusion in the United States of America. *Ageing & Society*, 33(1), 110-136.

Scheepers, P. & Janssen, J. (2001). Informele aspecten van sociaal kapitaal. Ontwikkelingen in Nederland 1970- 1998. *Mens en Maatschappij*, 76 (3), 1-20.

STIP Informatiepunt (2013). *STIP Vinkhuizen*. Geraadpleegd op 14-05-2013 via <http://www.wmogemeenteaalten.nl/organisatie?bron=gids2&organisatieid=5177590>

Szreter, S. & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33(4), 650-667.

Tilburg, van, T.G. (2005). *Sociaal kapitaal in de derde en vierde levensfase*. Universiteit van Amsterdam.

Valentine, G. (2005). Tell me about...: using interviews as a research methodology. 'In' Flowerdew, R. & Martin, D (Red.), *Methods in Human Geography* (pp. 110-127). Harlow: Pearson Education Limited.

Vine, D., Buys, L., & Aird, R. (2012). The use of amenities in high density neighbourhoods by older urban Australian residents. *Landscape and Urban Planning*, 107(2), 159-171.

Vereniging Wijkoverleg Vinkhuizen (2013). *STIP*. Geraadpleegd op 11-05-2013 via <http://www.vinkhuizen.nl/in-de-wijk/zorg/stip-algemene-informatie>

Wereldbank (2012). *Social Capital*. Geraadpleegd op 09-05-2013 via <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTHEALTHNUTRITIONANDPOPULATION/0,,contentMDK:22322420~menuPK:282528~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:282511,00.html>. Washington: World Bank Group.

Wiles, J.L., Allen, R.E.S., Palmer, A.J., Hayman, K.J., Keeling, S., Kerse, N. (2009). Older people and their social spaces: A study of well- being and attachment to place in Aotearoa New Zealand. *Social Science & Medicine*, 68(4), 664-671.

Wiles, J.L. & Allen, R.E.S. (2010). Embodied Ageing in Place: What does it mean to grow old? 'In' Chouinard, V. & Hall, E. & Wilton, R. (Red.), *Towards enabling geographies: 'disabled' bodies and minds in society and space* (pp. 217-235). Farnham: Ashgate.

Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J., Allen, R.E.S. (2011). The Meaning of 'Ageing in Place' to Older People. *The Gerontologist*, 52(3), 357-366.

Winchester, H.P.M. & Rofe, M.W. (2010). Qualitative Research and its Place in Human Geography. 'In' Hay, I. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (pp. 3-25). Oxford: Oxford University Press.

Wood, L. & Giles- Corti, B. (2008). Is there a place for social capital in the psychology of health and place? *Journal of Environmental Psychology*, 28(2), 154-163.

Ziegler, F. & Schwanen, T. (2011). 'I like to go out to be energised by different people': an exploratory analysis of mobility and wellbeing in later life. *Ageing & Society*, 31(5), 758-781.

Ziegler, F & Schwanen, T. (2011). Wellbeing, independence and mobility: an introduction. *Ageing & Society*, 31(5), 719-733.

BIJLAGEN

Bijlage 1: interviewguide

Vragen	Aandachtspunten
<p><u>Dagelijks leven</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kunt u met mij doornemen wat u in een week doet en meemaakt? • Doet u dit graag/niet graag? Waarom? • Neemt u wel eens deel aan groepsactiviteiten? • Hoe bent u op de hoogte geraakt van deze activiteiten? • Zijn deze activiteiten buitenshuis belangrijk voor u? Waarom? 	<p><i>wandelen</i> <i>boodschappen</i> <i>sociale activiteiten</i> <i>vrijwilligerswerk/buurtcommissies</i> <i>(mantel)zorg</i> <i>lichamelijke activiteit/voorzieningen</i></p>
<p><u>Sociale contacten</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Heeft u contact met de mensen in de buurt? • Hoe bent u in contact gekomen met deze mensen? • Ziet u deze mensen graag? • Als u deze mensen ziet, gaat u dan naar die mensen toe (hoe dan?) of komen ze bij u? • Heeft u ook wel eens contact met mensen die u niet echt kent, maar wel regelmatig ziet? • Wat zijn voor u op dit moment de belangrijkste sociale contacten? • Als er iets met u aan de hand zou zijn, wie zou u dan om hulp willen/kunnen vragen? • Is het belangrijk voor u om mensen te kennen in de buurt? • Zijn u sociale contacten ook veranderd naarmate u ouder werd? • Bent u tevreden met hoe het nu is? • Zou u nieuwe mensen willen ontmoeten? • Wat zou u (kunnen) ondernemen om nieuwe contacten te leggen? 	<p><i>Wie ontmoet u zoal in het dagelijks leven? → overzicht tekenen wat uiteindelijk sociaal netwerk voorstelt</i></p> <p><i>Ook contact met mensen met andere culturele achtergronden/ethniciteit?</i></p> <p><i>Zorgverleners/passanten (zwaaien)/winkelpersoneel</i></p> <p>Categorieën: Netwerken Normen en waarden Vertrouwen Bonding/Bridging</p> <p><i>Omvang/diepgang</i></p>
<p><u>Bonding & Bridging</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kent u ook mensen verder weg? (<i>andere wijk/stad/land</i>) • Hoe heeft u deze mensen leren kennen? • Hoe zou u het contact met deze mensen omschrijven? • Hoe belangrijk zijn deze contacten voor u? 	<p>Categorieën Bonding Bridging</p> <p><i>(oppervlakkig/diepgaand/frequent/niet frequent)</i></p> <p><i>In vergelijking tot de contacten in de buurt</i></p>
<p><u>Ouder worden in de wijk</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Vindt u het fijn om hier te wonen? 	<p>Categorie: Ageing in place</p>

<p>Waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Is er een moment in uw leven aan te wijzen waarop u meer tijd door bent gaan brengen in de wijk/buurt of in huis? • Wat vindt u daarvan? • Hoe zouden uw sociale contacten in de buurt gestimuleerd kunnen worden? • Wat is er voor nodig zodat u zich thuis voelt in deze buurt?	<p><i>Sociale en fysieke omstandigheden</i></p>
<p><u>Verbondenheid met de wijk</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Als u uw buurt zou moeten omschrijven, hoe zou u dat dan doen? • Waar in de wijk komt u graag? Waarom? • Voelt u zich verbonden met buurt waar u woont? Waarom? • Voelt u deze verbintenis alleen met de plek waar u woont of ook met andere plekken? • Is er de laatste tijd ook wat veranderd in uw omgeving? • Wat vindt u hiervan? • Waarom zou u hier wel of niet willen blijven wonen?	<p>Categorie: Place attachment</p> <p><i>Fysieke kenmerken</i> <i>Sociale kenmerken</i></p> <p><i>Sociale contacten</i> <i>Verleden</i> <i>Lengte van verblijf</i></p> <p><i>vrijwillige keuze?</i></p>
<p><u>Mobiliteit in de wijk</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kunt u nog fietsen/lopen? • Waar fietst/loopt u dan heen? • Maakt u ook gebruik van andere transportmiddelen (taxi) • Vindt u het belangrijk dan u deze mensen/voorzieningen zelfstandig kan bezoeken? • Zou u deze mensen/plekken ook kunnen bezoeken als u niet meer kon lopen/fietsen? • Zijn er plekken waar u niet kan komen, maar dat wel graag zou willen? Wat is hier de reden van? • Wat zou het voor u betekenen als u niet meer kon lopen/fietsen? Zijn er dan ook mensen die u niet meer zou zien?	<p>Categorie: Mobiliteit</p> <p><i>In relatie tot:</i> <i>Sociale contacten</i> <i>Eigenwaarde</i> <i>Gezondheid</i></p>
<p><u>Gegevens respondent</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Geboortejaar/leeftijd • Burgerlijke staat • Kinderen (hoeveel/woonplaats) • Maandelijks besteedbaar inkomen • Scholing • Waar opgegroeid • Hoe lang in deze wijk	

Bijlage 2: Wijkinventarisatie

Wat	Hoe laat	Waar	Contactgegevens
<p>Stip Vinkhuizen</p> <p><i>De Stips zijn de wijkinformatiepunten voor ontmoeting, advies, vrijwilligerswerk en hulp. Vanuit de Stips worden tal van activiteiten georganiseerd die de betrokkenheid van mensen bij elkaar en bij hun wijk versterken.</i></p>	9-12	't Vinkhuys Diamantlaan 94	050- 577 1880 vinkhuizen@stip-groningen.nl
<p>Stichting MJD Groningen</p> <p><i>De MJD is een Groningse welzijnsorganisatie die iedereen stimuleert om mee te doen in de maatschappij. De MJD heeft een breed aanbod voor jong en oud, uiteenlopend van advies & informatie, activering & ontmoeting tot en met hulp & zorg.</i></p>	Ma- woe- vrij- 9-12	Vensterschool Siersteenlaan 480-5	050- 577 5104
<p>Buurthuiskamer Platina (ZINN)</p> <p><i>De Buurthuiskamers van ZINN bieden een zinvolle en plezierige dagbesteding aan ouderen. Een vertrouwde plek, dicht bij huis. De Buurthuiskamer is een ontmoetingsplek voor ouderen met en zonder indicatie.</i></p>	Voor openingstijden bellen met cliënten service van ZINN	Platinalaan 279	Cliëntenservice ZINN: 050- 050- 585 2000 050- 752 5200
<p>De Pareloester</p> <p><i>Ontmoetingsplek voor 55+ ers die in de buurt van de parelstraat wonen</i></p>		Parelstraat 256	depareloester@gmail.com
<p>De Goudvink</p> <p><i>Locatie de Goudvink is een steunpunt en activiteitencentrum voor de wijk Vinkhuizen in de stad Groningen. Het activiteitencentrum wordt bezocht door ouderen die dagverzorging nodig hebben.</i></p> <p><i>Tevens is er het Eetpunt op</i></p>	Ma t/m do	Goudlaan 297	050- 579 2267 050- 574 5100

<i>'t Vinkenslag waar wijkbewoners op maandagmiddag en woensdagmiddag een warme maaltijd kunnen nuttigen. Doelstelling: gezelligheid en samenzijn.</i>			
't Vinkhuys 't Vinkhuys is het Multifunctionele centrum van Vinkhuizen en omstreken. In dit centrum vinden tal van activiteiten plaats. Seniorweb Groningen	Ma t/m vrij van 08.30 tot 16.00 en van 18.30 tot 23.00	Diamantlaan 94	050- 577 0770
Buurtcentrum de Wende <i>Buurtcentrum in de wijk Vinkhuizen met een breed scala aan activiteiten voor jong en oud.</i>	Van 09.30 – 17.00 en van 19.30 – 23.00 <u>Op maandag:</u> 09.30 tot 11.00 koffieochtend. Zaal 1 Zumba voor 55+ van 10.00 tot 11.00. Zaal 2 Sjoelen voor dames van 55+ van 14.00 tot 16.00. Zaal 1 13.30 tot 16.00 Jeu de Boules 20.00 tot 23 00 uur Klaverjassen. Zaal 2	Goudlaan 555	050- 577 7324
Trefpunt de Siersteen Het "Trefpunt De Siersteen" organiseert activiteiten voor WAO-ers en 55+ers uit Vinkhuizen.	Ma t/m vrij van 9.00 tot 12.00 en van 13.30 tot 17.00	Siersteenlaan 420/1 (Palladiumflat)	050 - 577 0173 050- 5716643 (voorzitter mw. Büchele)
De Veldspaat Klaverjas en sjoel- avonden	Ma t/m vrij van 08.30 - 17.00 uur.	Veldspaatstraat 368	050 – 574 5100

Bijlage 3: overzicht codering met MaxQda:

The screenshot shows the MaxQda software interface with the following components:

- Document System:** A list of documents with their respective counts. The total count is 6673.
- Code System:** A hierarchical tree structure of codes. The total count is 6673.
- Document Browser:** A window showing a document titled 'dhr. Torenstra' with a list of codes applied to it. The codes include: ..mensen, ..plekken, sociaal kapitaal, ..mobiliteit, ..hulpmiddelen, ..strategieën, ..netwerken, ..via via, ..gemeenschapsruimte, ..type contact, sociaal kapitaal, sociaal kapitaal, ..tevredenheid, ..omvang sociale contacten, ..leuk om mensen te zien, ..gevoel, ..kwaliteit van sociale, ..beleving, ..geen contact, sociaal kapitaal, ..activiteiten, ..afname, ..beleving, ..veranderingen, ..buren, ..mensen, ..negatief, ..zelf verhuizen, ..veranderingen, sociaal kapitaal, ..geceëerd, ..veranderingen, sociaal kapitaal, and ..weersomstandigheden.
- Text Window:** A window showing the text of the document being coded, with numbered annotations (5-9) corresponding to the codes in the Document Browser.

This screenshot provides a detailed view of the Code System in MaxQda. The total count is 6673. The code system is structured as follows:

- woonomgeving (196)
  - fysieke woonomgeving (192)
    - betekenis (161)
      - niet tevreden (4)
      - tevreden (43)
      - voor sociale contacten (127)
      - voor zelfstandigheid/afhankelijkheid (51)
    - gebouwde woonomgeving (121)
      - eigen huis (20)
      - veiligheid (14)
      - benedenwoning (0)
      - flat (3)
      - voorzieningen (44)
      - mogelijkheid voor interactie (83)
      - rustplekken (3)
      - esthetisch (12)
  - mobiliteit (119)
    - weersomstandigheden (10)
    - afhankelijkheid (11)
    - zelfstandigheid (37)
  - strategieën (37)
    - hulp van mensen (9)
    - hulpmiddelen (32)
  - afname (45)
    - gevoel (26)
    - gevolgen (25)
    - oorzaken (19)
  - obstakels (33)

Bijlage 4: Toestemmingsformulier

Ik,..... werk mee aan een interview in het kader van een afstudeerscriptie geschreven in opdracht van de Rijksuniversiteit Groningen.

Ik ben er van op de hoogte dat dit interview opgenomen wordt en ik ga er mee akkoord dat de gegevens vertrouwelijk en anoniem gebruikt zullen worden ten behoeve van het onderzoek. Daarna zullen de gegevens vernietigd worden door de onderzoeker.

Datum: .....

Handtekening respondent

Handtekening onderzoeker

.....

.....

Bijlage 5: Artikel Volkskrant (gebruikt in Hoofdstuk 1)

Acteur Ton Kas: 'Waar het primair om gaat is dat je licht tot je in je broek pist' V6

de Volkskrant

DONDERDAG 7 FEBRUARI 2013
VOLKSKRANT.NL

DE VOLKSKRANT BV JACOB BONTIUSPLAATS 9, POSTBUS 1002, 1000 BA, AMSTERDAM REDACTIE@VOLKSKRANT.NL TEL.: REDACTIE 020-562 9222 KLANTENSERVICE 088-056 1561 BEZORGING 088-056 1555

Een verdachte zes keer getekend

RECHTBANKTEKENAARS ZATEN BIJ DEZELFDE ZAAK P16-17

Freddy Heineken
gevangen

INTERVIEW MET SCENARIOSCHRIJVERS TV-SERIE V10-12

► Hulpbehoevende moet hulp zelf organiseren ► Eerst familie en vrienden inschakelen

Omslag in langdurige zorg

Van onze verslaggever
Gijs Herderschee

DEN HAAG Hulpbehoevende ouderen, zieken en gehandicapten moet hun zorg voortaan zelf gaan organiseren. Alleen voor de hulp die echt niet kan worden verleend door familieleden, vrienden en buren, komt de overheid nog over de brug met een budget om professionele zorg te betalen.

Over deze principiële omkering van de grondbeginselen van de langdurige zorg heeft staatssecretaris Van Rijn van Volksgezondheid in hoofdlijnen overeenstemming bereikt met de organisaties van zorgconsumenten en werkgevers. Het plan wordt nu uitgewerkt en doorgerekend. Het moet leiden tot de jaarlijkse bezuiniging van 3 miljard euro waarover PvdA en VVD afspraken hebben gemaakt in het regeerakkoord. Het lijkt erop dat wordt aangestuurd op een nieuw motto dat moet helpen de vergrijzing van de komende decennia het hoofd te bieden: helpt elkaar.

Van Rijn heeft de opdracht gekregen de volksverzekering AWBZ voor langdurige, onverzekerbare zorg te hervormen. Dit jaar kost die 27 miljard euro, 11 miljard meer dan in 2002. Daarmee is het de snelst groeiende kostenpost in de zorg. Uit de AWBZ wordt de zorg in gehandicapteninstellingen en verpleeg- en verzorgingshuizen betaald. Dat blijft zo, al wordt de drempel voor een plek in deze instellingen sterk verhoogd. Daarnaast is er de zorg buiten

de instellingen, bij de mensen thuis, waarop 3 miljard moet worden bespaard. Het is de bedoeling dat mensen langer zelfstandig blijven wonen. Ook hier wordt de drempel voor het recht op professionele zorg verhoogd.

Over de hoofdlijnen van de hervorming is Van Rijn het eens geworden met de organisatie van ondernemers in de zorg, Actiz, en de cliëntenorganisaties CG Raad, NPCF, Platform VG, Loc Zeggenschap, Per Saldo en de koepel van ouderenorganisaties CSO. Het idee om het nabuurschap en de hulp van familie in ere te herstellen, is van deze or-

Kosten AWBZ omlaag

De AWBZ, de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten, hangt al jaren als een molensteen om de nek van politiek Den Haag. Nergens in Europa stijgen de kosten van de langdurige zorg zo snel als hier. Bij de start in 1968 was de volksverzekering bedoeld voor onverzekerbare zorg, zoals voor mensen met een aangeboren handicap. Sindsdien is enorm veel extra zorg onder de AWBZ gebracht, van bejaardenhuizen, verpleeghuizen tot dagbesteding. Het kabinet wil de wet terugbrengen naar waar hij in 1968 voor bedoeld was: het vergoeden van individueel onverzekerbare risico's.

ganisaties afkomstig. Nu moet Van Rijn nog overeenstemming bereiken met de verzekerders en de gemeenten,

ciële positie, de nabijheid van kinderen en zijn sociale netwerk meegewogen. Daarna wordt vastgesteld of er nog behoefte is aan aanvullende professionele hulp.

De organisaties en Van Rijn denken de zorg goedkopert te maken. Zij zijn het echter nog niet eens over de manier waarop die zorg vervolgens wordt betaald. De organisaties willen dat de hulpbehoevende de zeggenschap krijgt over het budget, in de vorm van geld, een 'zorgbewijs' of tegoedbonnen, waarmee hij zelf kan gaan winkelen bij de zorginstellingen. Zo'n budget kan volgens de organisatie 20 procent lager zijn dan de zorg in natura nu kost.

Ze denken bovendien dat instellingen zoals thuiszorgorganisaties klantgerichter worden. Waar zij nu nog jaarlijks een budget krijgen, moeten zij zich voortaan direct richten op de behoefte van de klanten. De organisaties willen ook dat degenen die in een gehandicapteninstelling, verpleeg- of verzorgingshuis gaan wonen zo'n budget krijgen en zelf hun instelling kunnen kiezen. Nu krijgen zij een plek toegewezen. De korting op het budget moet ten koste gaan van bureaucratie.

die verantwoordelijk worden voor de AWBZ-zorg buiten de tehuizen. Als dat lukt, gaat het uitgewerkte plan naar de Tweede Kamer. Mensen die zorg nodig hebben, kunnen die nu zelf aanvragen. Zij krijgen dan een 'indicatie' die recht geeft op zorg in natura zoals een zorginstelling die aanbiedt. In de nieuwe opzet wordt eerst het probleem vastgesteld. Daarna wordt gekeken wat de hulpbehoevende of diens omgeving zelf aan zorg kan regelen. Dat gebeurt in wat Van Rijn noemt 'een keukentafelgesprek'. Daarin worden de persoonlijke omstandigheden van de cliënt, zijn finan-

Van Rijn is hiervan nog niet overtuigd. De bestaande persoonsgebonden budgetten (pbg's) leidden tot een explosie van de kosten, niet tot de verwachte daling van de vraag naar zorg in natura. Ook was er nogal wat gevallen van misbruik en fraude. De bewindsman overweegt daarom de gemeenten de controle te geven over het budget.